

FURSADHA DUMARKA EE HELISTA MAALGASHI EE **SOMALILAND**

Warbixin Daraasadeed

MAHAD-NAQ

Qoraagu waxa uu u mahad celinayaan dadkii faraha badnaa ee Daraasaddan suurta galiyay. Si gaar ahna, wuxu jecel yahay inu ugu mahad celiyo Axmed Aadan oo uu uga mahad celinayo qaybtii laxaadka lahayd ee uu ka qaataay soo saaridda Daraasaddan. Shaqaalaha Oxfam, gaar ahaan, Amy Croome iyo Cabdi casiis Caddaani oo halbowle ka ahaa taageeridda Daraasaddan, la wadaagidda qoraaladii daraasadda la xidhiidhsanaa ee tixraaca lagu samaynayey iyo hawl fududayntii xog waraysiyadii muhiimka ahaa ee daneeyayaasha heer Qaranka. Wuxa kale oo aan u mahad celinayaan Hibo Aadan, Amuun Aadan iyo Hibaaq Aadan doorkii muhiimka ahaa ee ay ka qaateen xog soo ururintii iyo xog qoraalkii iyo sidoo kale xog ururiyayaashii kale.

Ugu dambayntii, Waxaan mahad u celinayaan ururadii iyo dadkii warbixintan lagu xog waraystay ee ka qayb qaataay oo waqtigoodii, xogtoodii iyo rayigoodiiba si habsami leh u siiyay baadhayaasha. Inkasta oo uu qoraagu masuul ka yahay wixii qaladaad ah ee ka soo baxa Daraasaddan, Haddana wixii ay warbiuxintan ku darsadeen abaal wayn Ayaan ugu haynaa.

Sawirka dusha: Abdiaziz Adani/Oxfam

GOGOLDHIG

Ujeeddada daraasaddani waxay tahay in si fiican loo fahmo siday dumarka ganacsiyada leh ee Soomaaliland ay u heli lahaayeen maalgalin. Xog ururinta daraasaddu waxa laga qabtay gobolada Maroodi Jeex iyo Awdal, waxana ay koobsanaysaa tixraacida xogaha qoran, sahan lagu sameeyay 150 dumar ganacsi leh, 19 waraysiyo xog waran, 9 waraysi dood kooxeed lala yeeshay kooxaha dumarka, hoggaamiyayaasha dhaqanka iyo culimada, iyo 3 daraasaad kiis oo la xidhiidha dumarka ganacsiyada leh iyo indho-indhayn lagu sameeyey kaabayaasha jinsiga u adeega ee ka jira xarumaha hayadaha adeegyada maaliyadda bixiya.

Barnaamjika adkaysi kaab ee Soomaalida (SomReP) waa dallad adkaysi dhis ah oo wax ka qabata sababaha ay salka ku hayaan iyo saamaynta ay keento u nuglaanta masiibooyinka cimilada. Oxfam xubin hormood ah ayey ka tahay daraasaddan; waxay ka shaqaynaysay Soomaaliya/Soomaaliland muddo 40 sano ka badan, waxana ay hirgalisay mashaariic kala duwan oo ay ka fulisay deegaano kala duwan. Shaqadanina waxay sii kaabaysaa shaqadii jirtay ee Oxfam iyadoo sii xoojinaysa u adkaysiga ay bulshooyinku u leeyihiiin masiibooyinka iyo xoojinta dhaqaalaha dumarka iyadoo la sugayo in isku xidh ku filan ka dhexeeyo gargaarka iyo horumarka.

9% ka mida ah dumarkii ganacsiga lahaa ee la waraystay oo keliya aya dayn ka dalbaday hay'adaha maaliyadda ee rasmiga ah. Halka 91% aanay wax dayn ah waligoodba dalban.

Kuwa daynta dalbaday kala badh ayaa la aqbalay, halka kala badhna dalabyadoodii la diiday.

Sababaha ugu waawayn ee ay sheegteen dumarka aan daynta dalban, waxay ahaayd xaddiga lacagta dib loo celinayo oo ku qaali ah oo ay hayadaha adeegga maaliyadda bixiyaa dulsaar/ribo ahaan u doonayaan, in aanay xog ogaal u ahayn adeegyada ay heli karaan, in aanay helayn damiin rag ah iyo kaadh aqoonsi kaasoo uga baahan damiin rag ah iyo kharashka adeegga oo ku qaali ah. **54% dumarka ganacsiyada leh ee magaalooyinka dagan aya xog ogaal u ah adeegyada maaliyadda** ama hayadaha daynta siiya ganacsiyada.

74% Dumarka ganacsatada ahi ma laha xisaabaad

bangi, si rasmi ahna ugama diiwaangashana
Rugta Ganacsiga Soomaaliland ama Wasaaradda Ganacsiga, **hase yeeshi 95% ka mid ahi waxay leeyihiiin xisaabta lacagta moobilka oo ay wax ku kaydsadaan, lacagahana ka diraan.** Diiwaangalinta ganacsiga oo laga qaado 300 – 400 Dollar aad bay qaali ugu tahay dumarka ganacsiyada yaryar leh, habka loo marayaana wuu kakan yahay waxaa loo baahan yahay inu kaadh aqoonsi haysto, kaas oo isna uga baahan damiin rag ah. Tani waa caqabadaha ugu waawayn ee ku adkeeya inay dumarku ganacsiyadooda diiwaangaliyaan iyo inay xisaan bangi furtaan.

Mid ka mid ah caqabadaha ugu waawayn ee ay dumarku dhib kala kulmaan markay isku dayaan inay dhaqaale ka helaan Hayadaha maaliyaddu waa damaanadda ama damiinka. Haddii ay shuruudda damiinka ku qancaan, waxa laga yaabaa inay waxyabaha kale wax ilaalin ah ka tanaasulaan – taasoo ah mida ay dumarka u halgamayaan inay gaadhaan maadaama aanay haysan sinnaan jinsi. Dumarka laftooda ayaa hantidooda ku qora magaca inamada ay dhaleen iyo ragga qaba sida dhulka, taasoo ku qasabta inay dhulkooda u maraan inamadooda iyo raggooda markay dayn ka dalbanayaan hayadaha maaliyadda ee rasmiga ah. Dumarka waxay ku dabran yihii wareeg xun oo ay ku tiirsan yihii ragga damiinka u ah markay dhaqaale doonanyaan, damiinka nin qoyskooda ah looga baahanyahay dumarku markay qaadanayaan kaadhka aqoonsiga dhalasho waa mid aan qorayn balse si buuxda dhaqangal u ah.

"Waxaa doonayay amaah aan ku balaadhiyo ganacsigayga, inkasta oo aan shuruudhihi kale oo dhan wada buuxiyey, dalabkaygii waxa lagu soo celiyay in aanay haysan damiin. Aad baan uga niyad jabay maadaama ay igu qaadatay toddobaadyo sidii shuruudhaasi kale aan isugu wada keeni lahaa, iyo inaan xafiiskooda soo booqdo dhawr jeer oo aan shaqadaydi iyo hawlahaygii gurigaba u soo baylihiyo. Aniga oo ay yar tahay rajada aan ka qabo, waxaan hadda cabasho u qortay maamulka sare ee Bangiga. Wuxaan aaminsanahay in dalabkayga lagu soo celiyay jinsiga aan ahay awgeed. Wuxaan isla ujeeddadan ula xidhiidhay hayado kale oo maaliyadeed. Waxaa kale oo aan ka

war hayaa dumaro kale oo dhawr ah oo sidayda oo kale dalabyadoodii ay bangiyada ganacsigu ku soo diideen. Wuxaan ugu baaqayaa dawladdu inay soo faragalo kuna qanciso hayadaha maaliyaddu inay naga dabciyaan shuruudaha daynta lagu helayo". – Haweenay Ganacsi yar ku leh Hargysa.

Dhammaan hayadaha maaliyadda ee daraasaddan lagu xog waraystay waxay si aan kala hadh lahayn isugu raaceen in xaddiga dayn soo bixin la'aanta ee dumarku ay ka yar tahay marka loo eego ragga. Bay'adda maaliyadda rasmiga ah ee Somaliland waxay ka koobantahay shan kooxood oo waawayn: Bangiga dhexe ee Soomaliland, Bangiyada ganacsi ee islaamiga ah, Ururada Xawaaladaha Lacagta (MTO), Hayadaha Lacagaha Yaryar Bixiya (MFI), Hayadaha Lacagta Moobilka Wareegta Ka Shaqueeya (MMO) iyo Ururada Samafalka ee aan Dawliga ahayn (NGOs), Bangiyada Ganacsi iyo Hayadaha lacagaha yaryar bixiya waxay bixiyaan lacago daymo ah ama amaah. Ururadda Xawaaladaha lacagaha (MTOs) iyo Hayadaha Lacagta Moobilka dhex wareegta ka shaqeeya (MMOs) waxay ku shaqeeyaan habka xawaaladda, Ururada Samafalka ee aan Dawliga ahaynina waxay bixiyaan dhaqaale wareega oo aan dulsaar lahayn iyo deeqo ay siyyaan dadka liita iyo kooxaha la faquuqo.

Dumar dhawr ahi waxay doorbidaan daymaha aan rasmiga ahayn, maadaama ay ka shuruudo yar yihiin, ka dulsaar hooseeyaan, waqtiga soo celintooduna ay ka muddo dheertahay. Dumarka ganacsiga yaryar lihi waxay heli karaan deeqo iyo daymo lacageed iyagoo u maraya saaxiibood, xigtadooda, jaarka, xidhiidka ay la leeyihii dadka qurbaha, cida ay isu qabiilka yihiin, qaraabadooda, dadka wax daymiya iyo Hagbadda. Heerka ugu hooseeya ee daynta bangiyada ganacsi intooda badani waa 3000 Dollar, halka ay dumarka ganacsiyada yaryar lihi ay guud ahaan raadiyaan amaah u dhexaysa 200 – 800 USD oo ay ku kobciyaan ganacsiyadooda.

Ururadda Samafalka ee aan dawliga ahayn (NGO) waxay door hawl fududayn ah ka qaataan sidii ay dumarka la faquuqaa u heli lahaayeen maalgalin rasmi ah. Si looga gudbo xaaladaha adag ee helidda daynta, ururada samafalka maxaliga ahi waxay abaabuleen kooxo dumar ah oo iskaashi oo ay ku xidheen hayadaha maaliyadda ee rasmiga ah. Kooxo badan oo dumarka la faquuqo ka mid ah ayaa habkan ku hela daymo maadaama ay tani sii kordhisay kalsoonida dumarka iyo hayadaha maaliyaddu midba midka kale ku qabay.

61% dumarkii ka qayb ahaa sahankan ayaa u malaynaya in ganacsiyada raggu ay uga fursad dhow yihiin kuwa dumarka inay dayn ka helaan hay'adaha maaliyadda. Halka ay 39% ka mid ahi aanay ku waafaqin fikraddan. Iyadoo ay caqabado iyo culaysyo kale jiraan, raggu waxay haystaan waqt firaaoq ah oo badan oo ay ku dhex galaan xogna ku helaan halka dumarka waqtigoodii firaaqada ahaa ay ku qaataan hawlo badan oo daryeel oo aan lagu mushaar siin.

Si haddaba loo sii horumariyo helitaanka dhaqaale ee dumarka ganacsiyada leh ee Soomaliland, daraasaddu waxay soo jeedinaysaa tallooyinka soo socda:

- Dawladdu waa inay isku xidh kala samaysaa bangiyada ganacsi, hayadaha dayn-bixiyayaasha, bulshada deeqbixiyayaasha, hayadaha horumarinta iyo ururada dumarka sidii loo abuuri lahaa barnaamijyo amaah bixin ah oo daymo aan shuruudo lahayn siyya ganacsiyada yaryar ee ay dumarku maamulaan, iyadoo si gaar ah diiradda loo saarayo goobaha miyiga, barakacayaasha iyo danyarta magaalada ku hareeraysan.
- Ururada samafalka aan dawliga ahayn ee maxaliga ah iyo kuwa caalamiga ahina inay sii wadaan kaalingalinta iyo kor qaadidda awoodda ururka iskaashi ee dumarka ee dalka oo dhan, isla markaana la kordhiyo hababka ay ururada samafalka iyo deeq bixiyayaashu ay uga noqon lahaayeen damiin ganacsiyada yaryar ee lagu hubo inay dayn bixin fiican leeyihii ee aan lahayn damiin si ay dayn u qaataan. Mashruucan waa in uu si gaar ah ganacsiyada dumarka uun ugu shaqeeyaa.
- Dawladda Soomaliland waa inay ku baahisaa, rasmina u dhaqan galisaa shuruucdii waaxda maaliyadda lagu hagi lahaa, dibna ugu noqtaa fiiga/lacagta diiwangalinta ganacsiyada iyo helidda kaadhka aqoonsiga dhalashada si loo hubiyo inay noqdaan kuwo jinsiga u adeegaya.
- Dawladda, Ururada Rayidka ah iyo kooxaha dumarku waa in ay xoogagooda isugu geeyaan sidii loogu ololayn lahaa kordhinta inay dumarku ka mid noqdaan xubnaha go'aan qaadashada iyo waaxda baananka gudaheedaba.
- In la sii kordhiyo maalgalinta barnaamijyo fidsan oo wax akhriska iyo xisaabta ah la gaadhsiiyo kooxaha dumarka la haybsoco si ay si madaxbanaan ugu maamulan karaan ganacsiyadooda, una akhrisan karaan xogaha ka caawin kara inay helaan adeegyo iyo badeecado maaliyadeed.

LIISKA KELMADAHA LA SOO GAABSADAY (ACRONYMS)

MTO	Hawladeenada ka shaqeeya lacagta xawaaladda
MMOs	Hawladeenada ka shaqeeya lacagta wareegta (Moobilka)
DBI	Baanka Caalamiga ah ee Dahabshiil
SHQ	Kooxaha Iska-wax-u-qabsada
ID	Kaadhka aqoonsiga
DSB	Baanka Daara-Salaam
NGOs	Ururada samafalka aan dawliga ahayn
LNGOs	Ururada samafalka aan dawliga ahayn ee maxaliga ah
HR	Shaqaalaha
RM	Shaxda Daraasadda
US	Dalka Maraykanka
IRW	Ururka Taageerada Islaamka ee Caalamiga ah
SOYDAVO	Ururka horumarinta Dhalinyarada Soomaliland
WAAPO	Ururka Horumarinta Dumarka
SOS	Ururka SOS
EU	Ururka Midowga Yurub
UNICEF	Ururka Qaramada midoobay u qaabilسان carruurta
IDPs	Barakacayaasha Gudaha
SSF	Hayadda SSF
AECF	Hayadda AECF
DFID	Waaxda Horumarinta Caalamiga
GEEL	Mashruuca GEEL
NRC	Hay'adda qaxoontinga ee Norway
SMEs	Ganacsiga yaryar iyo midka dhexe
BOD	Guddida Hoggaanka Shirkadda

HORDHAC

In loo sinnaado helitaanka maalgalintu waa arrin halbowle u ah marka dadaal loogu jiro in sinnaansho jinsi la gaadho. Helitaanka adeegyada maaliyadeed waa u muhim dhinaca xoojinta awoodda dumarka iyo in la gaadho koboc dhaqaale iyo horumar waara oo loo siman yahay (UN 2009). Dunida oo dhan, helitaanka maalgalinta ee dumarku way ka hoosaysaa marka la bardhiglo raga. Helitaanka maalgalinta ayaa inta badan lagu tiriya in ay tahay waxa ugu muhiimsan ee tilmaamta dhaqan dhaqaale ee qofka, taasoo si dhaw loola xidhiidhiyo xuquuqda Aadamaha. Sida lagu sheegay xog ururintii caalamka ee uu Bangiga adduunku sameeyay 2017, ku dhowaad 1.7 Bilyan oo qof ayaan bangiga xisaab ku lahayn; kuwaas oo 980 Milyan oo ka mid ahi ay dumar yihiin. Afrika inta Saxaraha ka hoosaysa, keliya 37% ayaa dumarka bangiyada xisaab ku leh marka loo eego ragga oo ah 48% kala tagsanaanta oo sii kala durkaysay dhawrkii sano ee tagay waxa sababay sinnaan la'aanta jinsi ee sii kordhaysa ee ka jirta heer kasta oo bulshada ah¹.

Somaliland marka la eego waxa laga yaabaa inay kala tagsanaantu ka sii balaadhan tahay sababo la xidhiidha dhinaca cidda baahanaha ah (caadooyinka dhaqan/dhaqaale, doorarka jinsi, damiinka iyo qoraalada codsiga, wax akhriska iyo helidda xogta) iyo sababo (caqabado) la xidhiidha cidda wax bixisa (awood la'aan inay diyaariyaan adeegyo iyo badeecado ku jaan go'an baahida jinsi, adeegyada iyo badeecadaha oo aan baahida wada kafayn, habka farsamo ee adeeg gaadhsinta oo aan habboonayn). Daraasad uu Bangiga adduunku ka sameeyay Somaliland, oo ku saabsanayd wax-kaogaanshaha ganacsiga oo la sameeyay 2013 ayaa waxay soo bandhigtay in helitaanka maaliyaddu yahay caqabadda ugu wayn ee hortaagan in Somaliland ganacsigeedu socdo. Daraasaddan gudaheeda, 48.8% dadkii la xog waraystay markii loo soo bandhigay liiska 16 caqabaddood oo ganacsiga la xidhiidha, waxay ka doorteen ta ugu muhiimsan ama caqabada ugu wayn ee ganacsiga hortaagani inay tahay helitaanka maalgalinta oo liidata.

Somaliland dumarku waxay haystaan oo ay u badan yihiin waaxda ganacsiyada yaryar ee aan rasmiga

ahayn, haseyeeshee helitaanka maaliyadeed ee waaxdani waa mid sii kordhaysa oo dhib badan, oo ay taariikh ahaan si aan sinnaan lahayn dumarka ula dhaqmaan adeegyada bangiyadu. April 2019 Midowga Yurub iyo Rugta Ganacsiga Somaliland waxay qabteen "Doodda xoojinta shaqo-abuurka iyo jawiga maalgashi ee ganacsiga dadwaynah-dawladda", waxa ugu horreeya ee ay dumarkii ka soo qaybgalayaasha ahaa danaynayeen waxa lagu sheegay inu ahaa inay helaan adeegyo bangi oo dhammaystiran oo u dhigma kuwa ay raggu waqtigan haystaan. Xog ururintii kala-tagsanaanta jinsi ee Somaliland ee Nagaad iyo Oxfam wada qabteen iyo xog ururimaha caalamiga ahiba waxay xoojiyeen dareenkan: "dumarka waxa loo diidaa inay helaan adeegyada bangiyada ee ay raggu ku raaxayastaan, inkastoo dayn soo celintoodu ay ka sarrayso ta ragga". Helitaan la'aanta aanay helayn adeegyadii bangi ee lagama maarmaanka ahaa wuxu si baaxad leh u saameeyey awooddii dhaqaale ee dumarka, waxana uu saameeyey awooddii ay ku kobcin lahaayeen kuna horumarin lahaayeen ganacsiyada.

Caddaynta hadda la hayaa waxay ku talobixinaysaa in uu jiro faraqi u dhexeeyaa ragga iyo dumarka dhinaca helitaanka adeegyada iyo badeecadaha maalgalineed ee jira. Daraasaddani waxay baadhaysaa dooddaasi iyo ujeeddooyinka daraasadeed ee kale ee soo socda:

- In lagu soo talo jeediyod sidii wax looga badali lahaa, loona hagaajin lahaa siyaasadaha, adeegyada iyo habdhqaanka hayadaha maaliyadeed ee Somaliland si loo abuuro bay'ad dumarka aad ugu habboon oo ay si ka wanaagsan oo ka sahlan ay ganacsiyada ay dumarku maamulaan ay hormuar ugu heli karaan.
- In la helo habab ka wanaagsan oo ay dumarku ku heli karaan maalgashi ay ku balladhiyaan ganacsiyadooda, maciishadooda oo ay dhaqaale abuurkooda ku rasmiyeeyaan.
- In la raadguro sababaha aasaasiga ah faraqa inay dumarka ka helaan adeegyo dhammasystiran bananka iyo hayadaha daynta bixiya.

¹ <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/03/pdf/africa-gender-gap-access-to-finance-morsy.pdf>

- In talo soo jeedin la siiyo daneeyayaasha ay khusayso sida Rugta Ganacsiga, Baananka iyo Wasaaradda Ganacsiga, si ay si habboon ururada uga siiyaan xogo ka caawinaya ganacsiyada ay dumarku hormoodka ka yihiin ee yaryar iyo kuwa dhexeba sidii iyo wixii ay helikarayaan ee maaliyad jira.
- In la lafaguro caqabadaha dumarka ka soo waajaha marka iyo haddii ay isku dayaan inay maaliyad ka helaan nidaamka baananka, iyo taxliilinta fursadaha jiri kara haddii horumar/hagaajin lagu sameeyo.

Iyadoo lagu salaynayo ujeeddooyinka daraasadda, sahamintu waxay jawaabo, faahfaahin, iyo aragtiyo ka bixinaysaa su'aalaha daraasadda ee soo socda:

1. Sidee ayay ganacsiyada dumarku (kooxaha kala duwan) u helaan maalgashi Somaliland dhexdeeda?
  - a. Si rasmi ah uga hela adeegyada maalgashi
  - b. Si aan rasmi ahayn uga hela xidhiidhkooda qoys ahaaneed (ay ku jiraan Kooxaha hagbaduhu/kaydsigu)
2. Waa maxay adeegyada maalgashi ee jira? Waa maxay shuruudaha ay dumarku ku heli karaan?
3. Waa maxay saamaynta ay leedahay marka ay dumarku lacagaha ku helaan daymaha rasmiga ah bangiyada iyo hayadaha maalgashiga?
4. Waa maxay waxyabaha ugu muhiimsan ee ka hor istaaga iyo kuwa awoodda siiya dumarku maalgashi u rabaan ganacsigooda? Waa maxay faraqa hab dhaqan ee u dhexeeya ragga iyo dumarku inay fahmaan haddii/sababta ay

dumarku iskeed isu-xushaan?

5. Waa maxay sababaha ay salka ku hayso faraqa u dhexeeya ragga iyo dumarka xaga helitaanka adeegyo dhamaystiran oo ay bixiyaan bangiyada iyo hayadaha daymaha bixiya?
6. Maxaa badeecado cusub, adeegyo, siyaasado iyo hab shaqo u baahan in wax laga badalo ama lagu soo kordhiyo si ay awood ugu helaan inay ganacsiyada dumarku si ka wanaagsan ugu helaan? (Waa maxay faraqyadu? waa maxay caqabadaha horyaala adeeg bixiyayaashu inay adeeg siiyaan dumarka?)

Inkastoo ay jirto caddayn xogaha tixraac ee baahsan in helitaanka maalgashiyada ee dumarka Somaliland ay si aan isu saameelayn u hoosayso marka la barbardhigo ragga, haddana ma jirto daraasad qoto dheer oo ina farta ololayn iyo barnaamijay. Daraasaddani waxa loola danleeyahay inay soo saarto caddayn waqtiga taagan ah oo ku habboon oo si ka wanaagsan loogu fahmo helitaanka dumarka ee maalgashiga Somaliland, iyo inay sidoo kale abuurto dhawr hab shaqo oo wanaagsan oo loo adeegsan karo si loo dardargaliyo ku soo daridda dumarka. Warbixintan waxa loo qaabeeeyay: hab raacyo, natijada daraasaddii iyo talo soo jeedin waaqici ah si loo saameeyo siyaasadaha dawladda, hab dhaqanka hay'adaha iyo aragtida faham ee bulshada. Talo soo jeedimaha waxa lagu kala saaray daneeyayaasha kala duwan sida dawladda, hay'adaha maalgashi, hay'adaha horumarinta iyo dadka aragtida dadwaynaha sameeya.

Abdiaiz Adani/Oxfam

HAB-RAACA DARAASADDA

Daraasaddu waxay raacday qaab habab-isku dhafan si ay uga bixiso guudmar miisaaman xaaladda taagan ee dumarka. Hababka ugu muhiimsan waxa ka mid ah Tixraaca xogaha qoran, sahamin, waraysiyo xog-ogaal waran, xog-iswaydaarsiyo kooxeed, daraasaad kiisas iyo indho-indhayn (U kuurgal). Xilligii daraasadda wadnay, hab lammaanaha ilalinaya, xuquud-dhawr ah, dhaqanka aan wax u dhimayn, ka wada qaybqaadasho leh, oo casharka-barashada tixgalinaya Ayaan u qaadanay heer kasta si aan u sugno in habraaca daraasaddu aanu noqonin mid aan wax uun kula soo baxayno, balse uu noqdo mid awood siinaya oo isbadal ku keenaya dumarka iyo daneeyayaasha kaleba ay ku aqoonsadaan xuquuqdooda. Habka daraasaddu jawaab ka ma bixinayo su'aalaha daraasadda, balse wuxu sahaminaya meelaha ay xidhiidhka ka

leeyihii arrimaha muhiimka ah si faham qoto dheer looga bixiyo kakanaanta arrimaha muhiimka ah ee uu midba mid xoojinayo ee helitaanka dumarka ee maalgashiyada caqabadaha ku ah. Daraasaddu waxay adeegsatay nidaam hab-raac oo dabacsan kaasoo lagama maarmaan u ahaa xaaladaha isbadalayay ee uu sababay Covid-19. Tan waxaan uga jeednaa ku xisaabtanka caqabadihii jiray iyo hubaal-darrada iyo caqabadaha cusub ee kolba soo bixikara ee uu sababay xanuunku. Waqtigii lagu gudo jiray habka xog ururinta, waraysiyada waxa lagu qaadayey meelo bannaan ah oo ay ka qaybqaatayaasha nafis dareemayaan, si madax banana ay u hadli karaan iyadoo isla markaana la raacayo tallaabooyinkii xakamaynta Covid-19. Gaar ahaan, waxay daraasaddu hubisay ka qaybqaatayaasha dumarka ahi ay badqab dareemaan iyo nafis dhinaca waraystayaasha iyo

su'aalaha daraasadda ee la waydiinayo. Tani waxay dhiiri galisay inuu yimaado wada hadal furan, kaas oo horseeday inay dibadda soo dhigaan wax kasta oo fikir iyo dareen ahaa ee la xidhiidhay helidda dumarka ee maalgashiyadda.

Si loo sugo inay daraasaddu noqoto mid jinsiga u nugul, dhowr hab ayaa lagu daray qaabaynta daraasadda, sida: 1) la taliyaha hormoodka ahi wuxuu takhasus ku ahaa lammaanaha, waxana uu waayo aragnimo shaqo u lahaa dumarka oo meelo fara badan kala soo shaqeeyey, 2) xog ururiyayaasha iyo hawl fududeeyayaasha waxay qaateen tababaro habraacyada jinsi-tixgalinta ah si ay daraasad uga soo sameeyaan dumarka iyo kooxaha la faquuqo, 3) xog ururiyayaashii iyo abaabulayaashii xog-waraysiga dumarku waxay wada ahaayeen dumar si loo yareeyo inay dumarku dareemaan dheelitir la'aan awoodeed.

Qaabaynta Daraasadda, waxa qayb ka ahaa Shax daraasadeed (RM) la diyaariyay oo ay ku qoran yihiin su'aalaha daraasadda, tilmaamayaasha imankara ee lagu soo ururinayo xogta su'aalo daraaseedka, ilaha xogta iyo waxyabaha kale gaarka ah. Shaxda daraasadda waxa loo adeegsanayay inay hagto soo saaridda agabkii xog ururinta ee ku habboonaa iyo hab maamuusyada kale ee daraasadda.

Hababka xog ururinta Murtiyaysan

Hababka xog ururinta Murtiyaysan waxa ka mid ah: fadhi ku tixraaca yogaha qoran, waraysi xog-ogaal waran, xog-iswaydaarsi kooxeed, daraasayn kiisas iyo u kuurgalid.

Fadhi ku tixraac: kooxaha daraasayntu waxay eegeen oo ay tiuxraaceen 35 qoraal oo la xidhiidhsan daraasadda oo ay ka midyihiin qaababka nidaam iyo shuruuc ee Somaliland, warbixinaha Qaramada midoobay, warbixino bangiga adduunka iyo xoghiisa, daraasad helidda dumarka ee maaliyadda, yogaha jira ee adeeg bixiyayaasha maalgashiyadda, qorshayaasha horumarinta ee Somaliland iyo qoraalo kale oo la xidhiidhay.

Xog-ogaal waraysiyo: daraasaddu waxay ka koobnayd isugayn 19 xog waraysi, oo lala yeeshay 11 dumar ah iyo 8 rag ah, oo u kala taagnaa bixiyayaasha adeegyada maalgashiyada, rugta ganacsiga ee Somaliland, ururada aan dawliga ahayn ee maxaliga ah iyo kuwa caalamiga ah, Dawladda Somaliland iyo ganacsiyada dumarka. Shaxda hoos ku qoran ayaa muujinaysa daneeyayaasha muhiimka ah ee la xog waraystay:

Daneeyayaasha la xog waraystay	Cidda la waraystay	Dheddig	Lab	Goob
Bangiga Caalamiga ah ee Dahabshiil	2	1	1	Hargeisa
MicroDahab	2	1	1	Hargeisa
Premier Bank	1	0	1	Hargeisa
Dara salaam Bank	1	0	1	Hargeisa
Rugta Ganacsiga Somaliland	2	1	1	Hargeisa
WAAPO (LNGOs)	1	0	1	Hargeisa
SOYDAVO (LNGOs)	1	0	1	Hargeisa
NAGAAD (LNGOs)	1	1	0	Hargeisa
Concern Worldwide	1	1	0	Hargeisa
PLAN International	1	1	0	Hargeisa
SOS	1	1	0	Hargeisa
NAFIS Network	1	1	0	Hargeisa
Oxfam	1	0	1	Hargeisa
MESAF (Wasaaradda Arrimaha bulshada iyo Qoyska)	1	1	0	Hargeisa
Dumarka Ganacsiyada waawayn leh	1	1	0	Hargeisa
Dumarka Ganacsiyada dhexe leh	1	1	0	Hargeisa
Isugayn	19	11	8	

Xog-Iswayaarsi Kooxeed: Daraasaddu waxay u qabatay 9 xog-iswaarsi kooxeecd dumarka ganacsiyada magaalada leh, dumarka barakacayaasha, dumarka ganacsiyada miyiga haysta, hoggaamiyayaasha diimeed iyo kuwa dhaqan.

Ka Qaygalayaasha	# ka qaygalayaasha	Dheddig	Lab	Goob
Kooxaha Dumarka	7	7	0	Kooxda Haweenka Qaran, Xaafadda Sheikh Nuur, Hargeisa
Kooxaha Dumarka	9	9	0	Kooxda Haweenka sareedo Luul, TuuladaHuluuq, Miyiga, Gobolka MaroodiJeex
Kooxaha Dumarka	9	9	0	Kooxda Haweenka Damal,Tuulada Abaars ² , rural area, Gobolka MaroodiJeex
Kooxaha Dumarka	8	8	0	Dallada Haweenka Naruuro, Xerada Barakacayaasha State House, Hargeisa
Kooxaha Dumarka	9	9	0	Xerada Baracayaasha State House, Hargeisa
Kooxaha Dumarka	9	9	0	Xerada Barakacayaasha Naasahablood, Hargeisa
Kooxaha Dumarka	7	7	0	Kooxda Haweenka Khayre, Ahmed Dhagax IDPs camp, Hargeisa
Kooxaha Dumarka	9	9	0	Kooxda Haweenka Hoodale, Daami, Hargeisa
Religious Leaders, cultural leaders	7	0	7	Hargeisa

Daraasaad Kiis: Daraasaddu waxay samaysay daraasaad qoto dheer oo ah 3 kiis, oo lagu sameeyay hal haween ah oo ganacsato reer miyi ah iyo laba haween ganacsato reer magaal ah. Daraasaddu waxay xoogga saartay haweenay hore uga dalbatay dayn hayadaha maalgashiyada maxaliga ah oo loo diiday iyo laba haween oo hore dayn ugu dalbaday ganacsiyadooda oo la aqbalay.

Tirada Kiisaska la daraaseeyay	La-xog warayste	Goob
1	Haweenay reer miyi ah oo ganacsi yar haysatay oo dayn ka dalbatay baan deegaankeeda ku yaal oo laga aqbalay	Tuulada Huluuq , Gobolka MaroodiJeex
1	Haweenay ganacsi yar haysatay oo dayn ka dalbatay baan deegaankeeda ku yaal oo laga diiday	Xaafadda Sh. Nuur, Hargeisa, MaroodiJeex region
1	Haweenay ganacsi wayn haysatay oo dayn ka dalbatay baan deegaankeeda ku yaal oo laga aqbalay	Hargeisa
Isugay Daraasad 3 kiis		

Indho-indhay: Kooxda daraasaddu waxay dhammaystireen indho indhayn shaxaysan meel kasta oo suurtagal ahba ay ku samaynayeen muddadii ay habraaca daraasaddu socotay, iyagoo si gaar ah ugu kuurgalayay inay kaabayaal jinsiga u danaynayaa ay ka jiraan goobihii adeegyada maalgashiga bixinayay ee ay boooqdeen.

Hababka xog ururinta Soo-taabashada

Hababka soo-taabashada waxa ka mid ahaa sahamin laga qayb yahay iyo tixraaca xogo qornaa oo xogo tiro koobeed ah oo la xidhiidha helidda dumarka ee maalgashiyada.

Xogo Urursan/Fadhi ku tixraac: Daraasaddu waxay heshay oo ay tixraacdya qoraalo badan oo ay ka midyihii Xog-ururiyaha Bangiga adduunka oo ay ka

soo dheegatay xogo qiimo leh iyo tirakoobyo si qiimo badan warbixinta u bilay.

Sahamin: Daraasaddu waxay samaysay sahamin laga wada qayb yahay oo ah 150 ganacsi (100 Hargaysa ku yaal iyo 50 Borama ku yaal) oo ah ganacsiyo ay haween leeyihiin, oo isugu jira ganacsiyo yaryar, ganacsiyo dhexdhexaad ah iyo ganacsiyo waawayn. Sahamintan waxa maamushay shirkadda Kabaal Consulting oo adeeg sanaysay habka xog ururinta moobilka ee ONA/ODK.

² Abaars² waa magaalo yar laakiin kaqeybgaleyaasha falanqeenta kooxeededku waxay ahaayeen haween ka yimid miyiga oo ku dhow abaars².

MUUNAD-QAADASHO

Daraasadda waxa la sameeyey iyadoo la adeegsanayo farsamada muunad qaadashada ee ujeedaysi-haddana-kala-soocid. Dumarka ganacsiyada leh ayaa ahaa yoolka la bartilmaameedsanayay, iyadoo la tixgalinayo sifooyinka dhaqan dhaqaale ee bulshada ee ay ka mid yihiiin nooca ganacsiga, da'da, naafa-nimada iyo goobta ay ku taal. Daraasadda waxa xaddidayay

caqabado muuqda, sida bulshada oo si balladhan u kala baahsan iyo caqabado waqtii iyo dhaqaaleba leh oo lagu xisaabtamayay; xajmi muunad qaadasho of 150 la-xogwarayste ayaa loo arkay inay ku habboon tahay marka lagu shaqaynayo caqadahan aan laga tallaabsan Karin, balse loo arkay inay badan yihiiin oo ay ku filan yihiiin inay ina siyyaan qimayn sax ah.

CAQABADAHA IYO XADDIDAADAH DARAASADDA

Xog ururinta goobuhu waxay dhacday laga soo bilaabo dhammadkii December, 2020 ilaa Horaantii January, 2021 xilligaasi oo saamayntii uu sababay xanuun dhaliyaha Covid-19 ay circa isku shareertay. Si loo sugo nabadgalyada iyo caafimaadka baadhayaasha iyo bulshadii la bartilmaadedsanayay, iyadoo lagu dhaqmayo tallaabooyinkii Covid-19 waxa la hakiyay qaar ka mid goobihii shaqo iyo hawlgalka qaran. Waxa kale oo ay xilligani ka ahayd Somaliland xilli ciid ah iyo waqtii mashquul badan oo ay ku jireen hayadaha maaliyaddu maadaama qaar shaqaalahoodii ugu muhiimsanaa ahi ay fasax ku maqanyihii am a waqtigoodii ay si buuxda u mashquulisay xisaab xidh sanadeedkii.

Qaar ka mid ah hay'adaha maalgashiyada ayaa taxadar badan oo dareen leh muujinayay iyo dareen cabsi leh in xogta lagu soo ururiyo daraasaddan ay shirkadaha suuqa kula tartamaa u adeegsan doonaan iyaga.si kasta ha ahaatee, kooxdii daraasadda ayaa caqabadahan meesha ka saaray iyagoo si anshax leh u dhaqmay, taxadir badan muuijiyay. Sababahan awgeed, xog waraysiyo lala yeelan lahaa hayadaha maaliyadda ayuu dib u dhac xoog ihi ku yimid ilaa intii ogolaansho laga helayay Waaxdooda shaqaalah. Xataa ogolaanshaha waaxda shaqaalah la soo qaatay, Qaar ka mid hayadaha adeegyada maaliyadda bixiya ayaa diiday inay bixiyaan xogo muhiim ah oo faaiido lahaa daraasaddana saamayn ku yeelan lahaa.

Daraasadda waxa laga sameeyay magaaloooyinka Hargaysa iyo Boorama, halka xog ururintana laga sameeyay Hargaysa iyo 2 tuulo oo miyi ah oo Gobolka Maroodi Jeex ku yaala la soo xushay. Waa muhiim in la tixgaliyo marka aragti guud laga qaadanayo natijjooyinka kala duwan ee lagu soo bandhigay warbixintan heer qaran maadaama aanay jirin kala duwanaansho sidaa u badan oo u dhexeeyaa gobolada oo muuqda.

Sida caadiga ah, hab is isku xulashada eexda ahi waxay daraasad ku timaadaa, markay dadku si iskood ah uga qaybqaadanayaan. Kuwa doorta inay ku biiraan waxay wadaagaan sifooyinka sooca kuwa iskood isku soo xula. Sidaasi darted, kuwa la soo daraaseeyay waa kuwo ka raalli noqday inay ka qaybqaataan. Sababta la odorosi karo ee keenta inay ka qaybgalayyashu iskood isku soo xulaan waxay tahay inay filanayaan inay shaqsyan wax uga faaiidaan ama uu ururkoodu ka faaiido, siga sida inay abaalmarin lacageed, gargaar ama shaqo-wadaag ka helaan Oxfam. Si meesha looga saaro yididdiladaasi ka qaybgalayaasha waxaa si cad loogu sheegay intaan waraysiga laga qaadin horteed in ujeeddada keliya ee daraasaddani inay tahay in si habboon loo fahmo helidda dumarka ee adeegyada maaliyadda, si ay meesha uga baxdo inay ka qaybqaadashadooda ku fishaan inay wax ka faaidaan.

Abdiazz Adani / Oxfam

FALANQAYN WAAXDA GUUD EE MAALIYADDA SOMALILAND

Sharciga iyo qaabka Sharciyaynta

Waaxda maaliyadda Somaliland wali waxay taagantahay marxaladihii hore ee bilowga horumarkeeda ahaa, waana wali qaabkii sharciga iyo nidaamkii lagu suurta galin lahaa in loo sameeyo, la abuuro lana xoojiyo maamul wanaag ay yeelato. Dawladda Somaliland waxay abuurtay dhawr qaab sharciyed oo ay ka midyihii Xeerka Baanka dhexe ee Somaliland (Act. No: 54/2012)³, Xeerka baanka islaamiga ah (Act No: 55/2012)⁴, Xeerka xawaaladaha

Somaliland (Law No. 86/2019)⁵ kuwaasoo lagu xukumayo waaxda maaliyadda Somaliland. Sharciga baananka ganacsi ayay ku guul darraystay baarlamaanku inay meel mariyaan 2016, walina aan la ansaxin. Tana waxa xoogeeda u sabab ah kooxo danaysata ah oo xoog leh uga soo horjeestay sharcigan inu meelmaro iyagoo ku sababaynaya inu si buuxda uga hor imanayo sharciyada maaliyadda islaamiga ah. Guuldarrada in la meelmariyo xeerka baananka ganacsi waxay joojisay in baanan ganacsi oo maxali ah iyo kuwa caalami ah Somaliland laga

³ www.somalilandlaw.com/Xeerka_Baanka_Lr54-2012.pdf

⁴ XEERKA BAANANKA ISLAAMIGA AH (somalilandlaw.com)

⁵ Xeerk-Xawaaladaha-Somaliland-Xeer-Lr.-86-2019.pdf (somalilandlaw.com)

furo. Taas awgeed, ururo xawaaladeed oo waawayn oo ka shaqaynayay hawlihi qaban jireen ee lacag dhigashada iyo dayn bixinta ayaa isku badelay Baanank ganacsi oo islaami ah.

Hordhaca siyaasadaha jira iyo qalabyada sharciga waxay ka soo baxeen qodobka 13aad ee Distoorka Jamhuuriyadda Somaliland oo dhigaya sidan: Qaranku waa inu abuuraa baanka dhexe oo maamulaya nidaamka lacagaha iyo noodhka qaranka. Furashada baanan ganacsi iyo baanan horumarineed waa in suurtagal laga dhigaa, baananka dadwaynuhu leeyahayna waa in mudnaan la siiyaa⁶. Ma jiraan shariyo kale oo lagu xukumo waaxda maaliyadda ee socota, shariyada jiraa waxay leeyihiin faraq wayn oo wiqaya inay si buuxda u hirgalaan, caddayma dheeraad ah oo ku dhaqankooda ahna waa loo baahanyahay. Inkastoo horumar laga sameeyay abuurista siyaasadado iyo shariyo lagu xukumo waaxda, in shariyadan ku dhaqankooda la hirgaliyo ayaa caqabad noqotay qayb ahaana ay sabab u tahay dhaqaalihii oo xaddidan, caqabado awoodeed iyo dano siyaasadeed.⁷ Si kastaba ha ahaatee, waaxda maaliyaddu way koraysaa, waxaanay dadwaynaha siisaa badeecado iyo adeegyo maaliyadeed.

Nidaamka Maaliyadeed ee Somaliland

Wax aka jira shan kooxood oo waawayn bay'ada maaliyadeed ee rasmiga ah ee Somaliland: Baanka dhexe ee Somaliland, Baananka ganacsi ee islaamiga ah, ururada xawaaladaha lacagaha (MTOs), hayadaha wax-daymiya (MFI) ururada ka shaqeeya lacagaha moobilka dhex wareega (MMOs) iyo Ururada aan dawliga ahayn (NGOs)⁸.

- I. Baanka dhexe ee Somaliland waa hagaha ugu wayn waaxda maaliyadda Somaliland, ee u igman inu u shaqeeyo sidii baan ganacsi. Hawlaha halbowlaha ah ee uu baanku qabto wax aka mid ah (1) bixinta lacagta qaranka Somaliland/ qandaraasyada lacageed ee Shilinka Somaliland (SLSH), (2) ku kala hajidda lacagaha suuqa soo galaya siyaasad lacageed (3) Inuu noqdo baanka Dawladda Somaliland (4) inu baan u noqdo baananka ganacsi (5) Korjoogga iyo kala xadaynta

ururada maaliyadeed (6) Maamulidda lacagaha dibadda/kaydka lacagaha adage e dalka (7) la talinta dawladda ee arrimaha maaliyadda iyo dhaqaalaha⁹.

- II. Baananka ganacsi ee islaamiga ah waa baanan ku dhaqma sharciga¹⁰ islaamka oo uu liisan siiyay baanka dhexe ee Somaliland. Baananka ganacsi ee islaamiga ah ee ugu waawayn ee Somaliland ka jira wax aka mid ah Baanka Premier, Baanka caalamiga ah ee Dahabshiil (DIB), Baanka dara salaam DSB) iyo Amal bank. Baangiyadani waxay bixiyaan adeegyo u badan lacag dhigasho iyo dayn siin bulshada.
- III. Hayadaha wax daymiya (MFIs) waxay bixiyaan adeegyo maaliyadeed oo sharciga islaamka waafaqsan kuwaasoo u badan inay daymo siiyaan qaybaha bulshada ee uu dhaqaalahoodu hooseeyo. Hayadaha wax daymiya ee u badan ee Somaliland ka jira waa Micro-Dahab, Hayadaha wax daymisa Kaaba (K-MFIs), Hayadda adeegyada daynta ee caalamiga ah (KIMs) iyo Shuraako.¹¹
- IV. Hayadaha xawaaladaha lacagaha (MTOs) oo ka shaqeeya xawaaladaha lacagaha caalamiga ah. Hayadaha xawaaladaha lacagaha ee Somaliland ka shaqeeya waa Dahabshiil, Amal, Jubba, Kaah express, Taaj, Tawakal, Iftin iyo Bakaal express. Hayadahan xawaaladaha kuwooda waawayn sida Dahabshiil, al-Barakat¹² iyo Amal ayaa sameeyay baanan ganacsi iyo laamo isgaadhsiineed oo bixiya adeegyo lacagaha moobilka dhex wareega ah.
- V. Ururada ka shaqeeya lacagaha moobilka la isugu diro (MMOs) waxay u ogolaadaan inay bulshada reer Somaliland inay lacago ku heli karaan, lacago ku kaydsan karaan, lacagana ka diri karaan moobilkooda. Kuwa ugu waawayn ee adeegyadan ka bixiya Somaliland waa Telesom/Zaad, iyo Somtel/E-Dahab. Waxay bixiyaan adeegyo xawaaladaha lacagaha ee gudaha iyo kuwa caalamiga ah. Xawaaladda lacagaha dalka dibaddiisa waxay sii martaa xawaaladaha, sida Taaj.
- VI. Hayadaha samafalka aan dawliga ahayn (NGOs) oo bixiya lacago dayn ah, deeq iyo lacago/sanduuq wareega oo ay siiyaan haweenka ganacsiyada leh ee Somaliland.

⁶ SOM88085 Eng.pdf

⁷ Financial Sector Diagnostic Study for Hargeisa, Somaliland, April 2013, International Labour Organization (ILO), Hargeisa, Somaliland.

⁸ Ururada maxaliga ah waxa loo tixgaliyaan in ay ka mid yihiin maalgaliyayaasha sida rasmiga ah adeega maalgalinta u bixiya maadama ay dumarka ganacsata ah siyaan deeqo, daymo, lacagaha lasoo celiyo.

⁹ <https://bankofsomaliland.net/about/>

¹⁰ Bangiyada waafaqsan shareecada waxaa loola jeedaa maalgelinta ama howlaha bangiyada ee u hoggaansamaya shareecada (sharciga Islaamka). Laba mabda 'oo aasaasi u ah bangiyada islaamku waa wadaagista faa'iidada iyo khasaarah, iyo mamnuucida uruurinta iyo bixinta dulsarka amaaahda iyo maalgashadayaasha.

¹¹ Shuraako waxay diirada saareysaa bixinta amaaahda yar iyo weyn intabaden shirkadaha yaryar iyo kuwa dhedhexaadka ah

¹² Al-Barakat waxaa la xidhay bishii Sebtember 2011 iyadoo looga shakisan yahay inuu xiriir la leeyahay Al-Qaida - oo Mareykanka ku tilmaamay argagixiso. Sanadkii 2006, Mareykanka iyo UN waxay si rasmi ah uga saareen Al-Barakat liistooda madow, iyagoo ogaaday in aysan jirin wax caddeyn ah oo muujinaya ku lug lahaanshaha shirkadda maalgelinta wax dhaqdhaqaqyo argagixiso ah. Shirkadda Isgaadhsiinta Telesom iyo xawaaladda Taaj ayaa la rumeysan yahay inay ka farcemeen xawaaladda Al-Barakat

Abdiaiz Adani/Oxfam

WAA KUWEE ADEEG BIXIYAYAASHA MAALIYADEED EE JIRA, MAXAASE SHRUUDO U AH BIXINTOODA?

Waxa suuqa ka jira adeeg bixiyayaal maaliyadeed, qaar rasmi ah iyo qaar aan rasmi ahaynba. Adeeg bixiyayaasha maaliyadeed ee rasmiga ah ee ugu waawayn waa Baananka ganacsi, Hayadaha daynta bixiya, iyo ururada samafalka aan dawliga ahayn, kuwo maxalli ah iyo kuwo caalami ahba.

Adeeg bixiyayaasha maaliyadda ee aan rasmiga ahayn wax aka mid ah saaxiibada, xigtada, jaarka, hagbadda¹³, kooxaha iskood-isku kaashada, iyo sanduuqa wareega¹⁴. Hoos waxa ku qoran badeecadaha maaliyadeed iyo shuruudaha loo dhigay qaadashadooda.

¹³ urur uuuriya tabarucaadka xubnihiisa usbuuc walba, bil kasta (ama waqtiga lagu heshiiyey) ka dibna 'dheriga' waxaa la siiyaa xubin kale markiisa.

¹⁴ Xubnaha haweenku ee kooxda ku jiraa waxay lacagta sida caadiga ah ka helaan NGO-yada, xubin kastaana waxay soo celisaa inta lagu heshiiyey ee deynta toddobaad kasta ama bil kasta ka dibna 'lacagta la soo ururiyay' waxaa la siiyaa xubin kale

Hayadaha rasmiga ah ee adeegyada maaliyadda bixiya

Baanaka ganacsi ee islaamiga ah

1) Baanka caalamiga ah ee Dahabshiil (DBI)

Baanka caalamiga ah ee Dahabshiil waa baan ku dhaqma sharciga islaamka kaasoo badeecado maaliyadeed oo kala duwan bixiya. Qalabka daynta maaliyadeed ee ugu way nee sharciga waafaqsan ee baanka Dahabshiil bixiyaa waa Murrabaxa¹⁵, taasoo ah in laguu soo iibyo hanti ma guurto ah, baabuur iyo badeecado keliya. Habka Muraabaxada of dayntu waa habka ugu badan ee maalgalinta, ahna adeegga ugu badan ee uu baanku macaamiishiisa siiyo. Mushaaraka¹⁶ iyo Mudaarabah¹⁷ waa habab dayn bixin oo jira balse aan can ahayn laguna ogolaado duruufo khaas ah oo u baahan ogolaanshaha maamulka. Isagoo adeegsanaya qalabka dayn bixinta ee jira, wuxu baanka caalamiga ah ee Dahabshiil ku maalgaliyaa meheradaha, ganacsiyada, beeraha, tamarta, tiknoolajiyadda iyo kalluumaysiga. Shuruudaha iyo qodobada laga rabo Muraabaxada – oo ah habka dayn bixinta ugu caansom waa sidan soo socota:

Shuruudaha iyo qodobada ku xidhan daynta Muraabaxada:

- I. Iqofka dalbanayaa waa inuu yahay qof shaqeeya oo aanu musharkiisu ka yarayn 800 dollar ama waa inu leeyahay ganacsi faaiddo soo saara oo si sharci ah u diiwaan gashan oo leh shahaadadii cashuurtu inu bixiyay.
- II. Dalbaduhu waa inu soo gubdiyaa warqad uu daynta ku codsanayo, oo ku faahfaahinayo (1) wuxu u doonay Muraabaxada, (2) qimaha badeecadaha loo soo iibinayo iyo (3) muddada uu daynta ku soo celinayo.
- III. Qaansheegad lagu soo hagaajiyay baanka caalamiga ah ee Dahabshiil.
- IV. Wax caddaynaya musharka shaqaalenimo, sida heshiis ama xaashida dhaqdhaqaqa xisaabta ee meherada.
- V. Warqad caddaynaysa inu macmiil yahay oo ka soo qaato baanka Dahabshiil ama qaybta xawaaladda lacagaha.

¹⁵ Qandaraas iib ah oo u dhxeeyaa bangiga iyo macmiilkisa oo ah iibinta badeecadaha qiimo lagu daray faaiddada lagu heshiiyay ee bangiga. Qandaraasku wuxuu ku saabsan yahay iibsashada badeecadaha bangiga kaas oo markaa ka iibinaya macmiilkala calaamadda heshiiska. Dib u bixintu badanaa waa qaybo.

¹⁶ Tani waa heshiis iskaashi. Dhammaan dhinacyada ku lugta leh waxay gacan ka geystaan maalgelinta shirkad. Dhinacyadu waxay wadaagaan macaashka saami horay loogu heshiiyey halka khasaarah la wadaagayo iyadoo loo eegayo kaqeybgalka sinnaanta qolo walba. Maareynta hawsha waxaa wada qof walba, qaar, ama xubin xisbi keliya ah.

¹⁷ Waa qandaraas kaas oo raasamaalka oo dhan uu bixiyo bangiga islaamiga ah halka ganacsiga uu maamulo dhinaca kale. Faa'iidada waxaa lagu wadaagaya saamiga horay loogu heshiiyey, iyo khasaaro, hadii ay jirto, ilaa ay sababaan dayacaad ama ku xadgudubka shuruudaha qandaraaska ganacsadaha waxaa qaadaya bangiga islaamka Bangiga ayaa khasaarahun u sii gudbinaya dadka dhigaya.

¹⁸ waa shirkada isgaadhsinta Dahabshiil ee xarunteedu tahay magaalada Hargeysa.

¹⁹ Urur ay ku mideysan yihiin 600 boqol oo beeraley ah kana jira galbeedka iyo waqooyiga magaalada Hargeysa.

- VI. Xaashidii dhaqadhaqaqa maaliyadeed ee sanadkii u danbeeyay.
- VII. Heshiis shaqo oo soconaya ilaa waqtiga ay dayntu ku dhammanayso.
- VIII. Laba sawir oo kur ah
- IX. Nuqul baasaboorka, kaadhka aqoonsi/liisanka dirawalnimada ah.
- X. Lambar Somtel¹⁸ oo lagala xidhiidhi karo.
- XI. 30% horumarin ah marka baabuur laguu iibinayo.

2) Micro-Dahab

MicroDahab waa hayad wax daymisa oo qayb ka ah baanka caalamiga ah ee Dahabshiil oo loo aasaasay inay faqriga tirtirto, korna u qaado inay bulshado dhaqaale hesho iyadoo bixisa adeegyo dayn siin ah. inkastoo macaamiisha ugu tirade badan ee MicroDahab ay yihiin dumarka ganacsiyada yaryar leh, haddana waxay faaiddo u leedahay dhalinyarada, ragga, beeralayda, iyo ardayda. MicroDahab waxay ku leedahay Somaliland 7 laamood, Soomaliyada koonfur dhexena waxay ku leedahay 9 laamood. Qalabka daynbixinta MicroDahab ee ugu caansom wax aka mid ah 1) Muraabaxo, (2) mudaaraba, (3) Ijaara (4) Qardal xasan. Mashaariicdii ugu danbeeyay ee MicroDahab ee muujinaya adeegyada daynsiinta ee ay qabtaan wax aka mid ah Bamamka biyaha oo cadceedda ku shaqaynaya oo loo sameeyay iskaashatada beeraha ee Barwaaqo¹⁹ si ay beeraha ugu waraabiyaan; weelka alamuniyamka ka samaysan ee caanaha lagu qaboojiyo oo aan u samaynay ganacsatada caanaha ee Gobonimo iyo Waaheen, lab-toobyo aanu arday iyo ganacsivo u iibinay; ganacsivo aanu u samaynay kooxahga iskaashada oo aan ka siino daynta muraabaxada. Guud ahaan, Microdahab waxay maalgalisay qaybaha hoos ku yaal.

MicrDahab waxay si joogto ah booqashooyin fidsan ugu baxaan suuqyada si ay xogta adeegooda/badeecadaheeda ula wadaagaan macaamiisha bartirmaameedka u ah. Tani waxa si gaar ah loogu talo galay inu gaadho dumarka aan waxna qorin waxna aan akhriyin ee ganacsiyada yaryar haysta oo aan si kale ku heli Karen xogtan. Xilliga booqashooyinkan lagu kala bixinayo, codsiyada daynta ayaa sidoo kale loo gudbiyaa macaamiisha u baahan in ganacsigooda loo maalgalivo. MicroDahab waxa kale oo ay wixii badeecadaheeda/adeegeeda

Waaxaha	Tilmaanta Adeegga
Beeraha	Muraabaxo aanu siinay beeratalayda yaryar ee quudka la soo baxa sida., nafaqeeyayaal, midho,iwm
Kalluumaysiga	Maalgalinta kalluumaysatada tafaariiqlayda ah sida shidaal, baraf, shabagyo iyo cuntada doonlayda
Waxbarashada	Inaanu macaamiishayada siino laabtobyo iyo agabyada kale oo waxbarasho
Xoolaha Nool	Inaanu Muraabaxa siino ganacsatada yaryar ee xoolaha nool ee gobolka dhan
Tamartadib-loo adeegsankaro	Inaanu xoojino muraabaxa loogu talogalay in lagu dhaqangaliyo laguna isticmaal galiyo tamarta cadceedda
Warshaddaynta	Inay naga heli karaan dayn Muraabaxo ah oo lagu maalgaliyo ragga farsamo yaqaanka yaryar ah iyadoo lagu maalgaliyo alaab/kayd loo sameeyo

ku soo kordha kala wadaagtaa baraha bulshada, muuq baahiyayaasha maxaliga ah iyo idaacadda Raadiyo Hargaysa. Qodobada iyo shuruudaha badeecadaha/adeegyada maaliyadeed dadwaynaha uma baahiso, balse cidda codsiga wadataa waxay tagi karaan laanta ugu dhow ama waxay la xidhiidhi karaan shaqaalaha markay u tagaan si ay afka uga sheegaan waxa looga baahan yahay. Damaanad hanti ama damiinku waa shuruud aan laga tagayn markay MicroDahab maalgalinayso ganacsiyada aan rasmiga ahayn. Hantida damaanadda ahi waa hanti ku qoran magaca cidda wax daynsanaysa oo ay MicroDahab uga haysanayso si ay ugu ilaalso daynta. Haddii cidda wax daynsatay ay dayntii dib u soo bixin waydo, MicrDahab waxay la wareegaysaa hantidii damaanadda ahayd, waanay iibinaysaa si ay dayntii u soo ceshato. Damiinku waa shaqsi ogolaaday inuu isagu bixinayo lacagta daynta ee cidda uu damiinanayaa ay qaadatay haddii uu dayn qaatuuhu lacagtaasi dib u soo celin waayo. Damiinku hantidiisa ayuu damaanad ahaan u dhigayaa.

Saraakiisha daynta ee MicroDahab ayaa ka caawiya ciddii dayn dalbanaysa inay la dhammaystiraan codsiga iyo wixii qoraalo kale looga baahan yahay. MicroDahab waxay dhaqaale daymisaa ganacsiga kooxaha iskaashaday qaab xubin gudahooda ah damaanad loo qaadanayo. Dhammaan xubnahu waa ka wada masuul dib u soo celinta daynta, haddii xubin ka mid ahi ay soo bixin waydo, inta kale ayaa dayntii shirkada u soo celinaysa. Lacagta daynta ugu yar ee MicroDahab ay bixisaa waa 300 USD halka ay lacagta u badani tahay 5000 USD, inkastoo ay jirto marar ay bixiso lacago intaa ka sarreeya ama ka hooseeya. Haddii qofka daynta doonayaa uu buuxin waayo shuruudaha looga baahan yahay, si gaar ahna damiinka, ma jirto wax kale oo looga wareegi karo oo uu dayn ku helaa.

Guud ahaan Somaliland, fikradda hanti damaanadeedka iyo damiinku waa mid daba furan. Maadaama oo aanay jirin nidaam rasmi ah oo degdeg loogu caddayn karo lahaanshaha hantida, bixiyayaasha adeegyada maaliyadeed kama aqbalaan keliya damiinka dooddiiisa inu hantida

leeyahay, hase yeeshee waxa kale oo ay tixgaliyaan arrimo dhaqan dhaqaale oo ay ka mid yihiin run sheegnimadiisa, sumcaddiisa iyo sida guud ee ay bulshadu u ogoshahay. Damiinada qaarkood waxa tixraac ugu filan magaca ay bulshada ku dhex leeyihii, halka damiinada qaar kale xogtooda laga hubiyo dadka saamaynta leh sida hoggaamiyayaasha dhaqanka, hoggaamiyayaasha diinta, siyaasiyiinta iyo ganacsatada soo jireenka ah. Maadaama ay suuqyada awoddooda haystaan raggu, waxa laga yaabaa in aad looga yaqaano waaxahooda oo aanay dumarka la midka ahi sidaasi ahayn, taasoo ka reebtay in loo aqoonsado inay dalabka daymaha damiin ka noqdaan.

MicroDahab waxay dhaqaale ka heshaa deeq bixiyayaal kala duwan, waxanay hirgalisay mashaariic Ururo samafal si loo siiyo daymo hanti damaanadeedkooda hoos loo dhigay si dhaqaale loo siiyo ganacsiyada yaryar/dhexe ee daynta in la siiyo u qalma ee aan heli karin hanti ay isku damiinan karaan ama ay haystaan caqabado maaliyadda ka baxsan. Mashaariicdii Mercy Corps iyo SSF way dhammaadeen halka ay mashaariicda ay wadaan hay'adaha AECF, GEEL iyo NRC ay socdaan walina sii wadaan inay damaanad hantyeed siiyan ganacsiyada yaryar/dhexe si ay maalgashi u helaan. Waxyaabaha xiisaha leh waxa ka mid ah, ganacsatada yaryar/dhexe kama warqabaan inay hanti damaanadeed jirto. Sidaasi darted, bixiyayaasha adeegyada maalgalishiyadu dayntii way u soo noqtaa haddii uu macmiilkii soo bixin waayo.

3) Baanka Premier

Baanka Premier Waa baan ganaci oo ku shaqeeya shareecada islaamka oo adeegooda maaliyadeed oo kala duwan siiya macaamiishiisa Somaliland. Baanku wuxu bixiyaa (1) maalgalinta ganacsiyada ay ka mid yihiin ganacsiga, hantida iyo mashaariicda, (2) maaliyad siinta shaqsiyadka ugu baahan baahiyahooda aan la xidhiidhsanayn ganacsiga. Waaxaha ugu waawayn ee uu Baanka Premier maal-galiyaa waa tamarta, ganacsiga, iyo waaxaha

wax soo saarka, sida beeraha. Baanka Premier Wuxuu qaatay hab maaliyad siin u gaar ah kaasoo uga baahan macmiilku inu soo gudbisto mashruuc maalgalineed oo ay eegaan guddi daynta u qaabilsan. Haddii guddida dayntu ay ogolaadaan, wuxu baanku ku wargaliyaa macmiilkaa qaabka daynta uu doorbidayo si mashruuciisa loo maalgalayo. Qaabka dayn bixinta ee jiraa waa Ijaara²⁰, Istisnaa²¹, Mushaaraka, Mudaarabah, Muraabaxaa iyo Qardh al-hassan (gashi iksaanfalka)²². Baanka premier ma laha habab uu dayn siin ku huro balse habka daynta Qardh al-hassan ayaa qayb ka ah hawl fududaynta daynta ee balaadhan oo dayn 2 ama 3 jeer sanadkii lacag heerka ugu sarreeyaa gaadhayo 5000 USD lagu siiyo macaamiisha. In ka badan 80% dadka daynta Qardh al-hassan soo dalbadaa waa dumar iyo dhalinyaro leh ganacsiyo yaryar. Qaar ka mid ah codsadayaasha waxaa soo gudbiya NGO-yo halka kuwa kalena ay yihiin shaqsiyaad madax banaan. Bangigu wax dulsaar ah kama qaado amaahda yaryar, waxa se uu bangigu qaata kharashka adeegga. Inta ugu yare ee hababka kale ee maalgalintu waa 3000 USD, macnaheedu yahay in Qaedh al-hassan iyo hababka kale ee dayn bixintu ay isdul saaran yihiin. Faraqa u dhexeeyaa wuxuu yahay in Qardh al-hassan ay tahay dayn naqdi ah oo aan wax dulsaar ah lahayn halka habka daynta Muraabaxadu uga baahanyahay macmiilku inu bixiyo lacag ku dulsaar ah qiimihii badeecadda lagu soo iibiyay.

Maadaama aanay jirin badeecado maaliyadeed oo dumarka u khaas ah, Baanku wuxuu ogolaadaa cidda ay u soo diraan Hayadaha samafalka aan dawliga ahayn (NGOs) sida Candlelight oo ka caawisa dumarku inay kooxo iskaashi isu abaabulaan si ay si wadajir ah ugu helaan dayn. Tusaale ahaan, 10 dumar ah ayaa 5000 USD (500USD midiiba) ku helaya qaabka damiinashada xubnaha gudahooda. Kooxda ayaa saxeexda heshiis inay shuruud u tahay inay si wada jir ah masuul uga yihiin soo celinta daynta. Haddii hal xubin uu dayntii soo celin waayo, xubnaha kale ayaa dayntii baanka siinaya. Waxa warbixin lagu sheegay in heerka dayn soo celin la'aanta Kooxaha iskaashada ay aad u hoosayso (ka yartahay 3%) oo waliba sababo macquul ah leh. Shaqsiga gaar ahaantiisa dayn u dalbanaya, baanku wuxu qiimeeyaa sooyaalka daynta ganacsiga, waxa looga baahdaa damiin, waxa la soo eegaa goobta ganacsiga, wuxu xog-waraystaa dalbadaha, waxana uu iswaydaar isugu hubiyaa waraaqaha oo ay ka mid tahay risiidadii cashuur bixinta si loogu ogolaado ama loogu diido daynta. Xilli meerteed kasta oo lacag bixin, baanku wuxu qiimeeyaa masuuliyyad iska saaridda soo bixinta daynta ee dayn-qaatayaasha,

kuwa waqtigii loogu talo galay ku bixiya ee daynta iska bixiyaa waxay ka faaiidayaan dhibco sare iyo in laga yaabo inu baanku mustaqbalka daymo siiyo, halka kuwa aan daynta soo bixin la diido ama liis madaw laga galiyo inay dayn mustaqbalka helaan. Baanka premier ma laha qorshe dhow oo uu ku abuurayo mashaariic dayn bixin oo hor leh aan ka ahayn inuu kor u sii qaado dayn fududaynta jirta.

Shuruudaha maalgalinta daynta Muraabaxada

- a. Waxa looga baahan yahay shaqaalahaa
  - I. Inay xisaabi uga furan tahay baanka Premier
  - II. Warqad codsi uu dayn dalbaduhu buux-buuxiyay
  - III. Sawir baabasaboor/aqoonsi dhalasho
  - IV. Sawir kur ah
  - V. Xogta meheradda/qaansheegad ama qiimo sheeg
  - VI. Warqad uu loo shaqeeyuhu soo qoro (xaaladda shaqo, musharka, dhaqanka iyo jagada shaqo)
  - VII. Nuqlu heshiiskii shaqaalaynta
  - VIII. Bayaan xisaabeed bangi (lixdii bilood ee u dambaysay)
  - IX. Damiin ama Kaadh aqoonsi damiin

- b. Waxa looga baahanyahay qofka meherad shaqsi u leh
  - I. Inay baanka Premier xisaabi uga furantahay (oo ay shaqaynaysay 3 bilood ee ugu dambaysay)
  - II. Warqad codsi uu dayn dalbaduhu buuxbuuxiyay
  - III. Sawir baabasaboor/aqoonsi dhalasho
  - IV. Liisan ganacsi ama shahaado diiwangalin aan dhicin
  - V. qaansheegad ama qiimo sheeg
  - VI. Xogta meheradda: taariikh, nooca meheradda iyo liiska macaamiisheeda iyo cidday adeega ka qaadato ee ugu waawayn
  - VII. Bayaano maaliyadeed (Bayaanka heerka maaliyadeed iyo bayaanka dakhliga/kharashka)
  - VIII. Bayaan xisaabeed bangi (lixdii bilood ee u dambaysay)
  - IX. Hanti damiin/damiin (nuqlu kaadhka aqoonsi ee daminka oo loo baahanyahay)

- c. Waxa looga baahanyahay Shirkadaha/Shuraakada
  - I. Inay baanka Premier xisaabi uga furantahay (oo ay shaqaynaysay 3 bilood ee ugu dambaysay)

²⁰ Heshiis iibsi oo uu bangigu shay ugu iibsanayo macaamil ka dibna dib uga sii iibinayo muddo cayiman

²¹ Qandaraaska iibinta badeecado cayiman oo ay tahay in la soo saaro ka hor inta anay la wareejin

²² Waa amaah aan dulsaar lahayn, qaabka maalgalinta Qard Al-Hasan, dayn qaatuhu wuxuu bixinayaa dayn aan lahayn wax dulsaar ah ama qayb ka mid ah ganacsiga amaahdii loogu adeegsaday.

- II. Sawirada kaadhadhka aqoonsiga/ baasaboorada mid kasta oo ka mid ah dadka leh ama saamilayda ah
- III. Buuxbuuxi foom bannaan oo codsiga Baanka ah
- IV. Inay boodhka maamul/saamilaydu soo ansixiyaan codsiga daynta
- V. Qaansheegad/qiimo sheeg lagu soo hagaajiyay baabka Premier
- VI. Xogta meheradda: taariikh, nooca meheradda iyo liiska macaamiisheeda iyo cidday adeega ka qaadato ee ugu waawayn
- VII. Qoraal nootaayo oo ah heshiiskii ay shirkadda ku noqotay. Haddii ay shuraako tahayna heshiis shuraako ay nootaayo caddaysay
- VIII. Shahaadadii diiwaangalinta/liisankii meheradda oo ay la socdaan shahaadadii hadduu magac la badalay jiro
- IX. Xisaab xidh sanadeedkiimaaliyadda ee ugu dambeeyay (xisaabta hantida, xisaabta dakhli/kharash iyo dhaqdhaqaqa lacagta) – waa in la hanti dhawro xisaan xidhada ayaa loo baahanyahay haddii dalabku ka badan yahay \$100,000
- X. Bayaan xisaabeed bangi (lixdii bilood ee u dambaysay)
- X. Tax wixii daymo imika amah ore aan dayman baananka uga qaadatay, iyo faahfaahinta xilligay kaa dhammanayeen
- XI. Damaanad: hanti damaanad ah ama damiin lacageed. Haddii damaanad hantiyeed aad dhigayso, warbixinta qiimaynta hantida iyo qoraalo caddaynaya inaad hantida leedadahay waa in lagaa helaa oo damaanad kuu noqda.

4) Baanka Daara Salaam (DSB)

Baanka Daara Salaam (DSB) waa baan sharciga islaamka ku shaqeeya oo la aasaasay sanadkii 2010 oo liisan ka haysta Baanka dhexe ee Somaliland. Baanka Daara Salaam (DSB) wuxu bixiyaa badeecado iyo adeegyo aad u balaadhan oo sharciga islaamka waafaqsan. Maalgalinta DSB waxay u kala baxdaa: (1) maalgalinta daynta ku salaysan (Muraabaxa iyo Istisna’); (2) daynta hantida ku salaysan (Mushaarakah iyo Mudaarabah); (3) maalgalinta amaaahda ku salaysan (amaahda iyo Qardh al-hassan). DSB wuxu maalgalin siyyaa ganacsiyada iyo shaqsiyaadkaba. Si kastaba ha ahaatee, soo celin la'aanta daynta oo saraysay ayaa qasabtay inuu baanku joojiyo bixintii adeegyada daymaha koobban. \$3000 ayaa ah daynta ugu hoosaysa ee uu baanku ku bixiyo qaababka maalgalinta daynta ah ee kala duwan, oo ku siyo dhammaan macaamiishiisa jinsigay doonaan ha noqdaane. Sidaasi darteed, Baanku ma laha dayn bixin dumarka u khaas ah.

Shuruudaha qaababka kala duwan ee daynta DSB

- a. Shuruudaha looga baahan yahay Muraabaxada
  - I. Damaanad hanti ama damiinul maal
  - II. Warqad rasmi ah oo caddaynaysa ilaha dakhliga – mushahar, kirooyin, faaideo ganacsi (xisaan xidh hanti/dayn, xisaab xidh dakhli/kharash iyo dhaqdhaqaqaq naqliga)
  - III. Waraaqihii diiwaan galinta iyo heshiiskii shirkadda
  - IV. Inay dayn dalbadaha iyo damiinkuba baanka DSB xisaab ku leeyihiin
  - V. Diiwaangalinta/liiska hantida dayn dalbadaha iyo damiinkaba (hanti dhisme, dhul, baabuur, iwm)
  - VI. Qaansheegta/qiimo sheegta badeecadaha loo soo iibinayo
  - VII. Dayn dalbaduhu waa inaanu wax horumaris ah sinnaba u siinin meheradda badeecadaha la soo iibinayo
  - VIII. In loo qoondeeyo barxad uu macmiilka (iibsaduhu) ku guddoomi karo badeecadaha marka loo soo iibiyio
  - IX. Hantidu (dhul, guri, ama baabuur) waa inay u dhammaystiranyihiin waraaqihii sharciga ahaa si uu Baanku daynta u siiyo
  - X. Baanku wuxu xaq u leeyahay inuu ka baxo hawsha socota haddii ay arrimo soo baxaan marxalad kasta oo hawsha ka mid ah
  - XI. Macmiilka (iibsaduhu) waa inuu bixiyaa 30% qimaha guud ee badeecadda loo soo iibiyay
  - XII. Muddada dib u soo celinta maalgalinta ka yar \$10,000 waa 12 bilood
  - XIII. Warqad codsi ah oo ku socota Baanka
  - XIV. Sawiro kur ah iyo kaadhadh aqoonsi ayaa laga rabaa dayn dalbadaha iyo damiinkaba
  - XV. Hanti damaanadeed nootaayo la soo mariyay, oo ay ka mid yihiin saamiyada ganacsiga, hantida, iwm
  - XVI. Warqad qiimayn ah haddii damaanadu ay tahay hanti, sida guryo
  - XVII. Bayaanka xisaabta dayn dalbadaha saddexdii bilood ee ugu dambaysay
  - XVIII. Waraaqo caddayn u ah ilihisa dakhliga sida lagu caddeeyay qodobka labaad
- b. Shuruudaha Muraabaxada iyo Mushaarakada DSB
  - I. Codsaduhu waa inu ugu yaraan hal sano oo waayo aragnimo ah u leeyahay mashruuca uu soo qortay
  - II. Xisaan sanadeedkii meheradda ee ugu dambeeyay (xisaabta hantida/daynta/raasamaalka, iyo xisaabta dakhliga/kharashka)
  - III. Daraasaddii suurtagalnimada mashruuca
  - IV. Damiin loo raaco wixii khasaare ah ama daynta la soo celin waayo

- V. Codsaduhu waa in aanu badeecadaha loo iibiyay u adeegsanin dano ganacsi oo kale oo u gaar ah
- VI. In la hubiyo alaabada uu baanku ku maalgalinayo
- VII. Waa sharci darro in dhaqaalihii alaabada la isku waafaqay loogu talo galay lagu bixiyo ganacsijo kale
- VIII. Mudaarabada, faa'iidada waxa loo qaybsan doonaa sida ku cad heshiiska qandaraaska, wixii khasaare ahna waxa qaadanaya baanka haddii aanu ka imanin dayacaad uu sameeyay la maalgaliyuu
- IX. Mushaarakada, faaiidada waxa loo qaybsan doonaa si waafaqsan heshiiska qandaraaska halka khasaaraha loo kala qaadan doono si waafaqsan qiimaha saamiga
- X. Wax faa'iido ahi ma jirayso Mudaarabaha ilaa inta horta raasamaalkii laga xasilinayo
- XI. Musharakadu waxay bilaabmaysaa markay dhinacyadii kuwada jiray xaqiijiyaan in lacagtii lagu heshiyyay lagu wareejiyyay xisaabta cusub ee laga furay DSB
- XII. Maalgalinta Mushaarakada iyo Mudaarabaduba waa inay yeeshaan nidaam raacyo maaliyadeed oo faahfaahinaya mushaharooyinka shaqaalaha iyo kharashaadka kale

c. Shuruudaha Istisna'aga DSB

- I. Codsaduhu waa inuu soo gudbiyaa qiimo sheegta alaabada uu warshaday-nayo ama uu wax ka dhisayo. Markay dhisme guri tahay, waa inu codsaduhu soo gudbiyaa goobta dhulka, qiyaasta cabbirka dhulka iyo naqshadda dhismaha la rabo in laga dhiso. Markay tahay alaaboo warshadi ay soo saarayso, codsaduhu waa inuu soo gudbiyaa tilmaanta alaabada iyo goobta warshadda soo saarta.
- II. Heshiiska muddada socodka dhismaha ama warshadaynta
- III. Heshiiska goobta alaabta la keenayo markay warshaddu soo saarto
- IV. Hanti damaanadeed ama damiin
- V. Caddayn dakhli – heshiis shaqaalenimo, dakhli kirooyin, dakhli ganacsi (xisaabta hantida, xisaabta dakhliga iyo dhaqdhaqaqa lacagta)
- VI. Diiwaangalintii meheradda iyo heshiiskii shirkadeed
- VII. Waa inay xisaabi uga furantahay Baanka DSB, soona daabacaa faahfaahinta xisaabtiisa saddexdii bilood ee u dambeeyey
- VIII. 30% waa inuu bixiyya qiimaha guud ee alaabada wax loogu dhisayo ama ay warshaddu u soo saarayso

- IX. Warqad codsi ah oo baanka lagu soo hagaajiyo
- X. Sawiro kur ah iyo kaadhadh aqoonsi ayaa laga rabaa dayn dalbadaha iyo damiinkaba
- XI. Hanti damaanadeed ay nootaayo sharci ahi soo caddaysay oo ay ku jiraan saamiyada ganacsiga, hantida iwm
- XII. Warqad qiimayn ah haddii damaanaddu tahay hanti sida guri.
- XIII. Xisaabta codsadaha ee saddexdii bilood ee u dambaysay

5) Ururada bulshada ee aan dawliga ahayn ee maxaliga/caalamiga ah (L/INGOs)

Ururada bulshada ee aan dawliga ahayn ee maxaliga/caalamiga ahi maaha hayado maalgalineed oo rasmi ah haseyeeshee waxay awood u leeyihiin inay deeqo iyo daymo (loo yaqaano sanduuqa wareega) siiyan haweenka uu dakhligoodu hooseeyo iyo haweenka ganacsiyada yaryar haysta, awoodaas awgeed ayaanu daraasaddan gudaheedu ku tirinay hayadaha wax maalgaliya ee rasmiga ah.Care international, ActionAid, Concern Worldwide, World Vision, Islamic Relief worldwide (IRW), SOYDAVO, WAAP0, Candlelight, Nagaad, SOS Somaliland iyo Hayadaha kale ee Qaramada midoobay ayaa ka mid ah kuwa waqtigan deeqaha iyo amaahda siiya haweenka dakhliga hooseeya iyo ururada haweenka. Hayadaha Qaramada midoobay waxay sida badan deeqo iyo amaah (Sanduuqa wareegal) siiyan kooxaha iyagoo u sii marinaya ururada maxaliga ah. Ka hor inta aanay siinin deeqaha iyo daynta lacagta ah, haweenka waxay u abaabulaan kooxo. Tusaale ahaan, Concern Worldwide waxay taageero siisa ururada haweenka ee tuulooyinka ka samaysan iyadoo siinaysa deeqo dumarka reer miyiga ah si ay ugu abuurtaan ganacsijo ay leeyihiin, kuwaasoo kordhiya madax banaanidooda maaliyadeed, iyo awood dhaqaale oo ay isku filaansho ku gaadhaan. Kooxuhu waxay helaan deeqo wadajir ah kadib markay dhammaystaan hal sano oo awood dhisid iyo tababar la talineed ah. Qiyaasta deeqdu waa \$3300 kooxdii kasta ee ka kooban 20 xubnood ee dumarka ah. Mashruuca ay midowga yurub maalgaliso ee SOYDAVO ayaa isna deeqa siiyay kooxaha haweenka ee Burco, Gobolka togdheer sanadkii 2020. Kadib markii ay dhammaysteen laba bilood oo tababar maamulka ganacsiga ah, qofkasta oo dumar ahi waxay heshay \$324 oo maalgalin ah oo ay ganacsi ay leedahay ku bilaabato. WAAP0 waxay maamushaa mashruuca UPSHIFT ee maalgalinta ee ay UNICEF maalgaliso oo maalgalin loogu samaynayo 80 kooxo haween ah oo ku sugar Xeryaha baracayaasha. Mashruuucu wuxu maraa saddex waji oo kala duwan: (1) tababar iyo la talin xooggan oo la siiyo kooxaha deeqda la siinayo; (2) lacag maalgalin ah oo la siiyo kadib markay tabarka dhammaystaan; iyo (3) ka warhayan ganacsiyada lagu sameeyo muddada

xanaanaynta iyo in lagu xidho hayadaha adeegyada maalgalinta bixiya. Mashruuca UPSHIFT wuxuu deeq lacageed oo u dhhexaysa \$1400 iyo \$2000 siiyaa kooxaha haweenka iyadoo lagu salaynayo kartida iyo baaxadda ganacsiga. Qorshuhu wuxu yahay in mashruuca kor loo sii qaado oo lagu soo daro 100 kooxood oo kale oo dheeraad ah. Deeq du maaha wax la isku halayn karo maadaama ay mashruuc-mashruuc ugu salaysan tahay.

Shuruudaha Ururada bulshada ee aan dawligh ahayn ee mashaariicda hirgaliyaa ee siinta deeqaha ama sanduuqa wareega waxay ku xidhan tahay siyaasadahooda dhaqaale xoojinta dumarka iyo ujeeddooyinka khaaska ah ee mashruuca. Waa jirta waxyaboo meelo kala duwan taabanaya oo ay ururada mashaariicda fuliyaa dumarka uga baahdaan si ay u helaan deeqaha ama lacagaha wareega. Shuruudaha ugu muhiimsan waa: (1) in cidda deeqda ama sanduuqa wareega wax laga siinayaa ay ka qayb qaadato tababar awood dhisid; (2) cidda deeqda la siinayaa waa inay noqotaa xubin ka tirsan koox abaabulan sida kooxaha iskaashaday (SHGs); (3) Dabagal iyo qiimayn joogto ah oo lagu sameeyo deeqda; iyo (4) inay kooxuhu yeeshaan qaab dhismeed cad sida hoggaamin iyo khasnaji. Waa intaa sii dheer, ururada wax fuliya qaarkood ayaa u baahda inay kooxuhu diiwaangalin ka haystaan waaxda ku habboon ee dawladda, inay leeyihiiin xisaab bangi oo shaqaynaysa, inay warqad ka sitaan gudoomiyaha guddida bulsheedka, in ay leeyihiiin kaadhadh aqoonsi dhalasho iyo damiin qaada masuuliyadda inuu bixinayo lacagta haddii si aan habboonayn loo isticmaalo.

Arrimaha guud ee bixiyayaasha adeegyada maalgashi

Waxa in la xuso mudan in badanka baananku ay door bidaan inay heshiis la galaan shaqsi saamilay ganacsi oo gaar ah ama damiin gaar ah halkii ay si toos ah ula xidhiidhi lahaayeen shirkadda. Tanina waxa u sabab ah haddii uu shaqsiga saamilaha ah ama damiinku iska soo bixin kariwaayo kuma xidhnaanayso saami kooban, ee wuxu sharci u

leeyahay inu daytiisii ku bixiyo hantidiisa shaqsiga ah. Wadan uu qaab sharcieed maalgalineed liito ama aanu jirinba, baananka waa u magdhaw, balse waxay culays ku tahay ganacsiyada yar yar iyo kuwo dhexe, waxanay wiqaysaa taabagalnimadii ganacsiyada. Lacagta dulsarku waxay u dhhexaysaa 12% ilaa 20% iyadoo ku xidhan qimaha daynta iyo khasaaraha la xidhiidha, halka muddada dayn ku soo celintuna ay sida caadiga ah u dhhexayso 12 bilood ilaa 36 bilood oo ku xidhan qimaha daynta iyo khasaaraha la xidhiidha.

Adeegyada Maalgalineed ee aan rasmiga ahayn

Adeegyada maalgalineed ee rasmiga ah waxa barbar socda silsilado adeegyo maalgalineed oo aan rasmi ahayn kuwaas oo ay shaqsiyaadka iyo dumarka ganacsiyada lihi ay u doonan karaan deeq iyo daynba. Ilaha silsiladda maalgalinta aan rasmiga ahayn waxa ka mid ah saaxiibada, xigtada, jaarka, dadka qurbajoogta ah, xubnaha qabiilka, qaraabada, dadka lacagaha daymiya, Haghadda, iwm. Maalgalinta aan rasmiga ahayn iyo wax isdaymintu waxa ay ku qotontaa dhaqanka Soomaliyeed ee wixii dhexyaal ay bulshadu wada wadaagto, oo ay ku dhex wareegto. Waa jirta inay xubnaha qabiiladu is caawiyaan midba midka kale markay dhibaatooyin la soo darsaan. Inkastoo xubnaha maalka haystaa caawiyaan xigtadooda aan waxba haysan, kuwa is jeeb le'egina way iswaydaarsadaan kaalmada. Ma jirto shuruudo u qoran adeegyadan daynta, balse waxay ku dhisanyihiiin kalsooni laba dhinac ah iyo heshiis Af ah oo ay labada dhinacba xaq dhowraan. Marku is-afgaranwaa yimaado, waxay labaduba isula tagaan odyaasha dhaqanka, mararka qaarkoodna waxaaba ay isula tagaan nidaamka sharciga/caddaaladda ee rasmiga ah markay lagama maarmaan noqoto. Daynta aan rasmiga ahayn sida Haghaddu aad bay can uga tahay miyyada, xeryaha barakacayaasha, xaafadaha magaalada ee dadka masaakiinta ah iyo si ka baaxad yar dhulalka magaalooyinka ah.

Abdiaziz Adani/Oxfam

SIDEE AYAY DUMARKU U HELAAN BADEECADAHA IYO ADEEGYADA MAALGALINTA EE JIRA?

Helidda maalgalin waxa loo fahmay inay tahay awoodda ay shaqsiyaadku ama ganacsiyadu u leeyihiin inay adeeg maalgalin helaan oo ay ka mid tahay dayn, lacag dhigasho, lacag bixin, caymis iyo adeegyada kale ee khataraha lagu maamulo²³. Qaybtani waxay diiradda saaraysaa siday shaqsiyaadka dumarka ah iyo dumarka ganacsatada ahi u helaan adeegyada maalgashi ee ka jira Somaliland.

Dumarku waxay u badan yihiin inay xoogeeda haystaan ganacsiyada yaryar ee aan rasmiga

ahayn ee qoyska ku dhisoo taasoo ka dhigta dhib inay faaiido ama kayd macne leh ka soo saaraan maadaama aanay rasmi ahayn. Maadaama ay tiro badan ku tiirsan tahay iyaga, dumarku waxa laga yaabaa wixii ganacsiga ka soo baxaba inay ku bixiso baahiyaha qoyska ee degdega ah iyo arrimaha kale ee mudnaanta bulshada halkii ay galin lahayd horumarinta ganacsiga. Waqtii aanu xog iswaydaarsi la yeelanay ka qaybqaatayaashii dumarka ahaa ee ka socday xerada baracayaasha Khayre ee degmada Axmed Dhagax, waxay yidhaahdeen, "Dumarka xerada barakaca joogaa ma haystaan kalsooni ay dayn

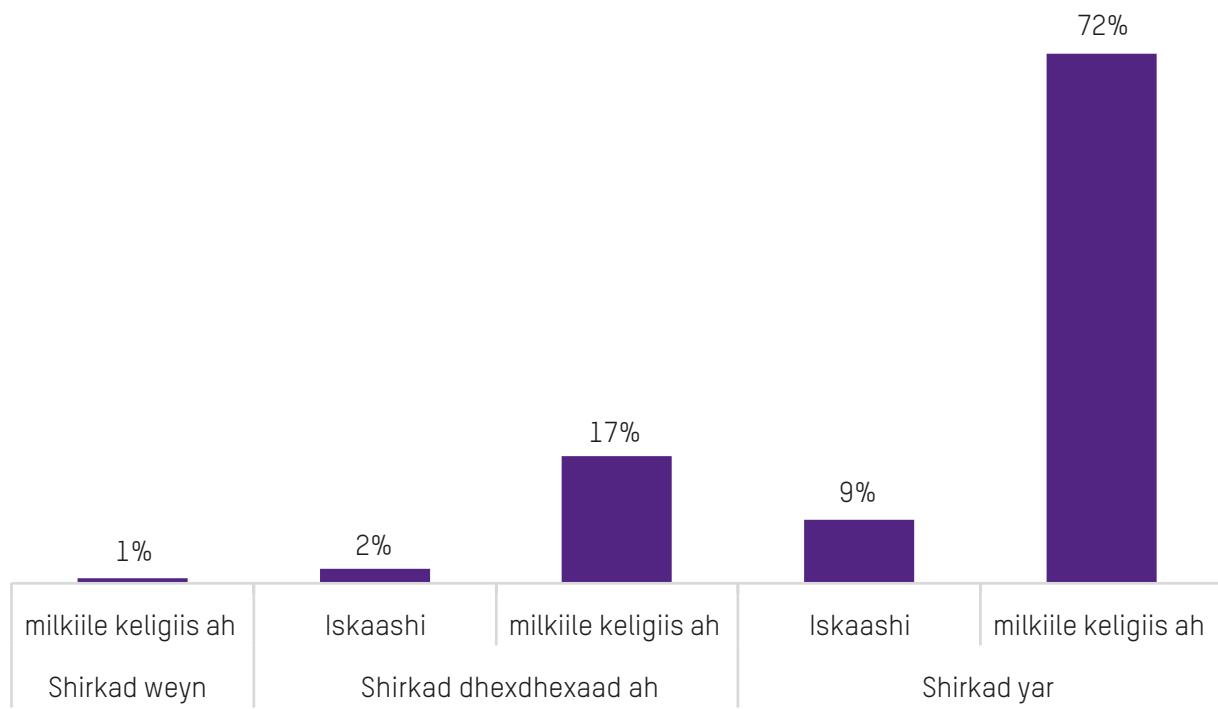
²³ Demirguc-Kunt, A., Beck, T., & Honohan, P. (2008). Maalgalinta dhamaystiran ?: Siyaasadaha iyo Dhibaatooyinka ka jira Ballaadhinta fursadaha maalgalinta. Washington, D.C: Bangiga Adduunka. The World Bank. Retrieved March 21, 2008,

ugu doonaan ganacsiyadooda aan faaiidada soo saarayn; dayntu waxay ku baxaysaa toddobaadyo gudahood mudnaanta qoyska, daytiina dib looma celin karo". Aqoontooda oo hoosaysa ayaa iyaduna dumarka ka dhigta inay awood u waayaan ay ku gartaan inay ganacsiyadoodu faaiido soo saarayaan iyo inay khasaaro ku jiraan. Ururada haweenka ee Hoodaale, Sareeda iyo Damal ee Daami, Abaarso iyo deegaanada Huluq ayaa sheegay in aqoontooda hoosaysaa ay tahay caqabada ugu wayn ee ay la guuldarraystaan inta u badan ganacsiyada ay dumarku leeyihii maadaama oo aanay xisaabin Karin dakhliga iyo kharashaadka, iskana ilaalin Karin khataraha kharash xad-dhaaf ah. Arrintan wixa iyaguna xaqiijiyay ka qaybqaatayaashii xog waraysiyada ee rag iyo dumarba lahaa. Nin ka qaybqaatay xog waraysi ayaa sheegay, "Aqoontu waa aasaaska aad ku kasbanayso xirfado maamulka ganacsiga ah si aad garan karto faaiidada iyo khasaara. Dumarku waqtigan waxay wixii meheradda soo gala ku bixiyaan baahiyaha qoyska taasoo dhib ka dhigta inay kala garan kari waayaan khasaara iyo faaiidada ganacsiyadooda" halka qof dumar ah oo la xog waraystay ay tidhi, "Aqoonta

hoosaysaa waa caqabadda ugu wayn ee ay meheradaha dumarku la kobci waayaan."

Haweenku waxay amaah ka helaan ganacsiga bangiyada, lacagaha yaryar iyo haweenka dilaaliinta ah ee ku jira suuqyada amaahda ka qaata dhanka dhaqaalaha hay'adaha oo laga iibiyio haweenka ganacsatada ah badanaa ku yaal suuqyada leh eedeymaha xad-dhaafka ah. Eedeymaha noocan ah ayaa ah gorgortami karaan inta u dhaxeysa amaah bixiyaha iyo kan macmiil In kasta oo haweenku ay xukumaan qaab aan rasmi ahayn suuqyada waxayna ku lug leeyihii suuqyada rasmiga ah si ilaa xad, iyaguna si aad ah ayey ugu lug leeyihii qaybta dhuxusha, meelaha qurxinta lagu qurxiyo, dalagga beeraha, ganacsiyada caanaha, miraha iyo khudradda ganacsiga, xawaaladaha, ganacsiga tafaariiqda (dukaamada, Kawaan, iwm), ka ganacsiga qaadka, xoolaha, iyo meheradaha digaagga. Sahanka ayaa lakala saaray foomamka lahaanshaha ganacsiga ee qaybaha ganacsiyada si ay u sii fahmaan sida qaybaha kala duwan waxay saameeyaan ganacsiyada haweenka.

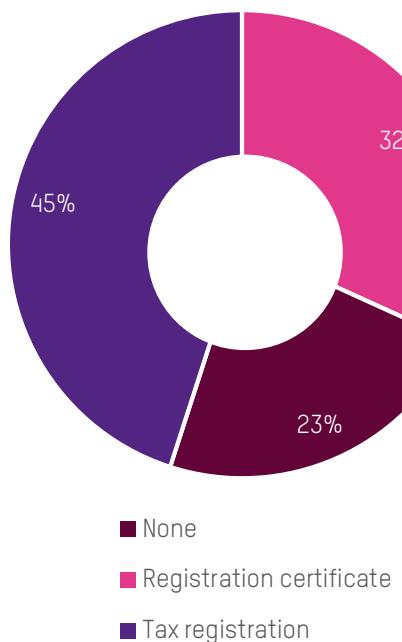
Qaababka lahaanshaha ganaci oo u kala saaran qaybaha ganacsiga

Tiradii dumarkii ganacsiyada lahaa ee la sahamiyay, 80% waxay lahaayeen ganacsiyo yaryar²⁴, 19% waxay lahaayeen ganacsiyo dhexe²⁵, 1% waxay lahaayeen ganacsiyo waawayn. 80% ka ganacsiyada yaryar lihi, 72% ka mid ahi waxay ahaayeen ganacsi hal qof leeyahay²⁶, 9% waxay ahaayeen qaab ganacsi shuraako²⁷. 19% ka ganacsiyada dhexe leh, 72% ka mid ahi waxay ahaayeen ganacsi hal qof leeyahay, 20% waxay ahaayeen qaab ganacsi shuraako, halka 1% ka ganacsiyada waawayn ay ahaayeen ganacsiyo hal qof leeyahay²⁸.

Si kastaba ha ahaatee, tirade ugu badan ee ganacsiyada dumarku si sharci ah ugmay diwaan gashanayn Rugta Ganacsiga ee Somaliland iyo Wasaaradda Ganacsiga. Badankoodu kumay lahayn xisaabo bangi hayadaha maalgalinta ee rasmiga ah, balse waxay lahaayeen xisaabo adeegga lacagta moobilka ah.

Dukumintiyada soo socda midkee ayaad ku haysataa magacaaga ganaci?

Dumarka ganacsiyada haysta waxa la waydiyey waraaqaha soo socda kuwee buu ganacsigii haystaa: (1) Shahaadada diiwaangalinta; (2) Diiwangalinta cashuurta; (3) xisaabaad cashuuro

²⁴ Daraasaddan cilmibaarista ah ganacsiyada yar-yar sida caadiga ah waa ganacsiyo aan rasmi ahayn oo ka jira suuqyada furan iyo waddooyinka, oo ay ka shaqeeyaan 1-2 qof, raasamaal ahaana ka hooseeya \$2000

²⁵ Shirkadaha dhexhexaadka ah sida caadiga ah waa ganacsi rasmi ah oo ku shaqeeya dhismayaasha oo ay u shaqeeyaan 7 qof celcelis ahaan iyadoo qimaha raasumaalku yahay tobanaan kun oo doollar.

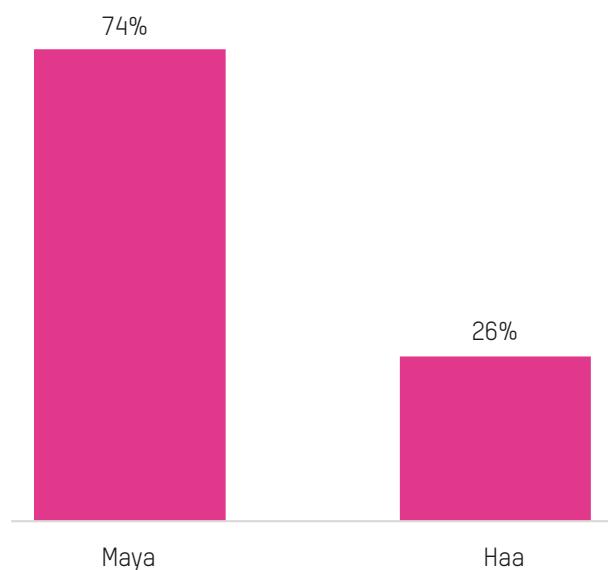
²⁶ Shirkad gaar loo leeyahay oo sidoo kale loo yaqaan ganacsade keligiis ah ama mulkiile, waa ganacsi aan cidna la wadaagin oo leh hal milkiile oo bixiya cashuurtu dakhliga shaqsiyed ee macaashka laga helay ganacsiga

²⁷ Shirkada Iskaashigu waa shirkad rasmi ah oo laba qof ama in ka badan ay ku maareeyaan kuna maamulaan ganacsi kuna wadaagaan macaashka kasoo baxa.

²⁸ Shirkadaha waaweyni waa ganacsi rasmi ah oo ka shaqeeya meelaha dhismayaasha ah oo ay ka shaqeeyaan in ka badan 10 qof oo leh qiime raasumaal ah oo ka badan boqol kun oo doollar

hanti dhawran; (4) saamiyo shirkadeed; (5) Waxyaal kale; iyo (6) midnaba. 45% dumarka ka mid ahi waxay haysteen shahaadada diiwangalinta cashuurta, 32% wax waraaqo ah may haysan, 32% ka mid ahina waxay haysteen shahaadadii diiwaangalinta. Si kastaba ha ahaatee, marka xogta la fasiranayo waxa muhiim ah in lagu xisaantamo aqoonta markaad fahmayso waraaqaha ku habboon in la haysto. Daraasaddii xog iswaydaarsiyadii kooxihiil la bartilmaam-eedsaday iyo xaqijintii dheeraadka ahayd ee la sameeyay waxa ka soo baxday shahaadooyinka diiwaangalinta iyo diiwaangalinta cashuuraha ee ay dumarka ganacsatada ahi sheeganayeen inay u badan tahay risiidada cashuur qabashada ee ay golayaasha deeagaanku u jaraan.

Ma ku leedahay xisaan baan oo magacaaga ama magaca ganacsigaaga ku qoran xarumaha maalgashiga ee rasmiga ah?

74% dumarkii ganacsatada ahaa ee la sahamiyey wax xisaabo ah oo magacooda ama magaca meherada ku qoran oo ay ku leeyihii hayadaha maalgalinta ee rasmiga ahi ma jirto, halka 26% ay leeyihii xisaabo u furan. Sababaha lagu sheegay xog iswaydaarsiyadii, xog waraysiyadii iyo sahamintii waa: (1) Dumarka oo aan war ka hayn inay jiraan adeegyo maalgalin oo adeegyo xisaab furasho ah bixiya; (2) Dumarka oo aan lacagtooda kalsoonni

ugu qabin hayadaha maaliyadda; (3) Dumarka oo ay ku adagtahay inay fahmaan waxyaalaha looga baahanyahay, taasoo ay sabab u tahay heerkooda aqooneed ee hooseeya; (4) Dumarka oo aan haysan waraaqihii looga baahnaa sida kaadhadhka aqoonsiga; (5) Kharashka baanku ka qaado markaad xisaab furanayso oo qaali ah; (6) Dumarka qaarkood oo qaba inay baananku sameeyaan dulsaar/riba taasoo uu Islaamku xaaraan timeeyay- tanoo ka joojisa ama xaaladaha qaarkood sababta inay ka caagaan inay xisaabo ka furtaan hayadaha lacagaha ee maxaliga ah.

Sababaha aan kor ku soo sheegnay waxay saddex geesood la yihiin waxyaabaha ay baananka wadanku uga baahan yih iin markaad xisaabaad furanayso. Habka ka furashada xisaan ganacsi baananka wadanku waxay ku lug leedahay hab ka fiirsasho mudan oo Aad ugu adkaynaya dumarka badankoodu inay buuxiyaan waxyaabaha looga baahan yahay. Inkastoo uu faraq aan sidaa u badnayni u dhexeeyo, dhammaantood waxyaabaha ay kaaga baahan yihiin si Aad xisaab ganacsi u furataa waa isku mid. Celcelis ahaan, lacagta lagaaga baahan yahay waa \$20 (\$10 oo kharashka adeegga ah iyo \$10 xisaan furidda ah) si aan xisaab u furato. Baananka qaarkood ayaa macmiisha uga baahan \$100 oo xisaabta dhigal u ah.

Waxa taas ka sii muhiimsan, Baanka Premier waa baanka keliya ee foomka dalabka xisaabta ganacsi bulshadu ay hab online ah ku heli karaan²⁹. Qoraalka habka online ka ahi wuxu ku qoran yahay Luuqada Ingiriisiga oo keliya, taasoo dhib ku noqotay macaamiil badan inay buux buuxin karaan iyadoon laga caawin. Waana lagama maarmaan inaad shahaadooyinkii diiwaangalinta ee Wasaaradda Ganacsiga iyo Rugta Ganacsiga la timaaddo. Ka diiwaangalinta ganacsi hayadahanina Aad bay u dhib badan tahay, Aad baanay qaali ugu tahay dumarka ganacsiyada leh; waxay ku kacaysaa kharash \$300 ilaa \$400 ah si Aad u hesho dhammaan waraaqaha diiwaangalinta ee rasmiga ah. Kaadhadhka aqoonsiga dhalasho, baasaboorada, 2 sawir oo qlyaasta baasaborka ah, heshiiska lagu aasaasay ganacsiga, cinwaanka ganacsiga iyo caddayn goobta uu dhaco ayaa ah dhammaantood waxyaabaha kale ee lagaaga baahan yahay ee la xidhiidhsan markaad xisaab ka furanayso hay'ad lacageed oo wadanka ah.

Inkastoo heerka hooseeya ee aqoonta dumarku ay tahay qodobka ugu muhiimsan ee ka reeba dumarka adeegyada maalgalinta ee jira sida furashada xisaab baan, isku dheelitirka culayska dheeraadka ah hawsha daryeelka dhanka guriga ee aan lagu siinin iyo baahiyaha ganacsiga ayaa ugu muhiimsan oo ku adkeeyaa dumarku inay furtaan ama ay yeeshaan xisaabo ganacsi. Waxa iyaduna xusid mudan markay dumarku isku dayayaan inay helaan kaadhadhka aqoonsiga dhalashada in damiin rag ah looga baahdo oo ka dheeraad ah caaqilka hoose ee damiinka looga wada baahan yahay rag iyo dumarba markay dhalashada qaadanayaan. Inkastoo uu Distoorka Somaliland damaanad qaadayo sinnaanshaha lammaanaha, haddana caadooyinka bulshada ka dhix jira ayaa aragtii kala duwan siinaya dumarka iyo ragga. In damiin rag ah oo qoyskeeda ah looga baahdo qofka dumar ah si ay u hesho aqoonsi dhalasho maaha wax qoran balse waa mid si buuxda dhaqan gal u ah. In looga baahdo qof rag ah oo qoyskeeda ahi waxay ku kooban tahay dumarka oo keliya markay kaadhadhka dhalashada qaadanayaan waana caqabada ugu wayn ee ka hortaagan dumarku inay ganacsigooda diiwaangaliyaan iyo xisaab bangi furtaanba.

"Waxaan ku dhashay oo aan ku soo koray Somaliland. Waxaan wax ku bartay Somaliland waxbarashadaydii dugsi hoose ilaa jaamicaddaydii. Waxaan si degdeg ah ugu baahday kaadhkii dhalashada Somaliland oo aan dano shaqsi ugu baahday. Waxaan tagay Wasaaradda Arrimaha gudaha si aan u codsado kaadhadhka aqoonsiga dhalashada. Inkastoo aan wada dhammaystirii wixii layga baahnaa, waxa la ii sheegay inaan keeno qof rag ah oo qoyskayga ah sida walaal, adeer, aabbo, ama inaadeer³⁰ kaasoo haysta aqoonsi dhalasho si uu ii damiinto. Waxaan u sheegay in walaashay oo uga wayni ay aqoonsi dhalasho haysato, haseyeeshee waa la iga diiday, waxana la ii sheegay in rag uun la iga aqbalayo³¹"

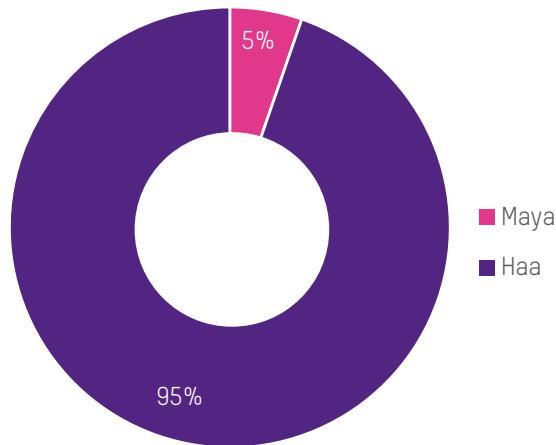
Faquuqa dumarka ee maalgalintu waxay salka ku haysaa dhawr jid oo kala duwan lacagaha baadda ah eek u lugleh heerarka kala duwan ee furashada xisaab ganacsi oo mararka qaarkood u dhigma inay ka sareeyaan raasamaalkii guud ee ganacsiga, dhaqdhaqaaq dumarka ee xaddidan oo salka ku haya sinnaan la'aanta doorka jinsi ee heerka guriga iyo habka dheer ee khasaare ka baqa ah oo dumar u saameeyay si gaar ah.

²⁹ <https://premierbank.so/wp-content/themes/premierbank/download/Premier-bank-Business-Acc Opening-Form.pdf> (xilgii ugu danbaysay ee la isticmaalay 2 March 2021)

³⁰ Ka socda dhinaca adeerka

³¹ Gabadh ka mid ahayd dadka la waraystay, Hargeisa

Ma leedahay xisaabta lacagta moobilka oo magacaaga ama magaca ganacsigaaga ku qoran?

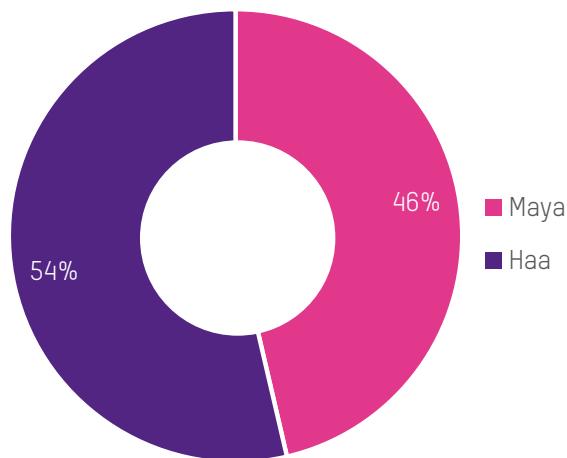

Iyadoo aan la mid ahayn xisaabta bangi ee hayadaha maalgalinta ee rasmiga ah, 95% dumarka ganacsatada ahi waxay leeyihiin xisaabta lacagaha moobilka, 5% ka mid ahina ma laha xisaabta lacagta moobilka. Tani waxay waafaqsan tahay daraasad uu Baanka adduunku sameeyay oo muujinaya 78% bulshada reer Somaliland inay adeegyada lacagta ee moobilka isticmaalaan halka Zaadku uu xisaabsan yahay 96.5%³² xisaabaadka lacagaha moobilka. Istimmaalka baahsan adeegyada xisaabta lacagaha moobilka ayaa lama huraan kaga dhigaya ganacsiyadu inay furtaan xisaabaha lacagaha moobilka. Xog iswaydaarsiyadii iyo xog waraysiyadii ayaa xaqiijiyay in kaadh aqoonsi dhalasho oo keliya lagaaga baahan yahay si aad u furato xisaab lacagta moobilka ah, wax kharash ah oo kalana aanu jirin. In loo baahdo kaadhka aqoonsiga dhalashada waqtii dhowayd ayaa la soo rogay, mararka qaarkoodna waa laga dhaafaa haddii ay xubin qoyska ka mid ahi xisaab lacag moobil leedahay, isaga ayaana macmiilka damiinta.

54% ganacsatada dumarka ah ayaa ka warqaba adeegyada maalgalineed ama hayadaha daynta siiya ganacsiyada halka 46% ka mid ahi aanay ka warqabin. Boqolayda badan ee dumarka sheegay inay ka warqabaan adeegyada maalgalinta ee jira waa la sii sharxi karaa iyadoo la qiimaynayo degaamadooda: dhammaan dadkii sahanka lagu soo xog waraystay waxay ka socdeen goobo magaaloojin ah (Hargaysa iyo Boorama), haseyeeshee is xog waydaarsasho qoto dheer oo lala sameeyay dumarka miyiga, barakacayaasha iyo ganacsatada dumarka la takoro eek u nool meelaha durugsan waxay caddeeyeen inay aad u hooseeyo ka warqabkooda adeegyadani. Sida ugu wayn ee lagaga warhay

karo adeegyada iyo badeecadaha maalgalinta ee jiraa waa inuu qofku soo booqdo goobta ugu dhow ee baanka ama laanta adeegyada daynta bixisa. Adeegyada maalgalinta ee rasmiga ahi way kooban tahay xogta ay ka wadaagaan adeegyada iyo badeecadaha ee dhanka warbaahinta bulshada iyo TVyada. Dumarka ganacsiyada yaryar lihi waxay sheegeen in aanay isticmaalin warbaahinta bulshada; qaarna aanay lahaynba TV guriga u yaala, halka qaar kalena aanay u helin waqtii ay TVyada ku daawadaan hawlo ka culays badan oo

Ma ka warhaysaa wax adeegyo maalgalin ama cid dayn siisa ganacsiyada deegaankaaga/Somaliland

aan mushqaayad lagu siinin oo guriga ah ay ku mashquulsan yihii. Tani waxay muujinaysaa inaanu jirin hab ay ku heli karaan xogtii muhiimka ahayd ee dhinaca adeegyada.

Xogta dhinaca fursadaha dayntu inta badan waxay ku fidaan hadalka iyo baraha bulshada. Tusaale ahaan, dumarka xeryaha barakacayaasha waxay sheegeen inay wararka ku helaan kulan kooxeed toddobaadkiiba ay hal mar yeeshaan. Dumarka kale ee xeryaha barakacayaasha la midka ahi waxay ku helaan wararka maalgalinta si kala duwan iyadoo ku xidhan hawsha culayska badan ee aan mushqaayadda lagu siinin, fursadaha dhaqadhaqaq iyo qaybaha bulshada ee ay xogta la wadaagto. Ka qaybgalayaashii xog iswayddarsiyo kooxeedka ee ka socday xerada barakacayaasha Khayre ee degmada Axmed Dhadax ayaa sheegay "waxaannu ka warqabnaa Kaah express, baanka Premier, baanka Dahabshiil; waxaananu qorshaynaynaa in aanu baananka kalena gaadhno mustaqbalka. Dumarka qaarkood ayaa wararka ka hela baraha bulshada ee

³² https://www.alticonsulting.com/wp-content/uploads/2017/11/WB-MME_Final-Short-Version_20170608.pdf

ay la xidhiidhaan, kadibna kooxdooda kula wadaaga kulan toddobaadle ah oo ay yeeshaan". Taasi lidkeeda, ka qaybgalayaashii xog iswaydaarsiyo kooxeedka eek a socday xerada barakacayaasha ee State houseka ayaa sheegay, "anagu kamaba warqabno hayado maaliyadeed oo daymo bixiya, haddii aannu ka warqabi lahayn, waannu u tagi lahayn". Tani iftiiminaysaa kala tagsanaanta u dhexaysa dumarka kala duwan eek u xidhan deegaanka iyo xaaladda dhaqan dhaqaale.

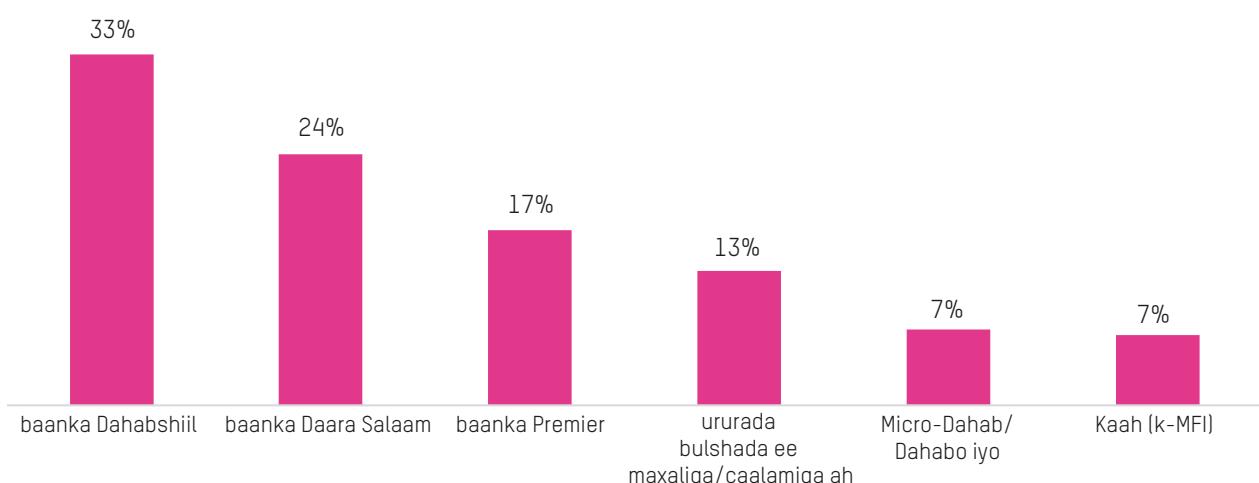
Waxa intas dheer, ganacsiyada dumarku waxay wararka maalgalinta ama fursadaha ka helaan dumarkii hore maalgalinta u qaatay. Imco cabdi oo ka mid ah kooxda haweenka Naruuro oo deggan xerada barakacayaasha state houseka ayya laba wareeg dayn ka heshay baabka Premier taasoo ay ku iibsatay makiinadda dharka lagu tolo oo ay u adeegsato ganacsigeeda dawaarka, intii u soo hadhayna ay galisay tukaankeeda. Waxay tidhi, "dukaankaygu si fiican ayuu u socdaa, waanad soo booqan kartaa si aad indhahaaga ugu aragto". Dumarka daynta qaata sida Nimco oo kale ayaa ilo xogeed u noqda dumarka kale; maadaama ay ku guulaysteen inay dayn helaan, dibna isaga celiyaan, sheekhooyinkooda ayaa goobta ku fida, waxaana ka dhalata in dumar badan ganacsato ahi ay ku fikiraan inay dayn dalbadaan.

Dumasrkii ka qaybgalayaasha ahaa ee xog iswaydaarsiyo kooxeedka ee kala socday Xaafadda Sh Nuur ee Hargaysa iyo xeryaha barakacayaasha Khayre ee degmada Axmed Dhadax ee Hargaysa ayaa sheegay inay wararka dayn codsiga ka maqleen dumar hore dayn u codsaday, isla markaana ay qaar xubnahooda ka mid ahi dalbadeen halka ay kuwa kalena ku fikirayaan inay dalbadaan. Dhinaca kale, dumaradii daymaha qaatay qaarkood Ayaan si dhammaystiran u soo wada bixinin dayntii

saamaynta uu ku yeeshay xanuunka safmareenka ah ee Covid-19. Kooxahan xog iswydaarsiyada ka soo qayb galay qaarkood ayaa sheegay inay tahay ku dhiirigalisay dumarka qaarkood inay dayn ka raadsadaan xarumaha maalgashiga halkii Haggudda cabsi ay ka qabaan awgeed inay daynta waqtigeedii ku soo celin kariwaayaan. Suuqu guud ahaan waa ku socod liitaa ganacsiyadu faaidadii ay soo saari lahaayeen. Maalgashiga aan rasmiga ahayn way u naxaris badan yihiin dumarka dayntii iska soo celin kariwaaya, waxaana suurtagal ah inay dayntii ka wada saamaxaan ama ay badh ahaan ka dhaafaan xaaladaha qaarkood.

Micro-Dahab/Dahabo oo ah farac Baanka Dahabshiil ka mid ah waji cusub u samaynaynaya iyo isbadal qaabka ay dumarku adeegyada maalgalinta u helaan iyagoo u samaynaya barnaamijyo adeegyada lagu sii fidinayo oo goobo adeeg ka furanaya goobaha suuqyada ee ay dumarku ku badanyihiin. Tana si fudud ayaa heli karaa dabacsanaanteeda awgeed, dumarka ganacsatada ahina si fudud ayay u booqan karaan waqtigii ku habboonaa, ugana heli karaan wararka badeecadaha maalgalin ee jira iyo wixii shuruudo ku xidhan. Shaqaalaha barnaamijyadan addeg fidinta fuliyaana intooda badan waa dumar si loogu sahlo inay macaamiisha dumarka ahi ay xogtooda ula wadaagi karaan, jawaabana ugu heli karaan wixii ay su'aalo qabaan. Sababta ugu way nee barnaamijka adeeg fidintu waa in adeegyadii loo sii dhaweyyo goobaha suuqyada ee ay dumarku ku badanyihiin loona kordhiyo helitaankooda dhinaca adeegyada maalgalinta ee jira. Inta uu noqnoqonayo iyo waqtiga barnaamijka fidinta adeegyadu waxay ku xidhantahay hadba baahida suuqa, iyo in miisaaniyad loo helayo. Si kastaba ha ahaatee, kani waxa loo arkaa inu yahay qaabkii ugu habboonaa ee xogta lagu gaadhsiin lahaa dumarka.

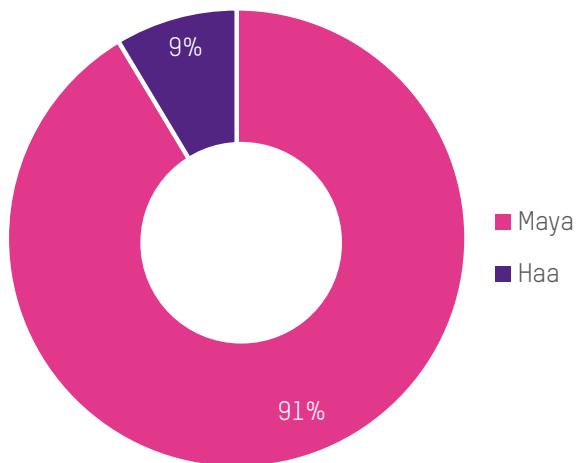
Waa kuwee hayadaha maalgashi ee rasmiga ah ee daymaha siiya ganacsiyada deegaankaaga/Somaliland?

Gunaanadkii, daaqad kooban ayaa dumarka uga furan helitaankii adeegyada maalgalinta ee jira. Tani waxa sabab u ah dadaal iyo ku dhac badheedha ah oo aanay hayadaha adeegyada maalgalinta u lahayn inay soo kordhiyaan qaabab lagu bartirmaameedsanayo dumarka deegaanada miyiga ah jooga, xeryaha baracayaasha iyo bulshada masaakiinta ah magaalada hareeraheeda deggan, taasina waxay xaddidaysaa awooddii ay dumarku ku heli lahaayeen maalgalin. Tanina waxa laga yaabaa inay keentay takoorka dumarka ee heer bulsho ee soo jireenka ah iyo ka warqab la'aanta qaabab jinsiga u adeegaya.

Dumarka ka warqaba adeegyada maalgashi/cidda daymaha bixisa, 33% ka mid ahi waxay sheegeen Dahabshiil, 24% baanka Daara Salaam, 17% baanka Premier, 13% ururada bulshada ee maxaliga/caalamiga ah, 7% Micro-Dahab/Dahabo iyo 7% Kaah (k-MFI). Inkastoo Micro-Dahab ay samayso barnaamijyo adeeg fidin ah, qaybtooda suuqa ee hoosaysa waxa lagu sharxi karaa xaqiiqada jirta ee ah inay dumarkii la waraystay sheegeen inay Micro-Dahab u qadarinayaan qayb kooxda Shirkadaha Dahabshiil ka mid ah.

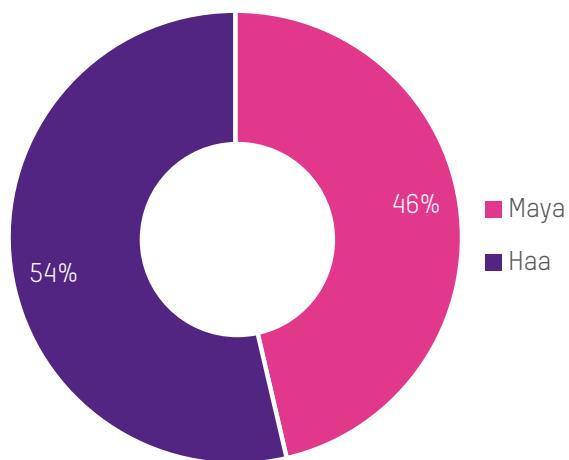
Waligaa ma ka dalbatay Goobaha rasmiga ah ee ganacsiyada maalgaliya?

91% dumarkii ganacsatada ee lala kulmay waligood dayn may doonan halka 9% keli ahi ay dayn ka dalbadeen meelaha rasmiga ah ee ganacsiyada maalgaliya. Kuwa aan daynta doonan, 18% waxay sheegeen sababta u diiday inay dayn doontaan

inay tahay xaddiga lacagta la celinayo oo badan; 18% qolada adeegyada maalgalinta bixinaya oo saara dulsaar/riba; 15% kamaba war hayaan inay adeegyo maalgalintu oo daymo bixiyaa jiraan; 12% uma heli karayaan damiin amah anti damaanad u noqota daynta; 10% kharashka adeegga daynta ee ay baananku qaadayaa oo qaali ah; 6% kuma kalsooni qabaan qolooyinka adeegyada maalgalinta bixiya; 5% ma haystaan waraaqihii looga baahnaa (sida kaadhka aqoonsiga dhalashada, caddaymihii mushaharada); 2% way ku adagtahay inay fahmaan waxyaabaha looga baahnyahay/aqoon; 2% waxa caawiya qoyska ama lacagta Hagbadda; 1% waxay deeqo ka helaan ururada bulshada; 1% goobaha maalgashiga bixiya oo aan adeegga dumarka u samaysnay; 1% adeegyada maalgalinta oo ka fog deeaanadooda halka inta kalena ay yidhaahdeen ma hubno.

Dalabkaagii daynta ma kaa aqbaleen goobihi mallgashiga bixinayay?

Dumarkii daynta dalbaday (9% keliya) ayaa ka dalbaday goobaha maalgalina rasmiga ah, 54% waxay sheegeen in dalabyadoodii la aqbalay halka 46% laga diiday. Xog iswaydaarsiyadii iyo xog waraysiyadii wax aka soo baxday in waxyaabaha ugu badan ee dalabyada dayntu ku guulaystaan ay yihiin damaanadda hantida/damiinul maalka iyo kaadhka aqoonsiga dhalasho ee dalbadaha.

Petterick Wiggers/Oxfam

HELITAANKA DUMARKA EE ADEEGYADA MAALGASHI EE RASMIGA AH

Inkastoo caqabado badan oo waawayn ay dumarka soo foodsaraan marka ay doonaan inay helaan badeecadaha iyo adeegyada maalgalin ee jira. Caqabadaan way ka soo gudbayaan waxaanay aad ugu dadaalayaan inay culaysyadan ku maareeyaan farsamooyin cusub iyo hab hal abbur leh, iyo inay goobahoodii xididdada u adkeeyaan. Inkastoo ay yaryihii ganacsiyada gaar gaarka ah ee ay dumarku leeyihii eek u yaala goobaha magaalada ee doonta adeegyada maalgalintu, way ku adag tahay dumarka xeryaha barakaca, deegaanada miyiga ah iyo goobaha hareeraysan magaalooyinka ee ay masaakiintu degto inay helaan badeecado maalgashi. Siyaasadda ugu habboon ee dumarka lagaga qaybgalin lahaa adeegyada maalgalintu

waa in loo abaabulo kooxo, iskaashatooyin ama kooxo iskaashi (SHGs) kuwaasoo adeegsada qaabka damaanadda xubnaha oo wajira iyagoo la kaashanaya ururada bulsha ee maxaliga ah, kuwaasoo goobaha ay ka midyihii baanka dahabshiil, baanka Premier iyo MicroDahab/Dahabo ay aqbalayaan. Kooxahan dumarka ahi duruufo kala duwan ayey ku samaysmaan: (1) Ururada bulshada (NGO) ee mashaariicda fuliya oo kooxo u abaabulan si ay deeqaha iyo sanduuqa wareega u siiyan, taasoo qayb ka ah siyaasadahooda balaadhan ee xoojinta dhaqaalaha; (2) haweenka oo iskood isku abaabulo si ay wax uga qabtaan arrimo bulsho, marka danbena qaab dhismoodkooda kor u qaada si ay u helaan adeegyada maalgalinta; (3) inay u abaabulmaan si

ay u helaan badeecadaha maalgalinta ee suuqa ka jirta kadib markii si isdaba joog ah dalabyadoodii shaqsiga ahaa ay baananku dib ugu soo celiyeen ujeeddadooduna ay tahay in haddii nidaamkooda ay dhisaan ay dalabyadoodu fursad yeelan doonaan.

Waxa intaasi dheer, siyaasadda kale ee aad u habbooni waa qaabka kooxaha iskood isu kaashaday (SHGs) ee ay hirgaliyaan Ururada samafalka bulshada ee maxaliga ah (NGOs) oo taageera dhaqaale iyo mid farsamo ka helaya Kindernothilfe³³ Somaliland. Qaabkan kooxaha iskood isku kaashaday (SHGs) waxa tijaabo ahaan Somaliland laga bilaabay sanadkii 2013; wajigii koowaad wuxu bilowday 2014, waxaanu dhammaaday 2020. Goobihii laga fuliyay waxay ahaayeen magaaloyinka iyo deegaanada tuulooyinka ah ee gobolada Maroodi Jeex iyo Togdheer ee Somaliland. Wajigii labaad ee mashruuca oo bilowday 2021 wuxu xoogga saarayaa gobolada kale ee Somaliland oo ay ku jiraan deegaanada miyiga ah. Mashruucan waxa fulinaya laba iyo tobanturur (NGOs) oo maxalli ah oo loo bixiyay "Kobciyayaasha SHGs" oo ay hormood ka tahay Nafis network, kana mid yihiin Candleight, ADO, BVO, CCBRS, SOYDAVO, TASCO, WORDA, SAWDA, WAAPo iyo SAWRAG. ADO, SOYDAVO, iyo TASCO waxay ka fulinayaan gobolka togdheer halka ay kuwa kalena ka fulinayaan mashruuca gobolka Maroodi Jeex.

Mashruuca waxa loogu talogalay dumarka uu dakhligoodu hooseeyo ee xeryaha barakacayaasha iyo dadka aan waxba haysan, kuwaasoo loo abaabulay kooxo loo yaqaan kooxaha iskood isku-kaashaday (SHGs) si si wadajir ah loogu xoojiyo awooddooda ayey lacag ku kaydsadaan kuna abuuraan ganacsijo. Kooxaha iskood isku-kaashaday waa unugyo ka kooban 10 ilaa 20 dumar ah oo uu dhaqaalahoogu hooseeyo oo doonaya inay hagaajiyaan xaalandahooda nolosha oo ay samaystaan kaydsasho iyo sanduuq dayn ah. SHGs waxay noqotay barkado isbadal iyo awood siin lagu xoojiyo awooddoda wadajirkka dumarka si ay xuquuqdooda ugu doodi karaan heer qoys iyo heer qaranba, taasoo sii horseeday inay ka sii hawlgalaan arrimo xuquuqaha ku sal leh oo noloshooda saamayn ku leh. Markay noqdaan 8 ama 10 kooxood oo (SHG) oo loo yaqaano "Heerka koowaad ee isutagga dadka", kooxuhu way isku biiraan si ay u sameeyaan iskaashiyada heerka isgaashaan buuraysiga (CLA) ee loo yaqaan "Heerka labaad isutagga dadka". Laba xubnood ayaa laga soo doortaa koox walba oo kooxda uga wakiil noqda is-gaashaan buuraysiga. Marka helo 8 gaashaan buur, way isku tagaan si ay u sameeyaan isu-tag "Heerka saddexaad ee abaabulka dad"³⁴. Ujeeddada kooxaha iskaashi (SHGs) waxay tahay in la kordhiyo isku filaanshaha haweenka iyo awooddooda dhaqaale.

Mashruucu ma siiyo deeqo ama dayn kooxaha SHG, wuxuu se siiyaa awood-dhis iyo inay joogto uga war hayaan ururada wax fuliya. Awood dhiska waxaa ka mid ah maamulka ganacsiga, hoggaaminta, xisaabta, wax akhriska/qoraalka, agaasinka agabka, tabobaradda hal-abuurka ganacsii iyo ilaha. Xubnaha koox walba waxay maalin walba ku deeqaan waxoogaa lacag ah si loogu abuuro sanduuq dhaqaale oo wareega oo lacag laga amaahiyoo xubnaha haweenka ah. Xubnaha kooha ka tirsan ee lacagta maalinlaha ah bixiya ayuun baa xaq u leh inay amaahda helaan. Tusaale ahaan, haddii dayntu ay ka hoosayso \$70, xubnuhu waxay ku bixin karaan muddo 3 bilood ka badan. Dayn qaataha waxa laga filayaa inuu soo bixiyo ku dhowaad \$0.78 maalintiiba muddo 3 bilood ka badan si uu si buuxda amaahdiis isaga bixiyo. Siyaasaddu waxay tahay inu dayn qaatuuhu bixiyo qaddar go'an oo lacag ah oo lagu heshiiyay, ugu dhowaan \$0.25 oo ka dheeraad ah dayntii uu maalinlaha u bixinayay si sanduuqa lacagu u biro. Waxa hadda la sheegayaa inay koox kasta oo iskaashi maamusho \$1000 ilaa \$4000 taasoo muujinaya dhaqaale koboc wadajir ah.

Waqtigan, waxa ka jira 1097 kooxo iskaashi oo ka hawl gala gobolada Somaliland ee Maroodi Jeex iyo Togdheer kuwaas oo isugu tagay urur qaran oo loo yaqaano Danwadaag. Ururka waxa ku jira in ka badan 20,000 xubnood. Is-gaashaan buuraysiyadu waxay ka diiwaan gashan yihiin dawladaha hoose ee deegaamadooda, waxana ay shahaadooyinka diiwaangalinta u adeegsadaan inay daymo kaga dalbadaan bangiyada iyagoo buuxinaya shuruudaha kale ee looga baahanyahay.

Ururka Danwadaag waxa si aad usii xoogaysanaysa ay hayadaha maalgalinta bixiya, dawladda iyo xisbiyada Qarankuba ugu aqoonsan yihiin urur sharci ah, taasoo ka dhalatay sida wadajirkka ah ee ay uga hadlaan arrimaha bulshada, dhaqaalaha iyo siyaasadda. Bishii May 2018kii ururka haweenka Danwadaag iyo ururka Nafis network ayaa shir Qaran ku qabtay huteelka Maansoor si ay ugu soo bandhigaan wax-qabadyadoodii. Shirka waxa ka soo qaygalay dad kala matalayay ururada rayidka ah, Wasaaradda deegaanka iyo horumarinta reer miyiga, Wasaaradda shaqo-galinta, arrimaha bulshada iyo qoyska, madaxwayne ku xigeenka Somaliland iyo martisharaf kale. Dawladdu dhaqaale ayay ururka haweenka Danwadaag ugu dartay miisaaniyaddii Qaranka ee 2019. Baadhitaan dheeraad ah oo arrimahan laga galay waxay sheegayaan in aanay dawladdu wax qoondo ah ugu darin miisaaniyadda 2019 ururka Danwadaag. Si kastaba ha ahaatee, waxaa aad u muuqda inay Danwadaag awood u siinayso ururada haweenka la faquuqo inay iswaydaarsadaan arrimaha noloshooda saameeya

³³ [Homepage - Kindernothilfe](#)

³⁴ [Self-Help-Group-Approach5827.pdf](#) (nafisnetwork.net)

iyadoo u samaynaysa madal ay kaga hadlaan danahooda. Wixa intaa dheer, inay horseeday la hawlgalka daneeyayaal kala duwan iyo inay xoojisay awoodda dadka xilaka hayaa inay masuul ka noqdaan, laguna caddaadiyo sidii loo kordhin lahaa awoodda dhaqaale ee haweenka.³⁵

Korodhka nidaamdhiska ururada haweenka ee miyiga, tuuloyinka iyo deegaanada magaaloo yinka ahi waxay kordhisay in ay hay'adaha horumarantu daneeyaan inay deeqo iyo sanduuqyo wareega siyaan. Mashruucu wuxuu dhisayaa oo uu kobcinayaa awoodda madaxbanaanida haweenka laftooda, si ay uga caawiyaan inu isbadal la taabankaraa ka dhaco bulshooyinkooda. Awood dhisidda baaxadda leh waxay sugtay inay kooxaha iskaashi si habسامي leh u shaqeeyaan, oo ay kordhiyaan dhaqaalah haweenka ee ay ku hareeraysan yihiin caqabadaha doorarka jinsi ee guriga iyo bulshada dhixdeeda, kuwaasi oo sida badan xaddidaya inay haweenku ka qaybgal muuqda ku yeeshaan dhinacyada dhaqaalah iyo bulshada.

Qaramada midoobay, ururada aan dawliga ahayn ee maxaliga/caalamiga ah waxay la wada shaqeeyaan ururada haweenka ee dhisan, waxana ay abaabulan ururo cusub si ay u kordhiyaan fursadda ay haweenku badeecado maalgalin uga heli lahaayeen hay'adaha maalgalina bixiya iyo ururada aan dawliga ahayn ee mashaariicda fuliya.

Xubnaha ururka haweenka Naruuro ee baracayaasha state house-ka Hargaysa ayaa ka bilaabay ganacsyo kala duwan lacagtii xubinmada ee ururtay oo wareegyadii bilowga ahaa noqotay \$2000. Ururku wuxu ka koobnaa 20 xubnood, xubin kastaana waxay heshay 200,000 SLshs oo u dhiganta ku dhawaad \$24. Ururku wuxu qabsadaa kulan toddobaadle ah oo ay wixii soo kordha kula wadaagaan xubnaha. Maadaama sanduuqa wareega ee ururku kobcay, xubin kastaa waxay heshay 500,000 SLshs ay ganacsiyadooda ku balaadhiyaan. Xubnaha ururku waxay laba wareeg oo \$300 midkiiba yahay ka heleen bangiga Premier, imikana waxay u diyaar yihiin wareegii saddexaad. Wixa intaa dheer, dhowr xubnood oo ururka ah ayaa helay saddex wareeg oo amaah ah: \$250, \$500 iyo \$500. Baanku wuxuu markii u horaysay siiyay \$250 qof kasta oo dumar ah, markay dayntii u horaysay si dhammaystiran oo waqtigeedii isaga soo bixiyen, baanku wuu labanlaabay qaddarkii lacagta ee la siinayay wareegyadii danbe. Ka qayb qaatayaashii xog iswaraysi kooxeedyadu waxay xaqijiyeen inay dayntii wada bixiyen iyo inay si aad u xoog badan uga faaiideen.

Xubnaha ururka haweenka ee Khayre ee baracayaasha Axmed Dhadax waxay dayn ka heleen bangiga Dahabshiil, ururka dhexdiisa xubnihii waxay hab

³⁵<https://www.youtube.com/watch?v=DRa2m6XJzeQ>

bile ah si buuxda ugu celiyeen lacagtii la daymiyay. Waxay markale xubnuhu qorshaynayaan inay daymo dheeraad ah ka doontaan bangiga Dahabshiil iyo Premier. Xubnaha ururka haweenka ee Naasahablood ee xerala baracayaasha Naasahablood ayaa hay'adda SOS ka helay lacag dhan \$400 wareegii koowaad iyo \$200 oo wareegii labaad kana faaidysteen 100 haween ahi. Wixa intaa dheer, xubin ururka ka tirsan oo dayn \$200 ka heshay bangiga Dahabshiil oo bishiiba la bixinayo \$10, taasoo si buuxda isaga wada bixisay dayntii. Ururka haweenka ee Hoodaale ee Daami, Hargaysa wuxuu hayadda SOS ka helay dhaqaale ay ganacsyi ku bilaabaan oo dhixdooda wareega. SOS waxay la shaqaysaa guddi maamul oo ay leeyihii ururka haweenka ee Hoodaale, waxanay xubnaha ka dalbataa inay soo gudbiyaan wixii fikrada ah si loogu maalgaliyo. Fikradaha ugu suurtagsan ayaa lagu xushaa hab xulasho loo siman yahay oo daahfuran si loo maalgaliyo. Fikrad kasta oo ganacsyo oo la xushaa waxay heshaa dhaqaale wareega oo aan dulsaar lahayn oo dhan \$500 oo laga filayo inu ku soo celiyo guddida maamul muddo cayiman oo loo qabtay si loo daymiyo xubnaha kale ee ururka. Ururku waxay xaqijiyeen inay dayntii si buuxda isaga wada bixiyen, haddana ay diyaar u yihiin inay dalbadaan wareegyo kale oo dayn ah. Ka qayb galayaashii xog iswaydaasiga kooxaysan ayaa sheegay inay daymihiil la helay ay xubnuhu ka faaidysteen kana caawisay inay ganacsiyadoodii sii balaadhiyaan iyo inay kordhisay kalsoonidii xubnahu inay meelo kale dayn u doontaan.

Ururka Nagaad wuxu caawiyaan kooxaha haweenka iskaashaday (SHGs) iyo ururada haweenka ee abaabulan si ay uga helaan daymo xarumaha daynta bixiya ee rasmiga ah iyagoo dhinaca kalena deeqo yaryar siiya ganacsiyada dumarka ee heerka bilowga ah. Nagaad waxa kale oo ay awood dhis u samaysaa sida xirfadaha hoggaaminta, maamulka lacagta, maamulka ganacsiga iyo barashada xisaabaadka oo ay siiso ururada haweenka. Ururka Nagaad wuxuu ka damiin noqdaa ururada haweenku markay dayn ka dalbadaan bangiyada. Nagaad urur ahaan uma aha damiin sharci ah balse Agaasimaha fulinta ayaa magaca ururka u adeegsada inuu damaanad ku siyo ururada haweenka. Nafisa Yusuf, agaasimaha fulinta ee ururka Nagaad ayaa tidhi, "dhowr cisho horteed, waxaan ka damiintay bangiga Amal urur haween si ay dayn uga qaataan". Inkastoo tani aanay rasmi ahayn, khataro badanina ay ku sugar yihiin in si rasmi ah loogu hirgaliyo qorshan: (1) ururka Nagaad oo lacag ka hela deeq bixiyayaasha loogu talogalayo in lagu kordhiyo inay maalgalin helaan ganacsiyada dumarka ee u qalma. Kuwaasoo aan haysan damaanad hanti ama ay haystaan caqabado kale oo maaliyad ahayn; (2) in la xoojiyo Nagaad inay ku sii dhowaato ururada haweenka, la maamusho kuna dul kormeerto dumarka sanduuqa/dhaqaalahi wareega,

damaanad u qaado urukii gaadha xadka sanduuqa kaydka loo dhigay inu dayn ka helo bangiyada – ayaa laga yaabaa inay kordhin lahaayeen fursad ay maalgalin ku helaan.

Sida – hay’adda dawladda Sweden iskaashiga horumarintu waxay qaateen qaabkaas oo kale, waxana ay maalgalinyaan Shuraako si ay damiin ugu noqoto ganacsiyada yaryar ee daynta u qalma balse aan awoodin inay damiin helaan si daynta loo siiyo. Barnaamijka waxa loogu talo galay haweenka, hal abuurka dhalinyarada iyo ganacsatada. Hase yeeshi xogaha dhabta ahi waxay sheegayaan in haweenka ganacsiyada yaryar lihi uga faaiidaysan sidii la filayay, balse ay ganacsiyada raggu yihiin kuwa ugu badan ee ka faaidysta barnaamijkan³⁶.

Maalgalinta laga helo adeegyada horumarinta ganacsiyada

Waxa jira dariiqooyin maalgalin oo u furan dhalinyarada hal-abuurka ganaci leh ee wax bilaabaya iyo fursado ay ku balaadhin karaan ganacsiyo hore u jiray. Bulshada deeq bixiyaha ah iyo ururada samofalka ee caalamiga ahi waxay shaqo wadaag la leeyihii ururada ay ka midyihii Shuraako, Shaqodoon iyo Innovate ventures si ay u maalgalinyaan ganaci bilowga iyo fikradaha ganaci. Sanduuqa dhalinyarada ee Shuraako (SYEF) waa sanduuq \$550,000 ah oo loogu talo galay hal abuurada ganaci ee Somaliland ee ay da’doodu u dhexaysa 18 ilaa 35 jir. Ujeeddada mashruucu waxay tahay in taageero lagu siiyo 130 ganaci oo ay dhalinyaro leedahay muddo 7 sanadood ah. SYEF waxa lagu maalgalinayaan mashaariic ku kacaya inta u dhexaysa \$1000 ilaa \$25,000. Daymahan Muraabaxada ah waxa loogu talogalay dadka hal abuurka ganaci leh ee xiisaynaya inay ganaci ay leeyihii bilaabaan ama in maalgaliaanganacsiyo hore u jiray³⁷.

Ururka Shaqodoon iyo bangiga Premier waxa kale oo ay bilaabeen sanduuqa Tarmiye, iyagoo taageero deeq iyo farsamaba ka helay Oxfam iyo Spark. Sanduuqan halka milyan ee dollar ku fadhiya waxay ujeeddadiisu tahay in fursad maalgalin lagu siiyo dhalinyarada Soomaaliyeed ee hal abuurka leh ilaa iyo sanadka 2025, waxana la filayaa inu abuuro ugu yaraan 1,000 shaqo. Waxyaalaha cusub ee sanduuqani soo kordhinayo wax aka mid ah wax damiin hanti oo looga baahanyahay ma jirto daymaha ka hooseeya \$5000, muddada dayn soo celinta oo la kordhiyay oo ah ilaa 90 maalmood iyo taageero buuxda oo la siiyo marxaladaha hore ee horumarka ganacsiga.

Oxfam barnaamijkeeda (WIP) oo bah-wadaag la leh Innovate venture waxa lagu maalgaliyaa dhalinyarada ganacsiyada bilaabaya iyo ganacsiyada yaryar. Sanadkii 2020, Kadib hab codsi tartan ku dhisan la maray, Agaasimaha Xarunta xanuunka macaanka³⁸ ee Hargaysa ka helay maalgalin mashruuca WIP lagu balaadhinayo barnaamijkeeda ganaci. “\$6000 aanu ka helay Innovate ventures ee ay ku taageertay Oxfam wuxu wax wayn ka badalay ganacsigaygii. Ganacsigagu wuxu wada shaqayn la lahaa rugaha caafimaadka oo aan la isticmaali jirnay biochemistariga iyo mishiinada CBC ee lagu baadho muunadaha dhiigga bukaanada lagu baadho. Rugaha caafimaad waxay iga qaadi jireen lacag markasta oo aan mishiinadooda isticmaalo. Tanina adeegayagii ayay qaali ka dhigi jirtay, faaidada aan meheradda ka heli layna way yarayn jirtay. Deeqdu waxay iga caawin doontaa inaan ku soo iibsado biochemistari iyo mishiinada CBC si ay iigu baaqato kharashkii adeegga ee ay iga qaadi jireen rugaha caafimaad ee aan shaqo wadaagga la lahaa, inaan shaqo siiyo shaqaale badan, inaan jabiyo qiimihii adeegga iyo inaan ganacsigayga ku sii fidiyo meelo kale” .

Dawladda Somaliland waxay iyaduna hirgalisay Sanduuqa Horumarinta Dhalinyarada Somaliland (SDF). Miisaaniyadda guud ee loo hayo hal abuurka dhalinyaradu waa \$400,000. way yart ahay xogta laga hayo sida dhaqaalah loo isticmaalayo maadaama qaanb sharchieedkii lagu maamuli lahaa aan wali la hindisin, hase ahaatee ilo la soo xigtay waxay muujinayaan in loo isticmaali doono maalgalinta ganacsiyada bilowiwa ah ee dhalinyarada iyo looga faaidayn doono dhalinyarada oo shaqo abuur loogu samayn doono.

Inkastoo fursadahani ay u soo bandhigayaan fursado yididiilo leh dhalinyarada, maalgalina ay siinayaan fikradaha dumarka dhalinyarada ah iyo ganacsiyada, looma sii fidin si ay u gaadhaan ururada dumarka la faquuqo ee deeganada miyiga ah, xeryaha baracayaasha iyo meelaha durugsan ee magaalooyinka. Ma jirto xog laga wada warhayo oo lagu ogaankaro cidda fursadahan ka faaidaysan doonta, hase ahaatee shaqsyaadka ama kooxaha dhaqaalah helay waxay u badanyihii dabaqada dhexe, dad aqoon leh, rag dhalinyaro ah. Tani waxa sabab u ah goobaha war tabinta ee xogtga looga baahiyoo bulshadu sida badan waa warbaahinta bulshada, boodhadhka, emailada iyo Tvyada, kuwaasi oo aanay kooxaha la faquuqaa haysan, dhinaca kale, fursadahani inta badan waxay u baahdaan waraaqo fara badan oo la soo buuxbuuxiyo iyo habab dheer oo ay feejignaan badani ku jirto oo kooxaha la faquuqo ka reebaya inay helaan.

³⁶ Sweden Partners with Somali Financial Institutions to Provide Low Collateral Loans (oneearthfuture.org)

³⁷ <https://shuraako.org/funding-projects/somali-youth-enterprise-fund>

³⁸ Fikir ay dhalinyarada dumarka ahi hormood ka yihiin oo Somaliland ah

³⁹ waxa laga helay xogwaraysigii xarunta Macaanka ee Hargeisa

Petterick Wiggers/Oxfam

BAAQA HAWEENKA EE HELITAANKA MAALGASHI

Haweenay beeralay ah oo dayn codsatay laga aqbalay ayaa waxay sheegtay:

"Waxaan ahay beeralay ah oo deegaanka Huluuq, oo 5km ka ah bariga Arabsiyo. Waxaan ka qayb galay tababar ay bixisay mashruuca GEEL, mashruuc horumarineed oo 5-sano soconaya oo ay maalgalisay USAID⁴⁰ oo loogu talo galay in kor loogu qaado laguna fududeeyo koboc dhaqaale oo loo wada dhanyahay oo Somaliland iyo Somaaliya ah. Muddaddi uu tababarku socday, aaya waxa la igula taliyay inaan codsi dayn u qorto bangigadahabshiil. Bilawgii hore, waan ka maagay anigoo aaminsanaa in aanan dayntaasi dib isaga celin karayn. Ugu dambayntii, khatartii waan u badheedhay, waxaanan

bangiga Dahabshiil ka helay \$2000 oo aan beertaydii ugu samaystay greenhouse iyo hab waraabini awoodda cadceeda ku shaqaysa. Waxa kale oo aan ku soo iibsaday qalabkii agabkii iyo qalabkii beerta. Farsamada greenhouseka iyo nidaamka waraabinta ee tamarta cadceeda ku shaqaynaya waxay iga caawiyeen inaan wax soosaar badan yeesho iyo inu ii kaydsamo kharashkii shidaalku. Beertu waxay ii soo saartaa wax ku filan oo ay qoyskaygu quutaan, wixii dheeraad ahna waxaan u iibgeeyaa magaalada Hargaysa".

Habkii helitaanka dayntu waxay igu qaadatay hal toddobaad. Baanku wuxu I waydiiyay kaadhka aqoonsiga dhalashada, caddayn lahaanshaha

⁴⁰ Economic Growth and Trade | Somalia | U.S. Agency for International Development (usaid.gov)

beerta ah iyo damiin. Wuxaan aad ugu nasiib badnaa laba nin oo aan qaraabo nahay ayaa iga aqbalay inay l' damiintaan labada wareeg. Si buuxda Ayaan dayntii isaga bixiyay, kadib markii aan dhowr jeer xidhiidh yeelanayna, imika waannu iswada barangay shaqaalihii baanka. Caqabadda keliya ee iga hortimid waxay ahayd beerta oo aan wax soosaar ku filan ii lahayn waqtiga roob la'aanta, taasoo aanan iskaga bixin Karin haftada sidii uu qorshuhu ahaa. Baanku wuxu iga ogolaaday in bil la l' dhaafiyo, waxaanan bilaabay inaan bixiyo bilihii xigay. Wuxaan ku dhiirigalin lahaa haweenka Somaliland inay u badheedhaan khatarta doonashada daynta, maalgashi helaan si ay dakhli u soo saaraan.

Haweenay ganacsi yar haysatay oo dayn cadsatay oo lagu diiday ayaa waxay sheegtay:

“wuxaan ahay hooyo, waxaan dukaan yar ku leeyahay xaafadda Sh. Nuur ee magaalada Hargaysa, halkaasoo aan ku iibyo khudradda iyo alaaboo kale. Waxaan u tagay bangiga Dahabshiil si aan dayn uga cadsado. Kadib markii aannu yeelanay dodo soo noqnoqday, waxay iga cadsadeen inaan damiin keeno. Waxaan u doonayay daynta inaan ku balaadhiyo ganacsigayga oo safmarenkii Covid-19 aad u dhimay ganacsigayga socodkiisii iyo wax iibsigiisii. Inkastoo aan buuxiyay shuruudhii kale oo dhan, cadsigajii waxa la iigu diiday damiin la'aan. Aad bay niyad jab iigu noqotay maadaama ay igu qaadatay toddobaadyo sidii shuruudahaasi kale isugu wada keeni lahaa, iyo inaan xafiiskooda soo booqdo dhawr jeer oo aan shaqadaydii iyo hawlahaygii gurigaba u soo baylihiyo. Anigoo ay yar tahay rajada aan ka qabo, waxaan hadda cabasho u qortay maamulka sare ee Baanka. Waxaan aaminsanahay in dalabkayga lagu soo celiyay jinsiga aan ahay awgeed. Waxaan iusla ujeeddadan ula xidhiidh hayado kale oo maaliyadeed. Waxaa kale oo aan u war hayaa dumaro kale oo dhawr ah oo sidayda oo kale dalabyadoodii ay baananka ganacsigu ku soo diideen. Waxaan ugu baaqayaa dawladdu inay soo faragashato kuna qanciso hayadaha maaliyaddu inay naga dabcinyaan shuruudaha daynta lagu helayo”

Haweenay ganacsi wayn haysatay oo dayn cadsatay oo laga aqbalay, balse caqabado kala kulantay muddaddii ay hawsha ku guda jirtay oo sheegtay:

“wuxaan ka shaqeeyaa ganacsi aan anigu aasaasay. Wuxaan damcay inaan dayn ka qaato bangiga Dahabshiil si aan dugsiga ugu balaadhiyo, uguna

iibyo dugsiyo baabuur adeeg. Wuxaan xogta daynta ka maqlay saaxiibaday oo u shaqaysa ururu samofal (NGO) oo iyaduna xiisaynaysay inay dayn qaadato. Cadsigajii daynta waa la ii ogolaaday oo waqtigii dayn soo bixintu ay la socoto. Habkii aan daynta ku helay ayaa ahaa mid Si gaar ah u ahaa tabcaan qaataay bilo. Shuruuadaha inay dumar qaataan dayn wax aka mid ahaa inay keento damiin rag ah. Wuxaan kaxeyay aabahay si uu ii damiinto. Si kastaba ha ahaatee, baankii wuu diiday, waxaanay noqotay inaan keeno nin kale oo xisaab wayn ku leh baanka. Dumar ahaan, waan ka khajilay inaan nin kale oo ganacsade ahi l' damiinto. Wuxa lyana madax xanuu ah inaanay raggu had iyo goor ku degdegin khatarta inay dumar damiintaan. Tani waxay l' sii galisay dacifnimo kale.

Wuxaan kaga baxay dhammaan caqabdihi iga horyimid go'aan dhiirannaan ah. Habkan feejignaanta khatareed ku unkani aan buu adkaa loomana baahnayn. Caqabadda kale, magacda ragga qaraabadayadu (ama xagga aabbo ama xagga ninka l' qaba) waxay ku wada qoranyihiin waraaqaha sharciga hantida sida dhulka. Sidaasi darteed, waa inu nin qaraabada ahi damiin u noqdaa markay qof dumar ahi dayn qaadanayso. Wuxa ka sii darran, dumarka looma ogola inay maamulada bangiga gaadhaan, waana inay la kulmaan saraakiisha hoose oo aan awood u lahayn inay arrinkooda go'aan ka gaadhaan. Saraakiisha hoose, waxay qabaan mar haddeed dumar tahay inaanay muhiim ahayn inaad aragto maamulaha. Si kastaba xaalku ha noqdee, caqabadda ugu ugu darrani waxay tahay waqtiga aan la dhaafi Karin ee daynta lagu soo celinayo. Xataa haddii aad dib uga dhacdo dhowr maalmood, wuxuu baanku kugu ganaaxayaa inaan lacagtii wada dhan hal mar wada bixiso taasoo aan suurtagal ahaayn. Waxkastoo duruufo aan diiday jiray, waxaan ka qaataay laba wareeg oo dayn ah bangiga Dahabshiil.

Bay'ad shaqo oo dumarka danaysaa waxay dhiirigalin lahayd dumar farabadani inay baananka ka cadsadaan daymo maadaama ay dumarku mashquul ku yihiin guriga, habkan dayn nidaamkeeda loo fulinayo ee tabcaanka ahina wuu niyad jabinayaa. Qaadashadaya dayntu waxay farriin u noqotay dumaradii kale ee bulsho waynta ka mid ahaa inay suurtagal tahay in dayn laga heli karo baananka. Wuxaan u soo jeedinlahaa baananku inay hoos u dhigaan dulsaarka⁴¹; Baanku wuxuu saaraa inta u dhaxaysaa %12 ilaa 20%. Baananku way xoojin lahaayeen soo jiidashada dumarka maadaama ay haweenku yihiin lafdhabartii bulshada, waxanay ka caawin lahaayeen horumarkooda. Si kasta ha u nidaam adkaadeene waan uga mahad celinayaa daynta bangiga Dahabshiil.”

⁴¹ Boqolaydu waxay kolba isla badalaysaa wadarta la amaanahanayo

HELIDDA DUMARKA EE ADEEGYADA MAALGASHI EE AAN RASMIKA AHAYN (EE UGU JIRA HALKII ADEEGYADA MAALGASHI EE RASMIKA AH)

Marka ay eegaan shuruudaha adag ee lagu xidho ka helidda maalgalin hayadaha adeegyada maalgashi bixiya, tirade ugu badan ee haweenka reer miyiga, haweenka xeryaha barakacayaasha iyo haweenka aan waxba haysan waxay wax u doontaan silsiladaha maalgalinta aan rasmiga ee saaxibada, xigtada, jaarka, jaaliyadaha qurbo joogta, xubnaha qabiilka, qaraabada, dadka daynta bixiya, Hagbadda, iwm. Wax isa siinta iyo wax kala qaadashada qaraabada iyo xubnaha qabiilka dhexdoodu waxay ku salaysan tahay waajibka laga geesoodka ah qofba inu qofka kale caawiyowaqtiyada dhibaata tada halka inaad hesho cid aan rasmi ahayn oo wax ku daymiyaa ay ku xidhantahay kalsoonida u dhaxaysa daynbixiyaha iyo qaataha. Inkastoo aanay jirin wax dulsaar ahi daynta la soo celinayo, waxa la sheegay inay jiraan dumar dilaaliin ah oo lacago ka soo daynsada hayadaha rasmiga ah maalgalinta oo sii siiya dumarada kale dayn ay lacag xad-dhaaf ahna saarta. Inkastoo ay dadka xubnaha qabiilka ee ladani ay caawiyaan qoysaska masaakiinta ah, caawimo iswaydaarsi ayaa ka dhex jira kuwa is jeeb le'eg.⁴²

"shuruudaha dayntu ma dabacsana. Dulsaarku aad buu qaali u yahay, ugana niyad jabiyya haweenku inay dayn doontaan. Faaidada laga helaa had iyo goor way hoosaysaa mana wada dabooli karto bixintii daynta iyo baahiyihii kale ee ganacci ee munaanta lahaa. Halkii ay warsan lahaayeen taariikhda daynta ee ganacsiga, dayn bixiyatyaashu waxay isku taxalujiyaan hanti damaanad ah ama damiin,

kaasoo ku adag ganacsiyada dumarka. Tirade u badan dumarka ganacsiga yaryar haysta waxay ka doortaan siyaasado kale oo ay ku maalgalin karaan qorshayaasha ganacsiyadooda sida inay Hagbad ku biiraan, oo ay danta ku celin karaan hafsto yar oo wax dulsaar ah lahayn. Wawa ibntaasi dheer, dumarada qaarkood ayaa badeecado dayn ah ka soo qaata jumladlayaasha kuna celiya toddobaadyo gudahood ama markay badeecaduhu ka iibsamaan. Markay raasamaalkii ka bixiyaan, faaiidadii ayaa u soo hadha oo ay ganacsiyadooda ku kobciyaan"⁴³.

Haweenka suuqyada jooga, kuwa xeryaha barakacayaasha ku sugar, dhulalkamiyiga, nagaalooyinka iyo cidhifyada magaaloooyinka ee baahan waxay sheegeen inay barnaamijka Hagbaddu (kaydka wareegal) ay tahay siyaasad kale oo ay dumarku ku maalgalin karaan ganacsiyadooda, kuna dabooli karaan baahiyahooda hoy ee aasaasiga ah (fiiga iskuulada, cuntada, iwm). Tiro cayiman oo haween ah ku soio ururiya qaddar is le'eg oo lacag ah gacan kayd bwaqtli isla qaata sida maalinle, toddobaadle, ama bile, oo xubin walba uu helayo lacag badan oo ururtay oo aanu kelidii soo saari kareen. Haweenka badankoodii ku jiray kulamadii xog iswaydaarsiga iyo xog waraysiga ahaa waxay noo xaqiijiyeen inay Hagbaddu tahay hab habboon una sahlan oo ay mashaariicda ganacsiyadooda ku maalgalin karaan, khaasatan markay jiraan duruufu aanay awoodi Karin inay buuxiyaan shuruudaha adag ee lagu xidho daynta baananka.

⁴² Financial Sector Diagnostic Study for Hargeisa, Somaliland, April 2013, International Labour Organization (ILO), Hargeisa, Somaliland

⁴³ Ka qaybqaate xog-waraysiga raga men Kls participant

Abdiaziz Adani/Oxfam

CAQABADHA KA HORTAAGAN HAWEENKU INAY HELAAN MAALGASHI, EE DUMARKA U HORSEEDA INAY GOONI ISU TAAGAAN

Qaybtani waxay xog raadin ku samaynaysaa caqabada la soo darsa shaqsiyaadka dumarka ah iyo ganacsiyadooda Somaliland ee dhinacyada baahida iyo helitaanka badeecadaha iyo adeegyada maalgashi. Daraasaddu waxay ogaatay u qaybood

oo caqabado ahi inay jiraan: caqbadaha dhinaca baahanaha, caqabada dhinaca loo baahnaha, caqabada awoodda bay'adda iyo caqabada dhaqan dhaqaale⁴⁴.

⁴⁴ <https://www.unCDF.org/article/5902/womens-demand-for-financial-services-in-conflict-and-post-conflict>

Caqabadaha dhinaca baahida

Caqabadaha dhinaca baahidu waa caqabadaha shaqsiga iyo heerka hoyga la xidhiidha ee haweenka ka hor istaaga adeegsiga iyo helitaanka badeecadaha iyo adeegyada maalgashi ee jira. Somaliland, waxa awooddooda wiqa dhaqamo jinsi oo soo jireen ah iyo aragtiyo bulsheed oo u asteeya dumarka doorar iyo masuuliyado saamaya awooddooda inay heli karaan adeegyo maalgashi.

La'aanta taariikh daymeed rasmi ah: hayadaha maalgashiga ewe rasmiga ahi waxay uga baahdaan ganacsiyada ama shaqsiyaadkaba inay keenaan taariikh (taxane) daymeed si ay maalgashi u siyaan. Inkastoo taariikh daymeedka ay uga baahanyihiin ku kala duwanyihiin baan baan, waxay isugu imanayaan inay sida caadiga ah uga baahdaan xisaabtii sanadkii tagay, xisaabta hantida, dhaqdhaqqaqa lacagaha, iwm. Intooda badan ganacsiyada ay dumarku leeyihiinsifo sharci ah uma diiwaan gashana halka 74% haweenka ganacsatada ah laftoodu aanay lahayn xisaabaad baan oo magaca ganacsigooda ama magfacooda ku qoran. Haysasho la'aanta waraaqo diiwangalin iyo xisaab baan oo laga tixraaco taariikhda daymeed ee macmiilka ayya yareeya fursadda inu baanku aqbalo codsiga daynta.

Waqtii la'aan iyo hawlo daryeel oo aan mushqaayad lagu siin: haweenka badankoodu waqtiga ay ku bixiyaan hawlaha daryeel ee aan mushqaayad cidi ku siinin aad ayuu u sarreeya marka loo eego ragga. Afrika, haweenku waxay saacado shaqo oo 3.4 jeer ka badan ragga ku bixiyaan hawlo daryeel oo aan cidi mushqaayad ku siin. Taasi oo uu macnaheedu yahay inay haweenku saacado ka badan ragga marka lisugu daro hawlaha daryeelka ee aan mushqaayada lahayn iyo shaqada mushqaayadda leh⁴⁵. Marka loo yimaaddo bulashada Soomaliyeed, xaaladdu si aan dheelitirnayn ayay u sii kordhaysaa. Haweenka waxa laga doonayaa inay wada qabtaan dhammaan hawlhhh guriga ee bilaa mushqaayadda ahaa iyagoo dhinacna ka qabanaya hawlhhh ganacsiga. Tani waxay culays badan saartaa haweenka, taasoo ka hor joogsata inay ka qayb qaataan hawlaha dhaqan iyo hawlaha dhaqaale. "waxaan mashquul ku ahay hawlhhh guriga, dhinacna waxaan ka maamulayaa dukaankaygii. Ma haysto waqtii aan ku boqdo baananka, kagana qaybqaato hawlaha bulshada."⁴⁶ Sidaasi ayay waqtii la'aantu ku noqotay arrin muhim ah oo ka horjoogsada haweenku inay helaan badeecadaha iyo adeegyada maalgashi ee deegaanadooda ka jira.

Haweenka oo khatar-ka-baq badan. Haweenku ma laha kalsoonidii ay hayadaha maalgalinta ku hor tagi lahaayeen iyagoo rumaysan in aanay maalgashi u qalmin. Dumarkii la xog waraystay waxay sheegeen inay dareemayaan khatar-ka-baqu ka hor joogsaday dumarku inay maalgashi ka qaataan hayadaha maalgashiga. Waxay ka sii baqaan dib u celinta daynta ilaa xad ay keento inay maalgashi dalban waayaan. Haweenku waxay inta badan dareemaan culays inay baahidii qoyska daboolaan, lacag ku bixiyaan muydnaanta qoyska sida cuntada, waxbarashada, caafimaadka, iwm taasoo saamaysa faaidadii ganacsiga iyo dayn celintii. Si aan ragga la mid ahayn, haweenku kuma laha taariikh iskaashatooyinka ganaci ee waawayn am shirkadaha saamilayda ah.

Baahiyaha qoyska oo fuuqsada ganacsiyada

haweenka: dumarkii xog-iswaydaarsiyada ka qayb galay iyo xo waraysiyadu xog waraysiyada waxay sheegeen inay haweenku waxa u badan dakhliga meheradahooda ku bixiyaan baahiyaha qoyska, oo ay ka duwanyihiin ragga oo iyagu dib u galiya si ay ugu balaadhiyaan ganacsigii. Tani waxay saamaynaysaa kobocii ganacsiga iyo rasmiyayntisii si uu maalgashi mustaqbalka uga helo hayadaha maalgashi. Wuxa kale oo uu saamaynayaa awooddi uu kaga faaidaysan karilahaa fursadaha ganaci. Tusaale ahaan, marka laga tago taageeradda lacagta ama wax kalke ah, ganacsiyada dumarku qoyska ayay wuxtaraan. Wuxa la sheegay inay ragga qaarkood lacag maalinle ah ka qaataan haweenkooda ganacsiga leh si ay qaad⁴⁷ u siistaan. " qof dumar ah oo dawaarlay ah ayaa maalin kasta ninkeeda u iibin jirtay qaad. Maalin, ayay u sheegtay inaan wali waxba laga iibsanin, wuu ka asmici waayay waanu garaacay. Haweenay kale oo suuqa ka ganacsata oo u haysatay inu xaaskiisa ilaalinayo maadaama uu maalin kasta u yimaaddo ayaa la yaabtay awood u sheegashadiisa." Tani ayaa keentay inay haweenku u badanyihiin inay lacagtii ganacsiga ku bixiyaan baahiyaha degdega ah ee qoyska sida cuntada, waxbarashada, caafimaadka iwm. Marka loo eego ragga, sidaasi dateedna ay ku adkaato inay dayn codsadaan ama dayn iska bixin kjaraan.

Heerka aqoontooda oo hoosaysa: heerka aqoontooda oo hoosaysa iyo inaanay dadka kale oo ay ku tiirsanyihiin inay u akhriyaan wararka ayaa yareeyay kalsoonida iyo awooddii ay haweenku ku maamuli lahaayeen ganacsiyo faaiddio leh. " Nin dhalinyaro ah khiyaami jiray hooyadii oo ku aamintay inu u maamulo dukaan yar maadaama aanay waxba akhriyi Karin

⁴⁵ ILO calls for urgent action to prevent looming global care crisis

⁴⁶ Ka qaybgale kooxwaraysiyada dumarka ah

⁴⁷ Geed ka baxa wadanka Ethiopia iyo wadamada geeska Africa

waxna qori Karin. Markii ay meharadii kacday, ayay ka war heshay katoonada iyo daasadaha madhan ee sida nacasnimada ah loogu raseeyay khaanadaha. Waa waqtii aan waxba laga qaban karin⁴⁸. ayay tidhi. Heerka aqoonteeda ee yari wuxuu wiiqayaa awoodda ay u yeelan lahaayeen dumarku inay dhisaan taariikh daymeed sharci ah (xisaan xidho) ay u isticmaali kari lahayd qoraal ay u taageersato markay baananka dayn ka codsnayso. Waxa kale haweenka ganacsatada ah laula taliyay inay dalbashada maalgalintu uga baahanyahay qoraalo badan oo rasmi ahoo maadaama aanay aqoon lahayn ama aqoonttodi liidato ay ku dhib badnaanayso inay iyagu buux buuxsan karaan.

Hadafyada ganaci ee Haweenka: aragtida taban ee laga qabo hal abuurka ganacsii ee haweenka wuxu xuddun ku leeyahay fuikrado qaldan oo xahg daweenku haqan iyo xag dimeedba leh kuwaasoo ka xakameeya ganacsiyada inay sii fidaan oo ay rasmi noqdaan. Hadahka ugu way nee ganacsiga dumarku waa inay abuurto faaiido yar oo joogto ah oo u socota oo ku filan inay ka caawiso inay dabooli karto baahiyaha qoyska ee degdega ah sida cuntada, caafimaadka, waxbarashada, iwm.

Caqabadaha dhinaca loo baahdaha

Caqabadaha dhinaca loo baahduhu waa caqabadaha heerka suuq ee ay haweenku waajahaan si ay u helaan adeegyada iyo badeecadaha maalgashi iyio siyaabaha ay ku soo gaadhaan.

Yaraysiga dumarka ee shirkadaha baananka gudahooda: qaddarinta ragga iyo yaraysiga dumarku waxay ka dhix muuqataa hawla maalinlaha ah iyo siyaasadaha ay salka ku hayaan; aragtida shaqaalaha iyo dhaqankooda; habkooda shaqgalinta; qolalka iyo adeegyada musqlaha; iyo aragtiyahooda awooddaynta dhaqaalaha haweenka ee qaabdhisca baananka. Inkastoo ay baananku ku kala duwanyihiin aragtidooda dumarka, waynaynta ragga ee adeegyada bangiga hagaysa, qaabka ay ula macaamilaan macaamiisha haweenka ah iyo siday ugu adeegaan. Dhaqankani shaqo ee ragga tixgalinaya waxa laga yaabaa inay kordhiso nugaylka haweenka iyo ka-faro madhnaanta maalgashiga. Haweenka ayaa sheegay in shaqaalaha qaybta maalgalinta ee bangiga qaabiliaadda u fadhiyaa inanay dumarka u dabacsanayn, aragtidoonu ay sii fogaynayso dumarku markay dayaan inay maalgashi u doontaan. " waxaan u imid shaqaale qaybta maalgalinta ah si aan uga warsado maalgashiyada, wuxuu igu celiyay qaybta daryeelka macaamiisha isagoo u qaba inaanahay dadkii uu isagu u adeegayay⁴⁹. haweenku waxa kale oo ay sheegeen

dadka u shaqeeya shirkadaha bixiya adeegyada maalgalintu ay u rag yihiin, dumarkuna aanay nafis dareemayn ay ugu sheegtaan arrimahooda shaqsiga ah qof rag ah oo aanay aqoonin, taasoo micnaheedu yahay inaan arrimaha la abbaarin xilligii loo baahnaa.

Nidaaminta habka fulinta dayn codsiga: maadaama aanay ganacsiyada haweenku si rasmi ah u diiwan gashanayn, lahayn nidaam xisaabeed u soo saara taariikh daymeed sugar, baanan dhawr ah ayaa ku qasba inay ku biiraan kooxaha iskood isu kaashaday (SHGs). Baananka ganacsi waxay sii kordhinayaan inay ka daneeyaan codsiyada kooxda ah codsiyada shaqsiga keliya. Tanina waxay dejinaysaa cid jeclaysi halis ah oo dafiraya xuquuqdii shaqsyaadka dumarku u lahaayeen inay ka helaan maalgashi baanank ganaci.

Saacadaha shaqo ee shirkada adeegyada maalgashi bixiya: baananku waxay adeegyo maalgalin siyyaan inta badan macaamiisha saacadaha subaxa waqtigaasi oo ay haweenku mashquul ku yihiin hawlihi qoyska ama ganacsiyadooda, dumarka suuqa ka shaqeeyaana ay yihiin ganacsiga ugu badan. Inkastoo ay haweenku maalinta oo dhan mashquul ku yihiin hawla guriga ama hawla ganacsiga, ballamaha subaxdii oo dhaqan u ah shirkado maalgalin oo dhowr ahi waxay niyad jab ku noqdaan kana xakameeyaa dumarku inay maalgalin helaan. Haweenkii ka qayb qaatay xog iswaydaarsiyada kooxeed ayaa iyaguna xaqijiyay ballanta baanku inaanay xilli ku xaddidnayn balse macmiilka loo sheego inuu yimaaddo duhurka ka hor, taasoo ku adag badan dumarka inay yimaadaan hawla guriga iyo hawla ganacsiga oo ku badan awgeed.

Goobo jinsiga loo diyaariiyay: laamaha shirkadaha maalgashigu ma laha goobo adeeg oo aasaasi ah ama barxado sida qolal naasnuujinta qolol huga lagu badasho.iwm. Dumar badan Ayaan u tagin laamaha baananka, iyagoo ka baqaya haddii uu ilmuu ku ooyo in aanay u helayn goob gaar ah oo nabad ah oo ay xajadeeda ku gudato⁵⁰. Tani waxay haweenka ka sii fogaysaa inay booqdaan shirkadaha adeegyada maalgashiga bixiya si ay xog u helaan maalgashina uga codsadaan.

Feejignaanta iyo muddada daynta: waraaqaha badan ee loo baahanyahay in la buux buuxinayo iyadoo ay dumarka badankoodu waxna qorin waxna akhriyi iyo ku soo noqnoqoshada badan ee laanta aaya niyad jabiya dumarka inu waqtigoodii qaaliga aha aka qaato hawl aan la hubin waxay natijadeeda noqon. Dumarku waxay sheegeen habka go'aan

⁴⁹ Waraysiga gaarka ah

⁴⁹ Ka qaybgale kooxwaraysiyada dumarka ah

⁵⁰ Waraysiga gaarka ah ee Dumarka

qaadashadu inu qaato 7 maalmood ilaa 2 bilood. Wawa intaasi dheer, heerka maalgalinta ugu yari waa \$3000 dhawr ka mid ah baananka ganacsi, taasoo aanay badanka dumarka ganacsatada ahi aanay awoodin. Dumarka ganacsata yaryari waxay badanaa raadiyaan maalgalin u dhexaysa \$200 ilaa \$800 oo ay ku kobciyaan ganacsyadooda.

Dhinaca jawi awood dhisan leh

Kuwani waxay tilmaamayaan sharciga, siyaasadda iyo kaabayaasha uu qarankuy fidiyo ee marka ay maqanyihiinama si liidata loo qaabeeyo ka hor istaagikara inay haweenku helaan badeecadaha iyo adeegyada maalgashi.

Dumarka oo aan gacanta ku haysan hantida: qdobka 31 ee Distoorka Somaliland wuxu si cad u qeexayaa: "Shaqsii kastaa wuxuu xaq u leeyahjay inu yeesho hanti u gaar ah, oo uu sifoi sharci ah ku soo gashay"⁵¹. tani waxaa loola jeedaa dhammaan muwaadiniinta Som aliland inay xaq siman u leeyihiin inay hanti yeeshaan. Marka la eego bulshada soomaalida, xidhiidka lammane ee inu raggu sarreyo, dumarekuna ay hooseeyaan waa dhaqan si balaadhan loo aqabalsanyahay. dumarka waxa laga dafiray xuquuqdii lahaanshaha dhulka, waxana keliya oo ay leedahay xuquuqda adeegsiga ee ma laha xuquuqda lahaanshaha.⁵² Wawa intaasi dheer, wax aka soo dhex baxday wadatashiyadii in dumarku ay si ikhtiyaar ah ugu qoraan magaca inamadooda ama magaca nimanka qaba hantida sida dhulka. Tani waxay ku qasabtay dumarkii inay dhulkoodeed u sii maraan raggooda iyo inamadooda markay maalgashi ka dalbanayaan shirkadaha maalgalinta ee rasmiga ah. Maadaama dumar lagu dafiray lahaanshihi dhulka dhaqan sinnaan la'aan jinsi salka ku haya, inay raggu damiintaan ayaa lagama maarmaan lagaga dhigay markay maalgashi u doontaan baananka ganacsi ee Somaliland. Waxaba ka sii daran, xaaladaha ay dhacdo inay dumarku leeyihiin hanti u gaar ah, baananku ma aqbalaan hantida dumarka sida dhulka inu hanti damaanad gasha noqdo. Mararka qaarkood ragga damiinka u noqonaya dumarku waxay ka doonaan lacag la siiyo si ay adeeg damaanad u siiyan dumarka.

Hubaal la'aanta sicir bararka iyo sarrifka: caqabad wayn oo soo waajahda ganacsiyada yaryari waxay tahay sicir bararka aan xakamaysnay oo si sahlan ganacsatada yaryar suuqa uga saarikara. Tusaale ahaan, dumarku waxay badeecado ka soo iibsadaan suuqa. Waxay u gooyaan qiimo ay ku sii iibyaan, sicir Baraka awgeed, qiimihii badeecadaha ayaa

isbadalay. Maadaama aanay heli kjarayn wararka suuqa isbadalkooda, isla markaana aanay war ka qabin qiimaha isbadalay, waxay badeecadii ku iibisay qiimihii hore. Markaad badeecado dheeraad ah jumladlaha ka soo qaadanayso, isla badeecaddii isku midka ahayd ayuu qiimaheedu kaaga badanayaasidii hore. Tani waxay galinaysaa ganacsigii khasaare, ganacsiyo badan Ayaan sii jiri Karin sicir bararka awgeed. Dumarku waxay maalgashiga ku helaan dollar, markay dib u celinayaan waxay ku kordhiyaan lacag SLSH dheeraad ah si ay u iibsadaan Doolarka sababtuna waa sicir jabka Shilinka Somaliland. Wawa intaasi sii dheer, maadaama aanu jirin sharci kala xadeeya, ganacsatada jumladlayda ahi waxay suuqi tafaaqriqda kula tartamaan ganacsatadii yaryarayd.⁵³

Haweenka oo ku yar meertooyinka go'aan

qaadashada: Haweenku way ka maqanyihiin meelihii go'aan qaadashadu ka dhacaysay ee heer bulsho iyo heer qaran ee lagu gaadhaday go'aamo noloshooda taabanaya, waanay sii xoogaysanayso in laga reebo iyadoo lagu sababaynayo waxay wiiqaysaa hawhoodii hoyga iyo dhalmada ee aasaasiga ahayd. Somaliland waxa jira: (1) 364 xildhibaano golayaal deegaan oo la soo doortay (355 rag ah iyo 9 haween ah); (2) 82 xildhibaan oo guriga hoose ah (81 ragga iyo 1 haweenay); (3) 82 xildhibaan oo guriga sare ah (82 rag ah, 0 haween); (4) 29 wasaaradood (24 wasiir oo rag ah, 2 wasiir iyo 1 wasiir xigeen haween); (5) 32 xakin (32 haween, 0 rag)⁵⁴. Ka maqnaanshaha haweenka ee xildhibaananu waxay muujinaysaa awood ku yeelashada ragga qaabdhiska go'aan qaadashada. Ku yaraanshaha matalaadda haweenka iyo awood ku yeelashada ragga ee hayadaha go'aan gaadhistaan waxat meet kaga dhacaysaa xuquuqdii haweenka, waxanay sii kordhinaysaa faquuqidii danahahaweenka marka go'aamo la gaadhayo sida go'aamo la xidhiidha helitaanka maalgashi. Tani waxa kale ooh or joogsanaysaa wadooyinkii ay haeenku ugu soo bandhigi lahaayeen arrimaha noloshooda taabanaya ciddii ay khusaysay ee go'aanka gaadhaysay.

Aaminaad qaldan oo laga haysto waafaqidda badeecadaha maalgalashi ee sharciga islaamka:

Waxa ka soo dhex baxay wada xaaajoodyadii iyo daraasadii in haween badani ay uga caageen inay doontaan maalgalashi aaminaad ay aaminsanyihiin in baananku dulsaar ama riba islaamku xaaraan ka dhigay ay saaraan. Waxa in la sheego mudan in baananka ganacsiga ee Somaliland ay ku shaqeeyayaan sharciga islaamka, hase yeeshie culimada qaarkood fikir qaldan ka aaminsan

⁵¹ Somaliland Constitution (somalilandlaw.com)

⁵² NAGAAD/Ministry of Justice/Progressio Somaliland. Women's Human Rights in Somaliland. 2010.

⁵³ Waraysiyada gaarka ah iyo Ka qaybgale kooxwaraysiyada dumarka ah

⁵⁴ NAGAAD Somaliland Gender Gap Assessment FINAL.pdf (oxfam.org)

barnaamijyada maalgashi, khaas ahaan taageeradda maalgalineed eek a timaadda hayadaha gargaarka.

Faraqa sharciga iyo xakamaynta: faraq ayaa lagu arkay inu ka jiro abuurista iyo dhaqan galinta la xidhiidha xagga siyaasadaha iyo shuruucda ee w waxda maaliyadda sida xeerka bangiga dhexe ee Somaliland (Xeer No.54/2102), xeerka baananka islaamiga ah (Xeer No. 55/2012), sharciga ganacsiga xawaaladaha lacagta (Law No. 86/2019).⁵⁵ Sharciyadani way kala filiqsanyihii la isugumana soo ururin waaxda maaliyadda. Way awood darranyihii mana haystaan kaabayaal ay ku tiisadaan, si buuxdana looma fulinin caqabado awoodeed iyo mid dhaqaale oo jira awgeed. Tiknoojaiyadda isa soo taraysa sida lacagaha moobilka iyo baananka onlineka ah ayaa siyaasadihii iyo shurrucdii hore u jirtay ka dhigaya waxba kamajiraan. Ma jiro hank u filan oo lagu ilaliyo damaanadda macmiilk. Waxa intaasi dheer, ka qaybgalayaashii xogwarasiyada iyo wada xajoodyadu waxay xaqijiyeen waxay sheegeen inay meesha ka maqantahay doorkii dawladdu ay ku ilaalinhayd xuquuqda ganaciyada iyo in loo baahanyahay inay faraha la soo gasho. Tani waxay abuuraysaa dheelitir la”an awoodeed iyo faaido darro dhinacyada (maamulka, badeecadda, suuqa iyo shuurucda ah) aad u nugul oo si khaas ah taabanaysa haweenka ganaciyada yaryar haysta. Dhinaca Caqabadaha Dhaqan/Dhaqaale Kuwani waa xeerarka aan rasmiga ahayn iuo dhaqamada asteyahab dhaqannada, filashada iyo doorarka iyo masuuliyadaha kala gaar gaarka ah. Dumarka waxay sida badan u qoondaysay taran iyo doorarka qoyska iyadoo laha hor istaagayo inay helaan maalgashi.

Shakiga bulshada ee hal abuurka ganaci ee haweenka: dhaqanka soomaalidu wuxuu niyad jab ku ridaa haweenku inay halabuur yeeshaan isagoo aaminsan inay haweenku ku bixiyaan wixii loogu deeqo baahiyaha degdega ah ee qoyska halkii ay ku bixin lahaayeen hawlaho ganacsiga. Dumarku waxay dhibaatooyin kala kulmaan inay helaan damiin iyo hanti ay damaanad ka dhigtaan markay maalgashi u baahdaan. Iyadoo ku sal leh aaminaadda qaldan ee bulshada, raggiidamiinan lahaa way diidaan inay damiintaan oo ay qaadaan masuuliyadda ganacsiyo ay haween leeyihiin, khaas ahaan ganaciyada yaryar. Dhaqanku wuxu u asteyay haweenka daryeelka carruurta iyo hawsha hoyga, waxanu ka rrebay inay dhiegalaan madalaha bulshada. Odayasha qabiilkuna waxay ku xukumaan arrimaha bulshada xukun caddaalad darro oo ragga u eexaynaya.

Fasiraadaha diiniga ah qaarkood oo aan u eexaynayn ganacsiga haweenka: inkastoo sharciga islaamku haweenka xaq u siinayo inay hanti yeelan karaan maamulina karaan, qaar ka mid culimada diinta ayaa ku adkaysta inaan dumarka loo ogolayn inay ka shaqeeyaan wax soo saarka iyo adeegga iyo in loo baahanyahay inay ku ekaadaan guryahooda oo ay hawlaho qoyska qabtaan. Wada hadaladii lala yeeshay culimada, waxay ku doodeen in haweenku ay ganacsiga ka qaybqaataan ay dyacaad ku ridaysso hawhoodii guriga ee aasaasiga ahayd sida inay gutaan shaqadii daryeelka ubadka ee mushqaayad la’anta ahayd. Guud ahaan, dadka Soomaalidu waxay qaddariyaan hadalka culimadooda iyo kooxaha danaha u ololeeyaana waxay ka faaiidaystaan faraqaan si ay ugu socosiistaa fasirkooda xagjirka ah ee islaamka. Tani waxay ku abuurtaa jawi aan deganay haweenka ganacsatada ah iyo shirkadaha maalgashiga oo dooddan qayb ka noqda oo abuura qalqado dhaqan (sida adeeg macmiil oo liita, shurduudo ad-adag, iwm) kuwaasoo niyad jabiya haweenkii maalgashia heli lahaa.

Isku xidhka iyo xidhiidhka ay bulshada la yeeshaan oo xaddidan: maadaaa aanay jirin ka war hayn badan oo badeecadaha iyo adeegyada maalgashi oo ka jira suuqyada haweenka, dumarku waxay warka ku helaan war afka la isaga sheego. Maadaama aanay dumarku helin waqtii firaqo ah oo ay isku xidh ku sameeyaan, kagana qayb galaan kulamada bulshada, waxa seega xogo muhiim ah oo khusaeeya fursadaha maalgashi ee ganaciyadooda. Inkastoo uu waqtii la’antu ay tahay qodobka ugu muhiimsan ee dumarka ka reeba inay si firfircoona uga qayb qaataan goobaha bulshada, waxa mudan in la sheego ad-adayg dhaqan eek u duugan dhaqamada bulshadu inay xaddidaan dhaqdhqaqa dumarka.

Helitaanka barnaamijyo maalgashi oo ay ku badashaan: inkastoo kulamadii xog iswaydaarsiga iyo xog waraysiyadii laga dooday inay deeqaha iyo sanduuyqada wareega ee ururada bulshadu niyad jabiyaan iyo inay badhitaageeraan haweenki sidii ay maalgashi rasmi ah uga heli lahaayeen adeegyada maalgalin ee rasmiga ah, waxay haweenku sheegeen in deeqaha iyo sanduuqyada wareegaa aanay lahayn wax dulsaar ah waqtiga daynta lagu soo celinayaana ay ka waqtii dheertahay. Ad-adayg la’anta iyo shuruudo adag oo ku xidhan oo aan jirin ayaa keenay inay haween badani deeqo ka raadsadaan mashaariicda aan rasmiga ahayn ee ururada wax fuliya.

⁵⁵ Hay’ada Caalamiga ah ee shaqalaha (ILO), 2013. ‘Financial sector diagnostic study for Hargeisa, Somaliland’, Hargeisa, Somaliland, Pge 7

Abdiaiz Adani/Oxfam

KAABAYAASHA AWOODDA DUMARKA EE HELIDDA MAALGASHI

Nidaaminta ururada Haweenka: inkastoo ay jiraan adagi, haweenka dabaqada dhaqaale ee hoose waxay ka ganacsadaan badeecadaha badeecadaha iyo adeegyada muhiimka ah suuqyada furan, waddooyinka, isgoysyada iyo meelaha magaalada ka durugsan. Haweenka waxa loo abaabulaa ururo leh qaab dhismeed iyo diiwaano. Ururada samofalka ee wax fuliya ayaa ku tababara maamulka ganacsiga, nidaam xisaabeedka, ilaalinta hantida iyo qorshaynta ganacsiga. Kadib markay dhammaystaan tabaradaasi xirfad dhiska ah, hayadaha horumarintu waxay inta badan siiyaan sanduuqyo deeq wareegta ururada ama waxay ku xidhaan baananka ganacsi iyo shirkadaha kale ee maalgalinta bixiya. Nidaam dhisku ururada haweenku wuxu noqday qaab lagu

guulaystay oo ay haweenku ku helaan maalgashi inkastoo uu meesha ka saaray inay dumar shaqsyaad ihi deeqo helaan.

Go'aanka ka go'an ee ururada bulshada ee wax fuliya: markii la waayay doorkii dawladda, ururada bulshada (NAGAAD, Candlelight, WAAPO) inay ka shaqeeyaan isku xidhka baananka ganacsi iyo haweenka maalgalin raadiska ah.tusaale ahaan, bangiga amal waxay shaxeeyeen ganacsiyada yaryar ee haweenka eek a jira magaalada Hargaysa, waxaanay xaqiisadeen tirade u badan ee dumarku inay xubno ka yihii ururada haweenka iskood isku kaashaday ee ay ururada aan dawliga ahayni caawiyaan. Sidaasi darteed, baanku wuxuu la

soo xidhiidhay NAGAAD si ay damiin uga noqoto haweenka ururadaasi dhisan si ay u helaan maalgalin.

Rugta Ganacsiga: Rugta ganacsigu waxay kulmisaa bahda ganacsiga dadwaynaha ee bixiya kjaalmo ganacsi. Rugtu waxay leedahay 15 xubnood oo golaha maamulka ah oo matalaya bahda dadwaynaha iyo guddida fulinta ee maamusha hawl maalmeedka rugta. Goluhu wuxuu ka koobanyahayxubnaha kala matalaya baananka ganacsi, beeraha, xoolaha nool, kalluumaysiga, ganacsiga iyo bahda adeegyada. Inkastoo loo baahanyahay in la kordhiyo xubinimada haweenka, waxa hadda ku jira xubno dumarka matalaya. Rugta ganacsigu waxay noqon kartaa madal lagaga wada hadlo lagana saameeyo baananka ganacsi iyo daneeyayaasha kale sidii ay u kordhin lahaayeen helitaanka haweenka ee fursadaha maalgalshi. Rugta ganacsigu iyadoo ah unug dawladeed oo madax bannaan waxay gaadhsiin kartaa codadka dumarka ganacsatada ah iyo ururada rayidka ah meel sare. Inkastoo ay jirto hal dumar oo keliya (oo hadda hawlgab noqotay) oo ku jirta guddida fulinta ee Rugta ganacsiga, waxay diyaar u yihiin inay haweenka iyo ururada rayidka ahba kala shaqeeyaan sidii loo abbaari lahaa caqabadaha haweenka ka soo waajaha markay maalgalshi u baahdaan.

Waynaynta dheerka dayn soo bixinta haweenka oo sarraysa: dhammaan ururada maalgalinta ee la waraystay sida bangiga Dahabshiil, bangiga Daara Salaan, bangiga Premier ito Dahabo micro-finance waxay si aanay u kala hadhin isugu waafafeen in haweenka heerkooda dayn celin la'aantu aad u hooseeyo marka loo eego ragga. bangiga Premier heer dayn soo celin la'aanta inay tahay 3%, taasoo ka hoosaysa heerkii ay baananku aqbalayeen. Bangiga Dara Salaam, bangiga dahabshiil iyo Dahabo micro-finance waxay iyaguna xaqiijiyeen inay soo celinta daynta dumarku kaga fiican yihiin ragga. Bangiga Dahabshiil ayaa haweenay siiyay shahaado uu ugu aqoonsaday inay taariikh dayn bixin fiican leedahay. Waynaynta sheekoo yinkaasi guulaha xambaarsan ee heer bulsho iyo heer qaran

waxay dhiirigalinaysaa haweenku inay maalgalshi dalbadaan oo ay hagaajiyaan kalsoonidii ay ku qabeen bulshada maalgalinta bixisaa inay maalgalin siiyan ganacsiyada haweenka.

Teknoolajiyadda/moobilada: daraasad ay Altai consulting u samaysay bangiga adduunka aaya muujiyay in 78% bulshada reer Somaliland ay isticmaalaan adeegyada lacagta moobilka halka uu Zaadku haysto 96%.⁵⁶ Bulshada haysata telefoonadu tway ka sarraysa intaasi. Istimmaalka baahsan ee lahaanshaha telefoonada awgeed aaya loo adeegsankaraa in farriimo cod ah loogu diro haweenka ganacsiga haysta si loola socodsiiyo wixii ku soo kordha adeegyada iyo badeecada maalgalinta ee jira eek u habboon haweenka. Farriimahaasi codka ah waxa ku jiri kara xog ku saabsan siyaabaha ugu fudud ee ay ku heli karaan badeecadahan iyo adeegyadan si uu waqtii qaali ahi ugu madhxo oo ay tijaabi iyo qalad ku jiri lahayd.

Qaabka Sida ay uga noqonayso damiin ganacsiyada yaryar ee daynta-u-qalma u heli lahaayeen

maalgalin: Sida waxay damaanad lacageed ka dhigtaa baananka ganacsi ganacsiyada dumarka ee ammaanta u qalma ee aan damiin heli Karin si ay uga damiinato.⁵⁷ Tani waxay bangiga siisaa xaqiijin inay lacagiisii dayntu u soo noqonayso haddii uu macmiilku dayntaasi soo bixin waayo. Inkastoo barnaamijka Sida aanu ganacsiyada haweenka khaas ku ahayn, haddana in hab noocaasi ah oo haweenka u gaar ah la sameeyaa waxa laga yaabi lahaa inu kordhin lahaa helitaanka maalgalinta ee haweenka maadaama shuruudihi adkaa ee ay baananku ku xidhayeen meesha ka baxay.

Shirkadaha maalgalinta fudud bixiya: shirkadaha maalgalinta fudud bixiya ee Dahabo, KIMs iyo K-MFI waxay ka fal celiyaan baahiyaha mudnaanta leh ee ganacsiyada yaryar. khaasatan barnaamijyada fidinta adeegyada ee Dahabo ee ah inay ka samaystaan goobo adeeg oo ay hayaan shaqaale dumar ahi goobaha suuqyada ay ganacsiyada dumarku ku badanyihii si loo koirdhiyo helitaanka haweenka ee maalgalin.

⁵⁶ [Présentation PowerPoint (altaiconsulting.com)]

⁵⁷ Sweden Partners with Somali Financial Institutions to Provide Low Collateral Loans

SAAMAYNTA AY HELITAANKA MAALGASHIGA EE HAWEENKU KU LEEDAHAY BAANANKA MAALGASHIYADA RASMIKA AH

Haween farabadan ayaa hoosta ka xariiqay inay ka doordibidaan sanduuqyada wareega iyo deeqaha lacagta ah maalgalinta shirkadaha rasmiga ah vay bixiyaan marka laga eego shuruudahaoga oo adag iyo muddada daynta lagu soo celinayo oo ka dabacsan. Si kastaba ha ahaatee, haweenka ganacsiyada yaryar haystaa isku xidhkooda bulsho wuu yaryahay waxaanay ku noolyihii deegaano durugsanoo aanay heli Karin xogta la xidhiidha deeqaha lacagta ah waqtigii loo baahnaa. Dhinaca kale, deeqaha lacagta ah ee Somaliland, kuma laha saamayn taban adeegyada maalgalinta, balse waxay sii fududeeyaan had ay lacagtu xubnaha dhexdooda ku wareegto. Wuxa intaas dheer, Kooxaha iskood isku kaashaday waxay la qaateen shuruudomaalgalin oo kuwaasi la mid ah baananka ganacsi. Qof dumar oo xog waraysi lala yeeshay ayaa caddaysay inay jirto inay haweenku deeqaha lacagta ah ku bixiyaan baahiyaha qoyska halkii ay ku bixin lahaayeen hawlaho ganacsiga. Taas lidkeeda, la warayste kale ayaa sheegtay inay iyadu u qabto in deequhu ay sii xoojinayaad ee adeegyada daynta. Sidaa si la mid ah, ururka haweenka ee qaran ayaa aaminsan in Hagbadda iyo adeegyada kale ee maalgalinta ee aan rasmiga ahayniay dumarku ku dhiirigaliyaan inay shirkadaha maaliyadda dayn u doontaan.

Haweenku waxay baqdin ka qabaan haddii ay siday ahayd daynta isaga bixin waayaan in baananku ay hantidooda qasab kula wareegi doonaan. Sidaasi darteed, waxay si aad isug haleeyaan habka daynta aan rasmiga ahayn (sida Hagbadda) si ay ugu maalgaliyaan ganacsiyadooda yaryar. Markay haweenku heli waayaanadeegyada maalgalinta rasmiga ah, waxay ku biiraan kooxda Hagbadda ama waxay alaaboo ka soo daynsadaan ganacsiyada kale,

lacagtana ay ku celiyaan maalmo ama toddobaado gudahood. Barnaamijyadan maalgashigu ma laha wax dulsaar ah iyo wax shuruudo adag ah, waxa keliya oo ay salka ku hayaan kalsooni ka dhexaysa xubnaha.

Awoodda tiradu waa xoogga ka dambeeyaa inay ururada haweenku maalgalin ka helaan baananka caalamiga ah iyo hayadaha horumarinta. Daymihi u horreeyay iyo awooddooda la dhisay waxay xoojinaysaa midnimadooda, waxaanay kor u qaadaysaa kalsoonida xubnaha. Ka qaybgale kulan kooxeed ayaa sheegay, "waxaannu ku bilawnay lacag xubinimo oo ah 10,000 SLSHS (1.2USD) bishiiba. Si kastaba ha ahaatee ourku wuxu imika maamulaa wax ka badan 3 milyan slshs (\$352), walina way kordhaysaa. Xubnaha Hoodaale waxay qorshaysanayaan inay yeeshaan ganacsiyo dhexe iyo ganacsiyo sare sida kaalmo shidaal si aan u kordhino awoodda ururku inu heli karo deeqo maalgelineed oo ka waawayn oo shuruudo dabacsan leh."

Marka laga tago in badanka ururada haweenka bartilmaameedka ahaa in aanay waligood wax deeq lacageed ah helin, tiro yar oo ka mid ah ayaa sanduuqa wareega ka helay Oxfam (2013), Concern worldwide, WAAP0, iyo SOS taasoo ku dhex wareegta xubnaha ururadan. Si kastaba ha noqtee, haweenku waxay aaminsanyihii lacagta ay ka helaan hayadaha gaargaarku ay tahay siin, ee aanay ahayn dayn, oo aanay u celinayn hayaddii, balse ay dhexdooda wareegtoqaddarka la celinayo way ku kala duwanyihii NGOyadu waxaanay ku xidhantahay xajmigooda, shuruudaha daynta iyo xeer hoosaadka ururada haweenka.

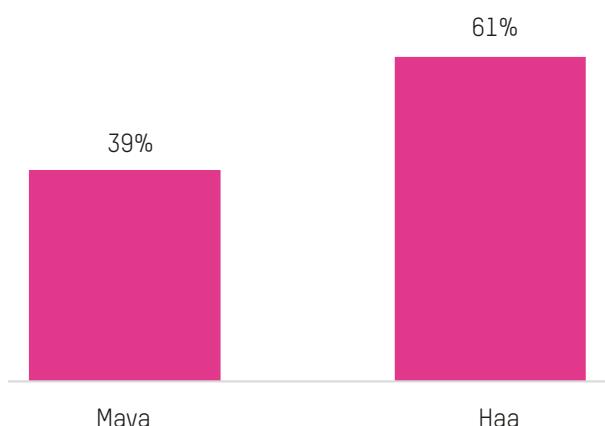
Abdiaiz Adani/Oxfam

RAGGU MIYAY UGA FURSAD FIICANYIHIIN INAY HELAAН MAALGALIN HAWEENKA?

Ganacsiyadii dumarka ee la daraaseeyay waxa la waydiiyay in ganacsatada raggu ay uga dhaw yihii ganacsatada haweenka ah ka helidda maalgashi hayadaha maalgashiga bixiya.

61% haweenku waxay sheegeen inay u malaynayaan inay raggu uga fursad fiican yihii haweenka inay

**Raggu miyay uga fursad fiicanyihiin inay
helaan maalgalin haweenka?**

maalgashi ka helaan hayadaha maalgashiga ee maxaliga ah halka 39% ay sheegeen in aanay sidaa u malaynayn. Sababuhu waxa weeye: (1) ganacsiyada ay raggu leeyhiin waraaqihii laga maarmaanka ahaa (kaadhadhka aqoonsiga dhalasho, shahaadooyinkii diiwaangalinta sharciga ah, iwm); (2) baananka oo ragga kaga kasooni badan dumarka xagga sababo dhaqan iyo kuwa diimeedba; (3) adeegyada maalgalinta oo ay dadka hayaa rag u badan yihii, raggana ay u sahlan tahay inay la xidhiidhaan; iyo (4) ragga oo ka aqoon badan dumarka.

Xog iswaydaarsiyadii iyo xog waraysiyadii waxay muujiyen inu raggu kaga awood sarreeyo kana isku xidh bulsho badanyahay si uu u helo xogta, u helo talosiin ganacsi, hanti uu isu damiinto iyo damiimul maal maadaama dhaqanka iyo caadooyinka bulsho u kala asteeyeen inu ninku noqdo quud-raadiye, qofna dumarka ahina ay hawlaha guriga ka shaqayso. Raggu wuxu haystaa waqtii badan oo uu ku soo baashaalo maqaaxiyaha, goobaha bunka laga cabu iyo majlisyada qaadka lagu cuno, goobahaasi oo si sahlan uga heli karo wararka ku saabsan dhaqadhaqaaqa suuqa, oo ay ka midyihiin adeegyada maalgalinta ee jira iyo wixii ku soo kordhay. Raggu waxa kale oo ay adeegsadaan

fasiraad leexsan oo diinta ay ka bixiyaan si ay haweenka uga niyad jabiyaan ganacsiga, si ay ugu sugnaadaan hawlaha guriga.

Waxa ka sii daran, shirkadaha waawayn waxa wada haysta rag halka ay 90% shaqaaluhuna ay yihiin rag, taasoo ragga siisa inu isku xidh fiican iyo xirfado ganacsi yeesho oo uu ku dhaafo haweenka la tartamaya. Taas lidkeeda waxa ah inay dumarku ku dabranyihiin hawlo daryeel oo aan mushqaayad lagu siinin. Haweenku waxay saacado dhaadheer ku qaataan maydhista, cunto diyaarinta, xanaanaynta ubadka iyo dadka waawayn. Waqtii la'aantan dumarku waxay ka xaddiday inay suuqyadii ka war helaan halka raggu watigiisa inta u badan uu ku bixiyo shaqo uu gunno ku qaato iyo kulanno bulsho. Haweenku dhawr shaqo ayay isku qabtaan- waxa laga yaabaa iyadoo ilmihi dhabarka ku xambaarsan, inay cuntadii ku kariso, guryihiina ay ku soo nadiifiso, taasoo ka sii xakamaysa dhex galkii bulshada.

Dhinaca kale, haweenka ganacsiga yaryar ku haysta suuqyadu waxay ku jiraan halgan, shaqadeeda waxa hadheeya xaalado aan suginay oo khatar ah. Ma haystaan meelo ammaan ah sida musqulo, xarumo carruuta loogu xanaaneeyo iyo biyo qasabadeed oo nadiif ah. Wuxaana ay ku ganacsadaan waddooyinka iyo suuq furan. Ku ganacsiga saacado badan meelo aan fayo dhowrkooda caafimaad fiicnayn waxay saamayn ku yeelataa xaaladaha caafimaad ee haweenka iyo carrrrooda. Haddana, dhammaan raggii la waraystay waxay xaqiijiyeen inay haweenku yihiin cashuur bixiyayaal fiican. Xaaladahan shaqo ee liita waxa laga yaabaa inay haween badan ka niyad jabiyaan inay ganacsiyo cusub suuqa ka furtaan ama ay ganacsiyadoodii jiray sii balaadhiyan. Tani waxa kale oo ay ka xayirtaa inay ganacsiyada haweenku xidido adag yeeshaan maadaama ay ku jiraan meerto dhaqaale aan rasmi ahayn oo u badan quoto daruuri inay kala soo baxaan⁵⁸. Wuxa xiiso badnayd, dhammaan raggii la waraystay waxay xaqiijiyeen in ganacsiyada haweenka ee aan rasmiga ahayn ay yihiin cashuur bixiyayaal fiican. Dib u maalgalinta ganacsiyada ay haweenku u badanyihiin iyadoo loo abuurayo kaabayaal jinsiga u adeegaya sida musqulo, goobo carruuta lagu xanaaneeyo iyo goobo loo qoondeeyay shirkadaha maalgashiga bixiya iyo adeegyada dawladda ayaa haweenka siinlahaa waqtii firaaoq ah oo ay ku kobciyan ganacsiyadooda kuna helaan adeegyada maalgalinta ee jira.

Iyadoo ay jiraan caqabadaha aan kor ku soo sheegnay, waxay baananku ganacasi qireen in haweenku ay ka aaminaad badanyihiin ragga xagga dib u soo celinta daynta. Iyadoo ay sidaasi tahay

haddana damiinadu ragga ayay dumarka uga dedgeg badanyihiin inay u shaqeeyaan, iyagoo aaminsan hadduu ninku daynta soo bixin waayo tolka aaya ka bixinaya, halka ay haweenku ka dhexeeyaan tolkeedii dhalay iyo tolkii ay u dhaxday⁵⁹. Haweenku sida caadiga ah waa laga dafiraa xuquuqda dhaxalka iyo xuquuqda inay hanti yeelato, taasoo ku riixda inay ku biirtokooxaha halista ku jira marka caddaynta daynta la sugayo. Wuxuu raggu dheeryahay inay mashaariicda la isugu tago iyo shirkado saamilay ah leeyihiin.

Xaalad kasta ha noqotee, goobo kooban, sida State houseka iyo miyiga Huluuj, dumarkii la warsaday waxay ku doodeen dumarku inay uga helitaan fiican yihiin adeegyada maalgashiga ragga, sababtoo ah "haweenku waxay xiiseeyan inay waxa hareerahooda ka socda wax ka ogaadaan." ayay kooxdii yidhaahdeen. Sidaasi darted baananku dumarka waxay u badanyihiin inay maalgashi siiyan. Habba aaminaad bateene, waxay kooxuhu ku celceliyeen haweenku si xamaasad leh inay lacagta ugu bixiyaan baahiyaha degdega ah sida dharka carruurta iyo fiiga iskuulka halkii ay dib u galin lahaayeen ganacsiyada. Sidaasi awgeed, haweenku khibrad iyo kalsooni uma yeeshaan ay khatarta ugu badheedhaan waxaanay isku haleeyaan maalgashiga aan rasmiga ahayn sida Hagbadda (kaydka wareega), oo ay kaga kalsooni badanyihiin baananka wax daymiya.

Ka qaybgalayaashii xog iswaraysiga ee dumarka ahaa iyo xog iswaydaarsigu waxay sheegeen inay u malaynayaan inay baananku ragga kaga kalsooni badanyihiin dumarka markay noqoto dayn siinta sababo la xidhiidha fursadaha shaqo iyo helidda hanti damaanadeed ama damiin. Sidoo kale, raggu xidhiidh bulsho iyo mid siyaasadeedba wuu ku awood badanyahay damaanadda. Ragga ganacsiyada haysta xataa waxa lagu aaminaa maalgalin badanhalka haweenka ganacsatada ah ee la midka ahlooga baahdo inay damiin rag ah keento⁶⁰. Tusaale ahaan, ka qaybgalayaashu waxay sheegeen in rag damiin ka noqda looga baahday markii ay dayntii ugu horaysay oo dhan \$300 ka qaadanayeen baanka Dahabshiil. Si kastaba ha noqotee, damiinkii waa laga dhaafay wajigii labaad ee \$500⁶¹. Haweenay ka qaybqaate ah ayaa ka sheekaysay in gabadh ay walaalo yihiin ay xanuunsatay markii danbena ay dhimatay, lacagti daynta ahaydna ay halkaasi kaga wada baxday. Sidaasi darted ay seegtay maalintii ay lacagta dib u celin lahayd, wax badana ay la dhib mudatay sidii ay dayntii ku bixin lahayd. Marku daynta bixinteeda la habsaamo, baananku dayn dambe kuma aaminaan macmiilkaasi.

⁵⁸ Qof dumar ah oo waraysi gaar ah lala yeeshay, Hargeisa, January 2021

⁵⁹ Qof dumar ah oo ka qayb qaadatay dood koox waraysiyeed, oo lagu waraystay deegaanka Abaarso, January 2021

⁶⁰ Waraysi Qof dumar ah oo ganacsi haysata, Hargeisa, January 2021

⁶¹ Qof dumar ah oo ka qayb qaadatay dood koox waraysiyeed, oo lagu waraystay xaafada Axmed Dhagax, Hargeisa, January 2021

GUNAANAD

Warbixintani waxay soo saaraysaa caddayn iyo inay faham qoto dheer inaga siiso xaaladda haweenka Somaliland markay isku dayaan inay maagalin helaan. Si aanu u helno xog miisaaman oo lagu kalsoonaan karo, daraasaddu waxay dabooshay kooxo bulsheed aad u balaadhan dhinaca baahida iyo baahi siinta sida haweenka ganacsiga leh, haweenka shaqsiyaadka ah, goobaha maalgalinta, dawladda, hoggaamiyayaasha dhaqanka iyo diinta iyo hayadaha horumarinta.

Daraasaddu waxay ogaatay in baananka ganacsigu ay yihiin ilaha ugu waawayn ee maalgalinta rasmiga ah halka barnamijada horumarintu ay bixiyaan deeqo iyo sanduuqyo wareega oo aan dul-saar lahayn. Inkastoo ay baananku ku doodeen inay haweenka iyo raggu helaan adeeg isku mid ah, laalaabyadii caqabadaha ayaa haweenka ka dhigay inay fursadooda inay maalgashi helaan ay yartahay. Sabataasi awgeedna, ay haweenka ganacsiyada lihi ay inta badan isku haleeyaan daymaha aan rasmiga ahayn sida Haggudda iyo nidaamka taakeeradda ee bulshada. Si kataha ha u dhacdee, tirade haweenka maalgashiga ka doonta baananka ganacsigu joogto ah ayay u kordhaysay. Ururada aan dawliga ahayn ee maxaliga ah ayaa xidhiidh ka dhex samaynayay uruyrada haweenka iyo hayadaha maalgashiga bixiya. Intaasi waxa dheeraa, dhawr mashruuc oo horumarineed ayaa u ahaa damiin ganacsatada haweenka ee ganacsiga yaryar haysata.

Hanti damaanadeedka iyo damaanadda maalka ayaa ahaa caqabadaha ugu waawayn ee dhinaca maalgashi ka helidda baananka. La'aanta caddayn xisaabaad baan, haweenku may caddayn karayn awooddooda maaliyadeed si ay u qaataan

maalgalinta. Ragga ganacsatada ah iyo odayaasha dhaqankuba way diidaan inay damiintaan haweenka ganacsiyada yaryar leh halka ay raggu ka yihiin hanti damaanadeed. Caqabadahaasi aan lagu gudbi Karin ka sokow, shirkadaha maalgalinta bixiyaa waxay xaqijiyeen inay haweenka kaga kalsoonni badanyihiin markay timaaddo dib u soo celinta daynta.

Xagga xaaladda miyiga, haweenka way xaddidantahay ka warqabkooda adeegyada maalagashi ee jira, waxana intooda badan niyad jabiya shuruudaha adag iyo jiitanka fulinta dalabka daynta oo qaata ilaa bil. Haweenku ma haystaan waqtigii, agabkii iyo kalsoonidii ay ugu adkaysan lahaayeen habkan kalida ah. Sidaasi darradeed, waxay xiiseeyaan adeegyada dayn siinta aan rasmiga ahayn (sida Haggudda), taasoo lacagta loogu soo wareejinayo xaalado xaddidan.

La waraystayaashii daraasaddu waxay ku celceliyeen oo ay hoosta ka xariiqeen ahmiyadda doorka dawladda oo waqtigan aad u yar. Tusaale ahaan, haweenku matalaadoodu way ku yartahay codna kuma laha goobaha qaranka laga maamulo. Siyaasadihi qarankana lama oga ama way maqanyihiin, lagu dhiiri galinlahaa ee lagu ilaalin lahaa dadka ganacsiyada yaryar leh, khaasatan haweenka.

Gabogabadii, falanqaynta natijjooyinkii daraasaddu waxay muujinayaan caqabadaha soo foodsara haweenku markay maalgashi dalbanayaan inay xaalad liitaan sida warbixintan lagu xusay, balse dumarku ma sheegtaan xadgudubyada xuquuqahoodu loo gaystay sababtoo ah kamaba war hayaan xuquuqahooda.

TALO SOO JEEDIN

Anagoo tixgalinayna natijjooyinkii daraasadda iyo gunaanadkii, tallo baixinta soo socota ayaanu u soo jeedinay barnaamijyada, saamaynta siyaasadda iyo hawlahu u ololaynta horumarinta inay haweenku helaan maalgashi.

Dawladda, Culimada iyo Odayaasha

- Maadaama ay shuruucda maaliyadda ee jiraa yihiin qaar guud, Dawladda Somaliland waa inay balaadhisaan una soona saartaa qaabdhismeedyo sharci oo faahfaahsan waaxda maaliyadda. Qaabdhismeediyadu waa inay dejiyaan habab isku tolani oo wada koobaya hayadaha dawladda, hayadaha horumarinta iyo ganacsiga gaarka ah ilaa barnaamijyada maalgalinta kooban. Abuurista qaabdhismeedyo sharci oo dheeraad ahi waa inay haweenka dhigaan badhtanka si loo kordhiyo inay haweenku helaan maalgashi.
- Biilka sharci ee baananka ganacsiga waa lagu guul darraystay inu baarlamaanku ansixiyo 2016 walina lama ansixin ilaa hadda. Sharcigan baananka ganacsiga waxa si adag uga soo horjeestaykooxo dano gaar ah wata oo ku doodayin in aanu si buuxda u waafaqsanayn sharciga maaliyadda ee islaamka. Wuxa degdeg loogu baahanyahay in la abaabulo kooxo caddaadis oo isugu jirta daneeyayaasha kala duwan kuwaasi oo u oboleeya ansixinta sharciga baananka ganacsiga si loo soo jiita baanan ajnabi oo maalgashi siiya ganacsatada. Kooxdan caddaadis waa inay la shaqaysaa hayadaha dawladda ee ay khusayso, hoggaamiyayaasha dinnta, iyo waaxda maaliyadda si loo sugo inu sharciga islaamka waafaqsanyahay loona horumariyo xuquuqda dumarka.
- Haweenka oo ay matalaadoodu aad bay ugu yartahay golayaasha fulinta, sharci dajinta iyo garsoorka, kuwaasoo lagaga hadlo arrimo noloshooda khuseeya, go'aamana lagu gaadho. Wuxa wax la dhibsado ah in go'aan qaadashadii oo ay raggu awooddeedii yeeshen, ay uga sii darnaato fahamkii xuquuqda haweenka oo xaddidan oo ay sii waarinayso dhaqanka soocidda iyo takoorka ah. Sidaasi darted, dawladda, ururada rayidka ah iyo ururada haweenku waa inay xooggooda isugu tagaan sidii loogu ololayn lahaamatallaad badan oo ay haweenku yeeshaan hayadaha go'aanada leh.

- Dawladdu waa inay kala shaqaysaa baananka ganacsi, hayadaha daymaha kooban bixiya, bahaad deeq bixiyayaasha, hayadaha horumarinta iyo ururada haweenku sidii loo abuuri lahaa barnaamijyo mallgashi kooban oo daymo dabacsan siiyaganacsiyada ay dumarku maamulaa, iyadoo xoogga la saarayo miyiga, baracayaasha iyo deegaanada magaalada ee ay danyarto degantahay.
- Dawladda iyo bah wadaagtta horumarintu waa inay xoojiyaan awoodda baanka dhexe iyo hayadaha kale shurrucda maaliyadda xukuma si loo dhaqangaliyo awoodda inay kala hagaan, iyo kor joogteeyaan adeeg bixiyayaasha maaliyadda. Waqtigan, waa in mudnaan la siiyaa dabagalka dulsaarka daymaha ganacsatada yaryar.
- Wuxa ka soo baxday wada gorfayntii iyo sahamintii, in haween badani ay caagaan inay daymo doontaan iyagoo aaminsan inay baananku qaadaan dulsaar/riba islaamka ku xaaraan ah. Aqoonyahanka diintao kaashanaya hayadaha daynta bixiya iyo dawladdu waa inay qabtaan fatwa lagu xaqiijinayo inay badeecadaha maalgalin ee jiraa ay waafaqsanyihin sharciga, meeshana looga saaro mugdiga arrintan la galiyay. Wuxa kale oo degdeg loogu baahanyahay in la hirgaliyo nidaam baan islaam iyo hab maalgashi oo habboon.
- In la aqoonsado, la yareeyo dibna loo qaybsado hawlahu haweenka si ay u helaan waqt firaqo ah oo badan oo ay haweenku kaga qaybqaataan hawlahu dhaqaale, bulsho iyo siyaasadeed ee dalka. Wuxa loo baahanyahay in la abuuro falcelin ay ka wada qayb qaataan ragga, inamada, culimada iyo odayaasha dhaqanku, dawladda, iyo daneeyayaasha kale, taasoo lagu abbaarayo fikradda soo jireenka ah ee ah inay dumarku daryelayaal yihiin, ragguna quud-raadiye. Maadaama falcelintaasi ay waqt dheer qaadanayso, waa in farogelin degdeg ah oo waqt gaaban la sameeyaa sida suuliyi, iyo xarumo ubadka lagu daryeelo oo looga sameeyo haweenka goobaha suuqa ee ay ku shaqaystaan.
- Dawladda oo kaashanaysa hayadaha horumarintu inay mudnaan siiso barnaamijyo baahsan oo wax akhris/wax qoraalka iyo xisaabta kooxaha haweenka la faquuqo si ay si madax banana u maamulan karaan

ganacsiyadooda, una akhrisan karaan xogaha ka caawinaya inay helaan badeecado iyo adeegyo maalgalineed.

Rugta Ganacsiga

- Sida hayadaha kale ee dawladda, matalaadda dumarka ee rugta ganacsigu way yartahay. Hal dumar ah (oo hawl gab noqotayl) ayaa ku jirta golaha fulinta ee rugta ganacsiga. Sidaasi darted, waxa degdeg loogu baahanyahay in la kordhiyo matalaadda dumarka ee rugta haddii la rabo in xuquuqda haweenka loo oboleeyo.
- Rugta ganacsigu waa inay dhiirigalisaa diiwaangalinta ganacsiyada haweenka si ay haweenku uga qaataan masuulyiad hoggaan guddida boodhka maamul ee rugta oo ay awoddooda cod isku soo saaran.
- Waqtigan, rugtu waxay ka qaadaa lacag isku mid ah shirkaddu intay doonto ha leekaatee. Wuxuu loo baahanyahay in qaybo loo kala sooco fiiga si loo dhiirigaliyo inay ganacsatada yaryar ee rasmiga ahayn eehaweenku inay isdiixaan galiyaan, taasoo u fududaynaysaa inay xisaabo baan furtaan. Tani waxay rasmiyaynaysaa ganacsiyada yaryar, kana caawinaysaa inay soo saari karaan bayaano xisaabaad oo ay maalgashi ku doontaan.
- Rugta ganacsigu waa inay noqotaa codka ganacsiyada haweenka ee yaryar, iyadoo xoojinaysaa awoddooda ay ugu ololayn karaan daymo dabacsan oo barnaamijyo haweenka oo keliya u gaar ah iyo qaab dhismeed sharci oo dumarka danahooda ilaaliya u helaan oo u abuura suuqyo haweenka ku habboon.

Bixiyayaasha adeegyada maalgashi

- Sida ay imika uqaabaysanyihiin, ganacsiyada dumarka ee yaryari waxay maraan hab tabcaan ah, oo qaata toddobaadyo, haddanay bilo noqon, inta ay ka helayaan daynta taasoo niyad jabisain badan oo haweenka danaynaysay in daynta dalbadaan. Soo noqnoqoshada xafiisyada laamaha lagu soo noqnoqonayaana looma baahna maadaama ay wax yeelayso ganacsiyadii yaryaraa. Waxa degdeg loogu baahanyahay in nidaam adayga laga yareeyo iyo dulsaaarka adeegga dayn bixinta si loo dhiirigaliyo inay haween badani qaataan.
- In kor loo qaado ama la dhaqan galiyo qaabka Micr-Dahab oo loo adeegyada la fidiyo si ay ugu dhowaadaan haweenka, iyadoo looga samaynayo goobo adeeg goobaha suuqyada ee ay haweenku ku badanyihiin. Tani waxay kordinaysaa helitaanka haweenka ee maalgashiga, maadaama haweenkii ganacsatada ahaa ay si sahan xafiiska u booqan karaan si ay uga helaan xogo

maalgalinta ah iyo adeegyada maalgalinta ee jira. Dumarka shaqaalaha ah ee hawshan adeeg baahinta samaynayaana waxay haweenka siinayaan jawi deggan oo ay si kalsoonni leh xogtooda ugula wadaagi karaan.

- In la kordhiyo shaqaalaha dumarka ah ee maamulka iyo qaabiladda hore iyo daryeelka macaamiishaba si kor loogu qaado daryeelka guud ee macaamiisha, lana siyo tababaro shaqaale la xidhiidha danaynta jinsiga si si habboon loogu adeego kooxaha haweenka la faquuqo.
- Bixiyayaasha adeegyada maalgashi oo kaashanaya baanka dhexe iyo daneeyayaasha kale inay abuuraan data-base ku qotoma xaaladda adeeg oo lagu ururinayo muddo dhaafka soo bixinta daymaha ee shaqsiyaadka iyo ganacsiyada loo adeego. Xogtan waa inay heli karaan maalgashi bixiyayaashu si ay ogaan karaan cidda daynta ka soo dalbatay sidu daynta ku yahay markay qiimaynayaan dalabka daynta. Waana in ay xogtani aasaas u noqotaa go'aan lagu aqbalayo ama lagu diidayo dalabyada daynta, taasoo dumarka ka nafisinaysa damiinkii ragga. Si kastaba ha ahaatee, waa inay jiraan sharciyo dhaqan gashan oo lagu ilaaliyoxogta macaamiisha.
- Hayadaha maalgashi bixintu waa inay u lahaadaan sharciyo iyo shuruudo kala gaar qaybaha kala duwan ee ganacsiga siga kuwa yaryar, dhexe iyo waawayn. Qaabab wax laga badalay ayaa loo baahanyahay oo tixgaliya kala duwaanshaha qaybaha ganacsiga si mid walba xeerkii ku habboonaa loogu dabaqo. Shuruudahan iyo sharciyadahan isku wada midka ah ee ganacsiyada lagu wada dabaqayaa waxay sii kordinaysaa ka dhaxbaxa iyo sii fogaynta iyo sii faquuqidda ganacsiyada yaryar ee haweenka.

Hayadaha Horumarinta

- Inay sii wadaan dhisidda awood dhisidda salka hoose ee haweenka ee dhinaca maamulka ganacsiga iyo qorshaynta, iyo la ololaynta hayadaha dawladda iyo hayadaha maaliyadda siyaasado iyo adeegyo habbon. NGOyada maxaliga ahina waa inay sii wadaan kobcinta iyo awood dhiska ururadahaweenka iskaashaday ee curdinka ah ee dalkoo dhan.
- Hayadaha horumarintu waa inay isuduwaan barnaamijyo wax-ka-qabasho oo lagu hagaajinayo helidda dumar ee maalgashiga si loo iswaafaq la'aanta, looba xoojiyo faaidada. Tani waxa kale oo ay sii xoojinayaan cashar ka barashada si looga talo bixiyo wixii isbadallo ah ee siyaasadda lagu samaynayo.
- La qaato qaabka Sida ay damiin ugu noqonayso ganacsiyada yaryar ee maalgalinta u qalma ee

- aan heli Karin damiinka si ay maalgalin u helaan. Tani waxay baanka ku siinaysaa damaanad inu dayntii helayo haddi uu macmiilku soo celin waayo. Tani waxa laga yaabaa inay kordhiso haweenka helayta maalgashiga maadaama laga tanaasulay shuruuddii adkayd ciddi shuruudaha kale buuxisa.
- Ururada rayidka ah iyo ururada xuquuqda dumarka u oboleeya inay ka faaidaystaan fursaddan la socota doorashooyinka golaha wakiiladda iyo golayaasha deegaanka ee 2021 una oboleeyaan haweenka iyo ragga haweenka taageersan ee horumarinaya xuquuqda haweenka. Wawa kale loo baahanyahay fursadda ku jirta markay xildhibaanada soo baxaa xafiisyada fadhiistaan la saameeyo agendahoodasi ay u gudbiyaan sharchiyo mudnaan siinaya haweenka.
  - Hayadaha horumarintu inay ka taageeraan dawladda sidii loo samayn lahaa daraasad haweenka deeqaha hela iyo kuwa aan helin deeqo lacageed balse hela in awooddooda maamulka ganacsiga la dhiso sida ururada iskaashaday (SHGs). Natijada ka soo baxda daraasaddan waxay ina siin doontaa abuuris siyaasado iyo sharchiyo lagu horumarinayo adeegyada dayn siinta iyo nidaamka guud awooddaynta dhaqaalaha haweenka.
  - Kala shaqeeyaan bixiyayaasha maalgashiga sidii loo heli lahaa haweenka ku guulaystay inay yeeshaan taariikh daymeed fiican, iyo in lagu sii wayneeyo sheekadooda wadiiqooyin badan oo heer bulsho iyo heer qaraba leh si loogu wacyigaliyo haween waynaha guud inay ganacsiyadooda maalgashi u doonaan.
  - Maadaama isticmaalka moobilku uu Aad ugu baahay Somaliland, inay iska kaashadaan shirkadaha dayn bixinta sidii loogu abuuri lahaa hab farriimo maqal ah oo ku aaddan badeecadaha iyo adeegyada maalagasshi ee jira ee ganacsiyada haweenka iyo sida loo helayo. Farriimahan oo badheedha ah yool looga dhiganayo haweenka miyiga, xeryaha baracayaasha iyo ururada haweenka ee la faquuqo.
  - Ururada rayidka ah iyo ururada haweenku oo kaashanaya hoggaamiyayaasha diimeed iyo kuwa dhaqan inay abaabulaan kulamo bulshada lagu wacyi galinayo oo looga danleeyahay in lagu suuliyo aragtiyaha taban ee ay bulshad caadiga ahi ka qabto awoodaynta dhaqaale ee haweenka. Kuladan wacyigelintu waa isbadal ka abuuraan culimada iyo odayaasha dhaqanka lagu suuliyo caqabadaha dhisme, dhaqamada takoorka ku dhisan ee wiqaya awoodda haweenka inay ka qaybqaataan hawlaha bulsho, dhaqaale iyo dhaqan.

Haweenka ganacsiyada leh

- Is gaashaan buuraysiga haweenku waa siyaasadda ugu habboon ee lagu badali karo aragtida laga qabo haweenka ganacsiga ku jira lagulana ololayn karo hayadaha maaliyadda iyo hayadaha dawladda inay taageeraan ganacsiyada yaryar ee ay dumarku hormoodka ka yihiin. Haweenku waa ku biiraan ama taageeraan ururada ay haweenku hoggaamiyaan ee arrimaha xuquuqda haweenka halka hore soo dhiga si loo waajaho dhaqamada iyo aragtiyaha takoorka ah ee bulshada oo haweenka sii fogeeya.
- Caddayntu waxay soo jeedinaysaa in aqoon tu ay awood siiso haweenka, awood siiso dhaqdhaqaaoqooga, kor u qaado go'aankooga iyo inay si wanaagsan noloshooda u 'maareeyaan'⁶². Wawa kale oo ka soo dhex baxay waraysiyadii, haweenka aqonta lihi inay maamuli karaan ganacsiyadooda, iibkooda diiwaangalin karaan oo ay xisaabsan karaan faiido iyo khasaare. Sidaasi darteed, waxa loo baahanyahay in kor loo qaado xirfadaha wax qor/wax akhris ee haweenka si ay xogaha u heli karaan xuquuqdoodana ay ugu doodi karaan. Tusaale ahaan, dumarka miyigu markay alaab ka dalbanayaan magaalada waxay isticmaali jireen muunado badeecadda ah intii aanay casharada waxbarasho qaadan, sida laf ay joogga caanaha ku sii xidhaan si ay hilib u dalbadaan, marka ay alaab badanin u timaadana waxay u baahan jireen qof qoraalada u akhriya, si kastaba ha ahaatee, markii aqoon la siiyay, imika telefoonka lambarada way garaacan karaan, lambarada furaha sir bay ka dhigankaraan wixii qoraalo ahna way akhrisankaraan. Tani waa caddayn la taabankaro oo muujinaysa siday xirfadaha wax akhriska iyo qoraalku wax uga badali karaan nolosha haweenka, waqtii badana u siin karaan ay si macne leh ugu qaataan hawlaha kale.
- Haweenku waa inay sii wadaan inay ilaaliyaan qorshaha dayn celinta si ay isbadal ugu sameeyaan fikirka taban ee ay bulshadu ka haysato. durba dareen fiican iyo aaminaad ayaa la idiinka hayaa bahda maaliyadda. Horumarka sii wada kuna caddeeya sheekoooyin isbadal, muuqaalo iyo hababka kale oo isgaadhsiineed si aragtida taban loo suuлиyo.
- Haweenku waa inay la jaan qaadaan teknoolajiyadda cusub oo ay iibkooda electronic ka dhigaan u soo saarikara dhaqdhaqaqa xisaabaad markay dayn doonanayaan. Haweenku waa inay xisaabo ka furtaan baananka, lacagtoodana ay dhigtaan si ay xoojiyaan kalsooniida baananka markay maalgalin u doontaan.

⁶² DVV International: Literacy and Women Empowerment (dvv-international.de)

- Doorarka iyo masuuliyadihii masuuliyadihii carruurnimo ayaa ragga awood siiyay, dumarkana hoos u dhigay, taasoo horseeday inay haweenku ka gaabsadaan iyagoo ka baqaya inay jabiyaan ama meel kaga dhacaan dhaqamada iyo aragtiyaha bulshada. Tani waxay xaddiday awooddii haweenka. Dumarku waa inaanay cidna raalli galin siin, balse ay xaqiiqda ka sheegaan ficoladooda, baaqooda iyo doorashada noloshoodaba.

Talooyinka dhinacyo badan taabanaya

- Haweenku waxay waajahaan arrimo jinsi oo culays badan sida hawl daryeen oo aan mushqaayad lagu siinin, xadgudubyo lagula kaco, hantidii oo aanay gacanta ku haysan iyo helitaankii suuqyada oo xaddidan kuwaasoo midiba mid sii xoojisa oo keena inay ka sii darto faqriga iyo faquuqu. Sidaasi darted, dawladda,

hayadaha horumarinta, ururada haweenka iyo daneeyayaasha kaleba waxa looga baahanyahay inay abuuraan siyaasad shaqaynaysa oo lagu hago dadaalada lagu suulinayo caadooyinka bulsho ee halista badan ee keenaya sinnaan la'aanta lammaanaha.

- Rugta ganacsigu waxay ka dalbanaysaa Oxfam inay kaalmo farsamo iyo mid maaliyadeed ka siiyaan samaynta siyaasado iyo qaab dhismeed shaci maalgalineed oo haweenka u adeegaya. Rugtu waa codkii dadwaynaha, waxaanay u diyaar yihiin inay iskaashi iyo wada shaqayn kala yeeshaan bawhadaagta caalamiga ah maadaama ay six ad la'aan ah u heli karaan hababkii siyaasad dejinta, si sahlana ula xidhiidhi karaan hayadaha iyo xafiisyada dawladda ee ay khusayso. Wuxuu intaas dheer, Rugta ganacsigu waxay xidhiidh adag la leedahay bahda deeq bixiyayaasha si ay uga hesho dhaqaalihii loo baahnaa iyo taageero farsamo.

